T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE MARKSİST SOL MİLLİYETÇİLİK VE POPÜLİZM:

ATTİLÂ iLHAN

(DOKTORA TEZİ)

Gökhan KARSAN

BURSA 2011

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE MARKSİST SOL MİLLİYETÇİLİK VE POPÜLİZM:

ATTİLÂ iLHAN

(DOKTORA TEZİ)

Gökhan KARSAN

Danışman

Yard. Doç. Dr. Sertaç SERDAR

BURSA 2011

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.......Kamu Yönetimi Anabilim Dalı............ Anabilim/Anasanat Dalı,

Siyaset ve Sosyal Bilimler......... Bilim Dalı'nda 710615001 numaralı

.........Gökhan KARSAN'ın.................'nın hazırladığı "Türkiye'de.........

Marksist Sol Milliyetçilik ve Popülizm....................................." konulu

Doktora.......................... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 18./02./ 2011. günü 11... - 12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ...başarılı.........(başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği.......(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Sertaç Serdar
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Tahir Baştaymaz

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Ertürk

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel Bozkurt
İst. Ünv.

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Kamuran Reçber

18./.02./ 20.11.

ÖZET

Yazar : Gökhan Karsan

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi

Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler

Tezin Niteliği : Doktora Tezi

Sayfa Sayısı : 164 + ix

Mezuniyet Tarihi : … / ….. / 2011

TÜRKİYE'DE MARKSİST SOL MİLLİYETÇİLİK VE POPÜLİZM:

ATTİLÂ İLHAN

Bu çalışmanın konusu Türkiye'de Marksist sol hareketin 1960'lı yıllardaki yükselişinin 1940'lı yıllara tarihlenebilecek zemini üzerinedir. Çalışmanın amacı Marksist Komünizmin 40'lı yıllarda başlayan hareketlenmesini, cephe programını, merkeze taşıyarak anlama gayretidir. Bu çalışmada savunulmaktadır ki, cephe programı iki bakımdan önemi haizdir. Birincisi marksizmin temel önermesinin hareket noktaları olan sınıf, sınıfsal çatışma, sınıf mücadelesi gibi merkezi kategorilerinden kısmen bir kaçışı temsil etmektedir. Bu kaçış, Marksist aktivist ve ideologların ufuklarını çok daha geniş bir kitleye, 'halk'a çevirmiştir. İkinci olarak cephe programı dışlanmış bir dışarı karşısında ona muhalif bütün talepleri bir eşdeğerlik zincirinde birleştirme gayretidir. Bu gayret, bu çalışma boyunca sosyal bilimlerdeki yaygın kullanımından biraz daha farklı bir anlama gelecek şekilde bir isimle karşılanmıştır: Popülizm. Post Marksist tezlerden özellikle Ernesto Laclau tarafından geliştirilmiş bir kavram matrisinden yararlanarak bu çalışma boyunca Marksizm-Kemalizm ilişkisinin niteliği kavranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kemalizm, Milliyetçilik, Popülizm, Attilâ İlhan

ABSTRACT

Name and Surname	: Gökhan Karsan
University	: Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Public Administration
Branch	: Politics and Social Sciences
Degree Awarded	: PhD
Page Number	: 164 + ix
Degree Date	: …… / …… / 2011
Supervisor	: Assist. Prof. Sertaç Serdar (Ph.d.)

MARXIST LEFT NATIONALISM AND POPULISM IN THE TURKEY: ATTİLÂ İLHAN

The subject of this study is about ground based on the 1940's of the rise of Turkish Marxist movement in the years of 1960s. With this study, we tried to understand the Marxist movement, front-line motion, started in 40's. This study is suggesting that the front-line program is having two important respects. The first, basic premise of Marxism as the starting point the class, class conflict, class struggle as part of the central category, it represent an escape. This escape, Marxist activists and ideologues have their horizons turned into a much wider audience, to the people. Secondly, front-line program is combining effort against 'excluded' outside all the opposition demands in a chain of equivalence. This effort was met with a name but not common meaning in the social science: Populism. From Post Marksist theses, in particular, benefit from the concept developed by Ernesto Laclau, during this study we tried to understand the nature of the relationship between Marxism and Kemalism.

Key Words: Kemalism, Nationalism, Populism, Attilâ İlhan

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türk solu'nun 1960'lı yıllardaki yükselişini anlama gayretidir. Diğer yönüyle de Marksizm ile Kemalizm arasındaki ilişkinin niteliğini kavramaya çalışır. Milliyetçilik ve Popülizm bu iki yanlı görevin boyutlarını oluşturur. Aslında bu çalışma bir tümevarım önermektedir: Türk Marksist sol düşünce ve hareketlerin miliyetçiliğini ve popülizmini bir figür üzerinden anlamaya çalışmak. Şüphesiz konu genelleme yapılamayacak kadar karmaşıktır. Tabii olarak bu çalışma bu karmaşıklığı bir derece daha çözmeye dönük mütevazı bir adım olarak görülmelidir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

Kısaltma	**Bibliyografik Bilgi**
a.g.e.	Adı Geçen Eser
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Bkn.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
mad.	Madde
no.	Numara
p.	Page
TİP	Türkiye İşçi Partisi
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
sy.	Sayı
TKP	Türkiye Komünist Partisi

GİRİŞ

Bu çalışma, Türk Marksist sol'unda milliyetçiliği ve popülizmi anlama çabasıdır. Bu çalışmada milliyetçilik, Türk marksistlerinin milliyetçilik/modernleşme-öncesi problemlere ilişkin geliştirdiği genel bir kaygı haline işaret etmektedir. Popülizm ise bu tamamlanmamış milliyetçilik-öncesi süreçlerin hızlı bir şekilde ikmal edilmesi amacıyla a) bir hegemonya kurmaya b) muğlâk bir kalabalıktan bir tarihsel fail olarak 'halk' yaratma pratiğine işaret eder. Dikkat edildiğinde böylesi bir tanımlama popülizmin sosyal bilimlerdeki yaygın ve olumsuz tasarrufuna aykırı bir anlam teklif etmektedir.

Attilâ İlhan, bir örnekolay olarak çalışmaya, bu amaçla dahil edilmiştir. Diğer bir deyişle politik bir figür olarak A. İlhan ve düşüncesi, Türk solu'nun milliyetçilik ve popülizmini anlama çabasında, bir yargıya ulaşabilmek açısından birim/ölçü değeri taşıdığı düşünülmektedir.

Bu amaçla çalışma/tez dört bölüm olmak üzere tasarlandı. İlk bölümde bir soru olarak Türk solu'nun 1960'lı yıllardaki hızlı yükselişi ele alındı, diğer faktörler elendiğinde bu yükselişin en önemli sebebinin onun değişen retoriğinde aranması gerektiğinde ısrar edildi. Türk Marksist solun retoriği 'halk' karşısında 'sınıf'ı ikincileştiriyor ve de gelecek güzel günler umudunu 'halk'ın geleceğine bağlı kılıyordu. Buna bağlı olarak ikinci değişim Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsına ve görüşlerine, Kemalizme, artan ilgisindedir.

İkinci bölümde, sınıf fikrinin aşınmasının Marksizm açısından teori-içi bir mesele olduğu ve gerek Avrupa gerekse de Latin Amerika Marksizmlerinde çokça tartışıldığı, neo-Marksizm ve post-Marksizm gibi akımların çıkışlarının, sınıf eleştirisine dayandığı fikri işlendi. Her iki akımın da başlangıç noktaları Antonio Gramsci'ydi, onun hegemonya kavramı uzun soluklu bir tartışmaya kaynaklık yaptı. Ernesto Lacalu'nun popülizm tanımı bu tezlerden türetilmiş bir siyaset mantığına işaret ediyordu. Bu bölüm tamamen E. Laclau'cu anlamda hegemonya ya da popülizm kavramını tartışmaya ayrıldı.

Üçüncü bölüm hegemonya kavramının Türk sol düşüncesindeki izlerini sürmeyi denemektedir. Genelde Lenin'den etkilenen ve beslenen mecraın, bir popülizm önermediğini, sınıf ittifakları ve öncü'cü bir yaklaşıma sahip olduğu vurgulandı. İki anlamıyla da popülizm, karşılaştırmalı olarak ele alındı. Bir tarafta Mihri Belli Lenin'den etkilenen bir sınıf ittifakları görüşünde ısrar ederken, A. İlhan'ın politik görüşlerinde eşdeğerlik zincirinde bir araya geliş anlamında popülizmin izlerinin bulunabileceği iddia edildi.

Dördüncü bölümde ise A. İlhan'ın politik düşünceleri milliyetçilik ve popülizm açısından ayrıntılı olarak ele alındı. Zihin dünyasını şekillendiren dünya görüşleri ile politik projesinin arkaplanındaki emosyon, daha doğrusu Atatürk ve Projesine bir çözüm demeti olarak ilgi geliştirmesini yönlendiren asıl motivasyon anlaşılmaya çalışıldı.

1. BÖLÜM: TÜRK MARKSİZMİ VE POPÜLİZM: SINIF VE HALK İKİLEMİ

1.1. PROBLEM: 1960 ÖNCESİ VE SONRASI MARKSİST SOSYALİZM

Attilâ İlhan'ın merkezinde tutulacağı bu 'politik figür' çalışmasına asıl hareketini veren motivasyon, Türk Marksizmi'nin Kemalizm ile girdiği ikircikli ve naif ilişkisini tartışmaktır. Bu tartışmayı Attilâ İlhan'ın son derece kendine özgü Marksist duruşu izlenerek yeniden yürütmenin mümkün ve gerekli olduğu düşünülmektedir. Attilâ İlhan ve düşüncesinin ana tema (leitmotive) yapılacağı bu figür çalışması, Türk siyasal hayatının en dramatik olaylarından birisini bir başlangıç sorusu olarak yeniden ele almak istemektedir: 1923- 1960 yılları arasında, sırasıyla 1925, 1927, 1929, 1938[1], 1951/52' de olmak üzere, gerçekleştirilen kapsamlı tutuklamaların anlattığı şey çok açıktır, Cumhuriyet Bürokrasisinin şimşeğini üzerine çekmiş Marksist sosyalizm, Şerif Mardin'in deyişi ile[2] 'aforoz' edilmiştir. Oysa kısa sayılabilecek bir zaman zarfında Marksist sosyalizm fikirlerini, 1960 sonrası Türk siyasal hayatında, meşru bir zemine ve büyük kalabalıklara ulaştırabilmiştir.

Bunun nasıl mümkün olduğu bir soru olarak önümüzde durmaktadır. İki düzeyden yapılabilecek son derece basit bir değerlendirme Marksist sosyalizmin kitleselleşmesinin önündeki engeller hakkında bir fikir verebilir. İdeoloji düzeyinde öncelikle Marksizm Jön Türk - Kemalist çizginin partikülarizmine[3] mutlak zıt bir fikri, enternasyonalizmi[4] idealize etmektedir. İkinci olarak Marksizm'in düzçizgisel (lineer) tarih ufku, temel varsayımlarıyla

---

[1] Donanma olayı diye bilinmektedir.

[2] Şerif Mardin, "Siyasal Sözlüğümüzün Özellikleri: 2- "Solcu"", **Siyaset ve Sosyal Bilimler**, İletişim Yay., 1997, İstanbul, s. 167.

[3] Cemil Koçak, "Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik,** cilt: 4, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 38.

[4] Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, der. Mete Tunçay - Erik Jan Zürcher, çev. M. Tunçay, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 17. Server Tanilli, **Değişimin Diyalektiği ve Devrim**, Adam Yay., İstanbul, 2002, s. 144.

son derece problemli bir durumu görünür kılmaktadır: Buna göre proleterya, burjuva toplumsal düzenin, tarihin sosyalist momentinde, artık bir 'ayakbağı' haline geleceğinden ötürü varlığına son verecektir. [5] Oysa ki 'kendisi için' ('für sich') proleterya mevcut olmadığı gibi, bir burjuvazinin varlığından bahsetmek de mümkün değildir. Dolayısıyla ideolojik düzeyde sorunun ontolojik olduğu görünmektedir. Yani Marksist sosyalizmin bir tabanla kucaklaşamayacağının garantisi devrim tasavvurunun zorunlu bulduğu kolektif öznelerin mevcut olmayışıdır. Marksist literatürün bununla ilgili özel bir kavramlaştırmaya gittiğinin belirtilmesi gerekir: Geçiş dönemi. Bu adlandırmanın anlamı şudur: Geçiş dönemi üretim güçlerinin gelişme düzeyinin yeterli olmadığı bir dönemdir.[6] Aslında bu kavram sosyo-ekonomik gerçeklik ile Marksizm'in meşru biçimde kendi kategorileri altına alabildikleri arasında bir boşluk olduğunun Marksizm-içi kabulü demektir.

İkinci - ama ikincil sayılamayacak - bir düzeyden değerlendirmede şu öne çıkar: Her ne kadar 'batı' kaynaklı bir ideoloji olsa dahi Marksizm'in kurduğu çağrışımsal yakınlık 'Rusya' iledir. Buradan çıkarılacak sonuç çok basittir. Türklerin zihnindeki Rus imgesini besleyen tarihsel motifler son derece olumsuzdur, bunlardan yalnızca teritoryal bütünlüğe açıkça tehdit oluşturan toprak taleplerini, Boğazlar meselesinde talepkâr tutumlarını, Ermenilerin kışkırtılmasında ve silahlanmasındaki dâyeliğini hatırlatmak yeterlidir. Sonuç olarak Marksizm Rusya'lı olmak gibi imgesel bir sakatlıkla malûldür. Bununla beraber Marksizm aynı zamanda dinin[7] ve ailenin kutsallığı üzerinde geleneğe tamamen aykırı bir imajı destekliyor olduğunu söylemek mümkündür. O halde Marksizm'in çağrışım yaptığı imajlar bütünü Türk (siyasal) kültürel geleneğindeki 'düşman' figürünü ve bazı 'ahlâk[8] dışılık' referanslarını beslemektedir.[9]

---

[5] Murat Belge, **Sosyalizm Türkiye ve Gelecek**, Birikim Yay., İstanbul, 1989, s. 270-273 ; 275-277.

[6] Charles Battelheim, **Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları**, çev. K. Somer, Bilgi Yay., Ankara, 1973, s. 221.

[7] Korkut Boratav, "Sosyalizm, Emperyalizm, Din ve Marx", **Marksizm Ve…**, der. Barış Ünlü - Cem Eroğul ve diğerleri, İmge Yay., Ankara, 2003, s. 42-43.; Ayhan Yalçınkaya, "Marksizm ve Din", **Marksizm Ve…**, der. Barış Ünlü - Cem Eroğul ve diğerleri, İmge Yay., Ankara, 2003, s. 113-114.

[8] Murat Belge, Sosyalizm Türkiye…, s. 177, 179-180.

[9] Burada bir de sosyalizmin 'yabancı' oluşuna ilişkin ithamlar da eklemek gerekir. Feroz Ahmad; Fethi Tevetoğlu gibi sağcı yazarların sosyalist ideolojinin Müslüman/Türk toplumuna yabancı olduğunu ve 'istenilmeyen unsurlar tarafından ithal edildiğini göstermek için azınlıkların rolünü vurguladıklarına dikkat

Bu kısa değerlendirme yardımıyla problemin problem olma vasfını biraz daha belirginleştirmek mümkündür, şöyle ki; Marksist sosyalizm, kendisini temsil edeceği bir sınıfın tarihsel olarak mevcut olamamasına; politik/kültürel geleneğin 'anlamı neredeyse kapanmış' sembollerine aykırı anlamlar teklif etmesine ve bilinçli bir politik eylem marifetiyle organizasyonel bütünlüğü mütemadiyen bozulmasına (bununla tevkifat kastedilmektedir) rağmen, kendisini 1960 sonrası siyasal hayatında politik temsil düzeyine, dolayısıyla meşru bir zemine ve büyük kalabalıklara taşıyabilmiştir.

Tam burada cevabı zor ve nispeten karmaşık bir soru belirginleşmektedir. Marksist sosyalizm kendi mesajlarını, bu kadar kısa bir süre zarfında, yasal, sosyo-politik engellere rağmen büyük kalabalıklara (demografik bakımdan en verimli, genç ve dinamik) nasıl ulaştırabilmiştir?

Başlangıç olmak üzere, Marksist solun yükselişinde bahsi geçen bu 'hız' problemi için literatüre bakılması gerekmektedir.

1.2. MARKSİST SOSYALİZMİN HIZLI YÜKSELİŞİNE İLİŞKİN LİTERATÜRE GENEL BİR BAKIŞ

Literatür[10] bu sorunla ilgili olarak birbirine benzer açıklamalar yapmaktadır, genel olarak söylendiğinde büyük bir kısmı, 1961 Anayasası'nın yarattığı özgürlükçü atmosfere

---

çekmektedir. Ona göre bu gün bile , Türkiye'de sağ sosyalizm/komünizmi yabancı bir ideoloji diye tanımlamaya devam etmektedir. Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, der. Mete Tunçay – Erik Jan Zürcher, çev. M. Tunçay, İletişim Yay., İstanbul, 1995, 1. dipnot, s.13-14

[10] Şunu belirtmek gerekir ki solun yükselişi ile ilgili nitelikli, müstakil, başlı başına bir esere rastlanılamamıştır. Literatür derken, Türk Demokrasi Tarihi konulu kitap ve makalelerin, '60 müdahalesi sonrası gelişmeler' bölümünde, birkaç satırla geçiştirmek suretiyle yapılan değinmeler kastedilmektedir. Genelde Türk araştırmacılığının zaafı olarak görülebilecek, ancak belli bir nicelik ifade eden sosyal olaylara ilgi duyma problemi, tarihinde en fazla yüzde üç küsürlük bir oy alabilmiş sol tarih için fazlasıyla geçerlidir. Sol tarihin geçmişine ilişkin akademik çalışmalar çok az sayıdadır. Murat Belge ve Mete Tunçay'ın da aralarında bulunduğu sınırlı sayıdaki araştırmacı/akademisyen sayesinde, Türk araştırmacılığının muhalefet tarihine olan ilgisizliği bir nebze olsun tamir edilmiş oldu. Fakat yine de zaaf ve ilgisizlik had safhadadır.

dikkat çekmektedirler.[11] Buna göre politik özgürlüklerin tanımını çok geniş tutmakla çağının çok ilerisinde olan 1961 Anayasası, sağladığı yasal zemin dolayısıyla solun yükselişini mümkün kılan ana sebep olarak görülüyor.

61 Anayasası'nın yarattığı özgürlükçü atmosfer, Marksizm'in iddia edilebilirliğini yasal bir zemine kavuşturması, diğer söyleyişle, suç olmaktan çıkarması bakımından anlamlıdır. Marksist benimseyiş ağır müeyyidelerden dolayı açıkça ifade edilemiyordu, öte yandan dernek kurma özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler, 60 sonrasında fikirlerin geniş kitlelere ulaşmasını fazlasıyla kolaylaştırdı. Hem bu sayede sol daha derli toplu hareket imkânları kazanmış oluyordu. Sonuç olarak çerçevesi geniş tutulmuş hak ve özgürlükler sol birikimi tezahür sahasına taşıyarak ifade imkânlarını zenginleştirmiştir.

Fakat birikim sorunu hala açıklanmayı beklemektedir. Diğer bir deyişle 61 Anayasası kendini ifade imkânlarını çeşitlendirmiş olmakla birlikte ona yasal bir koruma ya da zemin sağlamıştır, ama Marksist benimseyişi, ondaki birikimin kendisini açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır.

Literatürün, solun yükselişine ilişkin bir diğer bakışı, Sovyetler Birliği'ne (SSCB) karşı sürdürülen soğuk harbin yumuşamasını, öte yandan Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) karşı yönelmesini, merkeze taşır. Buna göre Kıbrıs meselesinin gösterdiği 'inkişaf' ve bu inkişafın seyri içinde ABD'nin Türkiye'ye karşı tutumu neticesinde, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) nezdinde resmi politikaya yeni bir şekil vermek lüzumu duyulmuştur. Lüzum ve resmi politikanın alacağı yeni yöne dair ilk işareti bizzat İsmet İnönü'nün, ABD'ye yaptığı hayal kırıklığı ile sonuçlanan ziyaretin ardından yaptığı beyanattan anlaşılabiliyor: "Üçüncü bir dünya kurulur ve Türkiye bu dünyada yerini alır." diyordu İsmet İnönü. Bu beyanatın hemen ardından Sosyalist – Komünist ve bir kısım CHP'liler ABD aleyhinde sloganlar atarak Ankara sokaklarına döküldüler.[12] Böylece CHP'ye yakın basın organlarında Amerikan aleyhtarlığı yapılmaya başlandı, buna paralel olarak mesela 'Ulus' gazetesi gibi organların haber değerlendirmelerinde, yazılarında 'Sol'a açılış birden hızlanmaya başlamıştır.

---

[11] Mesela bkn.: Çağlar Keyder, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick - Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul, 1998, s. 62.

[12] Aclan Sayılgan, **Solun 94 Yılı**, Mars Matbaası, Ankara, 1967, s. 392.

1962’de başlayan bu süreç, bilindiği gibi 1965 seçimleri öncesinde, CHP’nin ‘ortanın solu’[13] deyişiyle ifade edilen fikrî pozisyonu ilan edişine kadar devam etti. Bir parti kurultayından geçmeksizin yapılan bu ilân[14] Halk Partisi’ne ağır bir hezimet yaşattığı gibi, kemikleşmiş seçmenlerinin oylarını dağıtmıştır.[15] Bu dağılmadan Marksist sol fazlasıyla nemalanmıştır.

Üçüncü olarak ilgili literatür, Köy Enstitülerinde ve Yüksek Öğretimde, Marksist pedagojinin öğrenciler üzerindeki güçlü tesirine önemle işaret etmektedir.[16] Bu bakışa göre, özellikle Hasan Alî Yücel’in Milli Eğitim’in başına getirildiği dönemden itibaren, birçok Marksist, Köy Enstitülerine ve üniversitelere ‘sızmış’, böylece Marksist benimseyiş, kendisine açılan ‘resmî’ kurumsal kanallardan yeni ifade imkânlarına[17] kavuşmuş oluyordu.

---

[13] İsmet İnönü, ilk kez Temmuz 1965’te, gazeteci Abdi İpekçi’ye, partisinin ortanın solunda yer aldığını açıklamıştır. Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick - Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul, 1998, s. 149.

[14] CHP kurultayları için ve ‘ortanın solu’ ile ilgili süreç , tartışmalar ve CHP içindeki muhalif safların belirginleşmesi konusunda bkn.: Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 203-228.

[15] Osman Turan, “Halk Partisi Solculuğu”, **Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını**, özel sayı 1, Gazetecilik İşletmesi Matbaası, İstanbul, 1966, s. 108.

[16] Genelde sağ ya da milliyetçi cenahın ileri sürdüğü bir iddiadır. Bununla ilgili olarak mesela bkn.: Mahmut İhsan Özgen, **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, 14 Mayıs Vakfı Yay., İstanbul 1982.; Tekin Erer, **Kızıl Tehlike**, Ak Yay., İstanbul, 1966.; Çetin Yetkin, **Türkiye’de Soldaki Bölünmeler 1960-1970 tartışmalar-nedenler-çözüm önerileri**, Toplum Yay., İstanbul, 1970.; Fethi Tevetoğlu, **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967 Özellikle bkn.: s. 587-605.; Necip Fazıl Kısakürek, **Türkiye'de Komünizma ve Köy Enstitüleri**, Doğan Güneş Yay., İstanbul, 1962.

[17] Mesela, Necip Fazıl buna çok tepkilidir: *“Köy Enstitüleri, Anadolu çocuğunu ruh kökünden ayırmak için kurulmuş yaman bir komünizma tezgahı… Ankara civarında kurulan Hasanoğlan Köy Enstitüsü, öbür Köy Enstitülerine öğretmen yetiştirmek gayesiyle kurulan merkez ve ocak ana mihrak… zehir dağıtım üssü…”* Belirten: Fethi Tevetoğlu, **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, s. 590.

Türkiye'de Marksist sosyalizmin, tarihsel kökenleri 50 ve 60' lı yıllara dayanan hızlı yükselişini açıklamaya çalışan,[18] yukarıda kısaca tezlerine değinilen literatür, 'birikim' sorusunu ihmal etmektedirler. Diğer bir deyişle, gerek 61 Anayasasının kendini ifade imkânlarını çeşitlendirmiş olmakla Marksist örgütlenmeye yasal bir koruma ya da zemin sunmuş olması; gerek 'Milli şef' in pratik dış politika kaygılarından olacak, parti içinde giderek güçlenen sol kanadın çağrılarına kulak vermiş olması, gerekse de Marksist pedagojinin kendisine kurumsal bir kanal bulması, Marksist benimsenişin 'kendisini', yani asıl zeminini açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır.

Kendisiyle birbirinden farklı türde ve derinlikte bir ilgi geliştirilecek kadar Türk entelijansının dikkatini çekmeyi başarmış bir ideoloji olarak Marksizm'in, Türk siyasal hayatında özellikle 60 ve 70'li yıllardaki dikkate değer etkisi, 61 Anayasasının yarattığı politik iklime, SSCB'nin ekonomik başarılarının göz alıcı etkilerine yahut kendisini Avrupa sınırları dışına taşırabilmiş, 68 olaylarının yarattığı iklimin 'gösteri etkisine' bağlanamaz.[19]

Bu olumsuzlama ile tartışmanın birinci önermesinin yapılabileceği gerekli zemin sağlanmış olmaktadır. Önce zeminden başlamakla birlikte, önerme basitçe açılmaya çalışılacaktır:

Her ne kadar Marksist düşünce ve hareketlerinin tarihini Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine[20] kadar geri götürmek mümkünse bile radikalleşmiş aydının ilgisini çekmesi ve onun eliyle işlenerek, çoğunlukla toplumun şehirli ve eğitimli kesimi tarafından benimsenip kitleselleşmesi, 1960'lı yılları bulmuştur. Öncelikle

[18] Tabiî ki farklı açıklama tarzları da vardır. Mesela nisbi temsil ve milli bakiye sisteminin ve radyoda konuşma olanağı sağlanmasının rolünü ileri süren yaklaşım için bkn.: Murat Belge, "Sol", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, s. 169. Ayrıca Nazım Hikmet ve şiirinin rolünü önemseyen pek çok kaynak mevcuttur, bu role ilişkin çarpıcı bir edebi esere örnek olarak: Vedat Türkali, **Güven**, 1. Cilt, Gendaş A.Ş., İstanbul, 1999'a bakılabilir.

[19] Murat Belge'nin belirttiği gibi 68 olayları Türkiye'de anlaşılamamış, daha kötüsü yanlış anlaşılmıştır, -bunun için bkn.: Murat Belge, "Sol", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick - Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul, 1998, s. 171. Bunda, iletişim imkânlarının sınırlılığı ve haber alma kanallarının dolaylılığı, ve tabiî ki yorum tekelini elinde tutan öncülerin maslahat düşüncelerinin tesiri büyüktür.

[20] Bunun için bkn.: Kerim Sadi, **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, İletişim Yay., İstanbul, 1994.; Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, cilt 1, BDS Yay., İstanbul, 2000.

Marksizm'in kitleselleşmesinde bir gecikme olduğu açıkça görülebiliyor. Bir önceki alt başlıkta bu gecikmenin muhtemel sebeplerini üç düzey ayırt ederek açıklamaya çalışıldı. Fakat daha sonrasında, özellikle 1951/52 tutuklamalarının ardından iki yüze yakın Marksistin tutuklandığını, bunun hareket için bir daha toparlanmayı engelleyecek kadar çok büyük bir darbe demek olduğunu, buna karşın aktivizmin 1960 sonrasında hızlı bir yükseliş kaydettiği görülmektedir. Bu yükseliş ve hız, bu çalışmanın başlangıç problemiydi. Yine aynı kısımda tartışıldı ki başvurulan literatür sorunla başa çıkmada önemli noktalara değiniyor fakat, asıl problemi, yani neyin değiştiğini açıklamakta yetersiz kalıyordu.

Şu halde tartışmanın getirdiği yer, ilk sorudan hareketle yeniden tercüme edilebilir ve soru şu hali alır: Türkiye'de Marksist Sol'un yükselişi ile retoriği arasında bir bağ mevcut mudur? Soruyu tartışmaya başlamadan önce bir nokta daha doğrusu bir ön kabul üzerinde biraz daha durulması gerekiyor: Bir önceki kısımda dikkat edildiğinde Marksizm'in ona farklı yoğunluk ve yönlerden ilgi duyan aydın marifetiyle işlendiğine değinilmişti. Bu, aydının (tabiî ki hepsinin değil) desteğini Marksizme yöneltmesini kolaylaştıran ve aynı zamanda özgül bir retoriğe içerik sağlayacak kadar güçlü olması lazım gelen (bir) *koşullanmanın* mevcut olduğunun zımnen ya da örtük bir dille kabulü anlamına gelir.

1.3. AYDININ RADİKALLEŞMESİ

Her iki değişken, yani aydının Marksizme yönelmesi ve özgül bir Marksist kültürün doğabilmesi, varolmaları kendisine bağlı ilkel (primordial anlamında) bir prosesin ışığında anlam kazanabilir. Bu proses, hemen her coğrafyada görülebildiği içindir ki ('görülmesi gerektiği için' belki de) evrenseldir: Aydınların radikalleşmesi. Savaş öncesi Marksist kuşak dışarıda bırakılırsa mesela Avrupa Marksizmi için bu radikalleşme büyük oranda Büyük Savaş'la ve bunu izleyen kitle hareketleriyle gerçekleşmişti.[21] Mesela Herbert Marcuse daha yirmi bir yaşına basmadan Alman Ordusuna yazılmış, kısa bir süre sonra Bağımsız

[21] Perry Anderson, **Batı'da Sol Düşünce**, çev. B. Aksoy, Birikim Yay., İstanbul, 1982, s. 46.

Sosyal Demokrat Parti'ye girmişti.[22] Walter Benjamin askerlikten kendini kurtarmış, ama savaşla birlikte kendini 'sol'da bulmuştu.[23]

Savaş sonrası Marksist kuşak ise olgunlaşmış politik kişiliklerini faşizmin gelişmesi ve İkinci Dünya Savaşı ile bulan aydınlar gurubuydu.[24] Bunlar arasında Henri Lefebre 1928'de Fransız Komünist Partisine girdi. Yine Theodor W. Adorno, Nazilerin iktidarı ele geçirdikleri 1933 yılından sonra Marksizme yöneldi. Jean Paul Sartre ve Louis Althusser İspanya İç Savaşı'nın, Fransa'nın 1940'da uğradığı yıkımın ve Almanya'daki tutsaklıklarının etkisiyle aynı zamanda radikalleştiler.[25]

Radikalleşmiş aydının desteğini işçi sınıfının önemli kesimlerinin desteğini kazanmış kitle komünist partilerine vermesiyle birlikte Marksizm'in bir ulusal coğrafyada belirli bir gelişmişlik düzeyinde Marksist kültürün yaratılabilmesi mümkün olabildi. Marksist kültürün belli başlı eserleri, böylece ortaya çıkabilmiştir. Mesela Georg Lukacs Tarih ve Sınıf Bilinci'ni Macar Komünü'nün ezilmesinden sonra Viyana'da sürgünde yazmıştır. Yine Antonio Gramsci Hapishane Defterleri'ni İtalyan işçi sınıfını hareketinin zaferi kazanan faşizm tarafından kesin biçimde ezilmesinden sonra yazmıştır.[26] Her iki eserin varlık sebepleri/hareket noktaları yerel sorunlardı, Marksizm'in Ortodoks yorumlarına muhalif olarak kültürel geleneğin önemine, ideolojik, kültürel ve politik üstyapının görece özerk niteliğine vurgu yaptılar. Dahası, sonraları bu eserler uluslararası Marksist hareketin, yani Üçüncü Enternasyonel'in yarattığı partilerin Stalin'cileşmesine muhalefetin (de-Stalinizasyon) esin kaynağı oldular.

Radikalleşme olgusu, bu çalışmanın akılyürütmesi içersinde, bir coğrafyada Marksist kültürün doğabilmesini mümkün hale getiren koşullanmayı kavramak açısından önemli ön kabuldür. Şüphesiz hareketlendirici güç tarihseldir, yani aydını neyin radikalleştirdiği ile ilgili genellemeler yapılabilir, bunlar tartışılabilir iddialar da olabilirler,

---

[22] a.g.e., s. 46.

[23] a.g.e., s. 46.

[24]a.g.e., s. 46.

[25] a.g.e., s. 47.

[26] a.g.e., s. 69.

fakat farklı açıklama biçimleri olsa da bu aydının tarihsel olarak radikalleştiği fikrini destekler.

Türk aydınının desteğini Marksizme vermesini koşullandıran iklim çok önemli ölçüde II. Dünya Savaşı koşullarının genel olarak Avrupa'da yaygınlaştırdığı totaliter bir ideolojiden savrulan rüzgârlara göre biçimleniyordu. Mesela bu, 'Ein Volk', 'Eine Partei', 'Ein Führer' çığlıklarıyla birkaç yıl içinde çelikten bir toplum yaratan Alman faşizmini çağrıştırır şekilde, 1940'lı yılların ortalarında güçlü bir 'parti - devlet(millet) - şef' özdeşliğinin kurumsallaşmasına vardırılacak kadar radikal bir uca taşınacaktı.[27] Türk Marksist aydını bu dönemi bir isimle karşılayacaktır: CHP 'faşizmi'.

Marksist bakıştan CHP ve 'faşist' hükûmeti, bir isimlendirmeden daha fazla bir şeydir, köklü bir değişimi anlama ve ona karşılık ve bir dil geliştirme çabasıdır: Mesela; 'Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlığa Behcet Uz'un ticaret bakanlığına geçmesiyle açılan, takas-klering antlaşmalarının, iyiden iyiye Alman ekonomik yörüngesine kaydırdığı dönem 'ülkede vurgun, talan' döneminin başlangıcıdır. Artık Halk Partisi eski Halk Partisi, yeni hükûmetin de Refik Saydam Başbakanlığı dönemindeki hükûmet olmadığı 'açık'tır. Savaş yıllarının soygunlarıyla güç dengeleri, eski, ilerici yurtsever kadrolardan, gerici hırsız bürokratlarla onların doğal ortakları, karaborsacı tüccarlara, eşrafa, mütegallibeye, toprak ağalarına, Türkiye'yi her dönemde kıpır kıpır yiyen tefecilere, kirli çıkın para babalarına kaymıştır. Halk Partisi'nin devrimciliği salt bir sözcük olarak kalmıştır. Savaş dışı savaş koşullarıyla yeni bir dönem başlamıştır Türkiye'de. Hükûmetin adı 'Saracoğlu Vurguncular Hükûmeti'dir. Bir de, tüm demokrasi cephesi ülkelerinde tepkiyle karşılanan faşist yöntemli 'Varlık Vergisi' ayıbı vardır bu hükûmetin boynunda.'

[27] Parti – devlet bütünleşmesinin hukuki bir veçhe kazanması 1935 yılında toplanan kurultayında parti program ve tüzüğündeki değişikliklere dayanmaktadır. Buna göre İçişleri Bakanı Parti Genel Başkanlığına getirildi. Parti ilkeleri Anayasaya kondu. Bu dönem yapılan tartışmaları izlemek için bkn.: Nihan Yükseliman, **Türk Basınında Parti Devlet Bütünleşmesi**, Gelenek Yay., İstanbul, 2002, s. 79-88.

1944 yıllında yazılmış bir metine[28] ait, kelimelere dökülen böylesi bir tepkide dikkat çekici bir kararlılık duygusunu fark etmek mümkündür. Bu altbaşlıkta anlatmak istenilen aydınların radikalleşmesi probleminde yapılmak istenen vurgu tam bu noktaya yoğunlaşır. Marksist sosyalizmin yükselişi ile retoriği arasında kurulabilecek herhangi bir boyuttan bir ilgi, aydını ve hareketlenmesi sorununu gündeme getirir. Bu aynı zamanda, Saracoğlu hükûmetinin kurulduğu yılların, gizlideki Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) hükûmete karşı neredeyse on yıldır yapmadığı 'gizli yayınlı illegal eylemi'ni başlattığı zaman dilimiyle çakışmasını tesadüf olmaktan çıkarıp anlamlı hale getiren şeydir.

1.4. TÜRK MARKSİZMİ VE POPÜLİZM

CHP siyasal pratiğine muhalif bir odak olarak rejimin mütemadiyen hışmına uğramış Marksist sosyalizmin 1942 yılında, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı totaliter çağrılardan apaçık etkilenmeler taşıyan hükûmet ve politikalarına karşı giderek artan bir hoşnutsuzluktan dolayı, yeni bir hamle içerisine girdikleri görülüyor. Bu hareketlilik önce kendisini radikal taleplerin yoğunlaşmasında hissettirir: 'İşçinin grev hakkı yoktur, köylünün toprağı yoktur, halk aç biilaçtır. Almanya çevresinde dönen bir ticaret geleceğe ilişkin önemli korkuları beslemektedir, basın sesi kısılmış bir basındır, üniversite ise özerk olduğundan bahsedilemeyecek yerlerdir'.

1.4.1. Antagonizma Ve Boş Gösteren

Dikkat edildiğinde bu taleplerde dikkati çeken iki tasarruf vardır. Bunlardan ilki, taleplerde kendi tikelliklerini aşan adlandırmaları fark etmek mümkündür; sistemden Özgürlük, Bağımsızlık, Adalet, Toprak ve Ekmek istenmektedir. Bu gösterenler için söylenebilecek en önemli şey bir gösterileni olmamalarıdır. Mesela 'Ekmek', onun olmadığı bir durumu göstermez, bu iki sebepten böyledir: Eğer bu durumu yani ekmek, ekmeğin olmadığı ya da açlık ya da fakirliğin olduğu bir durumu gösterseydi a)*sadece*

[28] **Partinin Görüşleri ve Dilekleri**, TKP Merkez Komitesi, İstanbul, Kartal'da en genç üye Mihri Belli'nin evinde yaptığı iki gün süren toplantı sonunda Şefik Hüsnü Değmer tarafından kaleme alınan 13 sayfalık bülten, yer belirtilmemiş, tarihsiz. özel arşiv.

ekmeğin olmadığı b) talebin karşılanmasıyla sönmesi icap ed*ecek* bir durumu anlatmış olacaktı. Ancak bu durumda, *her yerde ve her zaman* açlık ya da fakirlik olduğunu kanıtlamak mümkün olamayacaktır. İkinci olarak ise, açlık, fakirlik, ya da sefalet, olmaması, kanıtlanması için yalnızca tek bir örneğin gösterilmesinin yetebileceği bir iddiadır. O halde Ekmek, olmadığı bir duruma işaret eden bir gösteren değildir. Şüphesiz ki var olduğu bir duruma da işaret etmez, yani ekmek talebi yoksulluğun olmadığı bir durumda anlamsızdır, dolayısı ile Ekmek, belirsiz bir olmayışa, tanımsız bir bulunmayışa işaret eder. Böylece muğlâk bir açıklık barındıran, belirsiz bir alan açılır. Bu da onu neyi gösterdiği belli olmayan bir gösteren yapar. Dolayısıyla her durumda bir ‘‘boş’luk’ u barındıracak, diğer deyişle karşılıklarını içinde tam olarak taşıyamayan, bu anlamda eksik, kusurlu bir gösteren olacaktır. Ernesto Laclau gösterileni olmayan böylesi gösterenlerin, ‘boş gösteren’ler[29] olduklarını söyler.

Pekiştirmek için‘adalet’ ele alınabilir. Radikal bir düzensizlik durumunda talep, bir tür düzen içindir ve bu isteği karşılayacak somut toplumsal düzenleme ikincil önemdedir. O halde ‘Düzen’e ya da ‘Adalet’e kavramsal bir içerik yüklemek boşa zaman kaybı olacaktır. (Mesela 1980 askeri müdahalesi meşruiyetini tam olarak buradan almıştı. Halk radikal düzensizlik durumunun siyasi veya demokratik mi yoksa askeri bir müdahale ile mi çözüme kavuşmasının doğru olduğu tartışmasına müdahil olmadı) E. Laclau’nun belirttiği gibi bu terimlerin semantik rolü, herhangi bir olumlu içeriği ifade etmek değil, kurucu olarak yok olan bir tamlığın adları işlevini görmektir.[30] İçinde öyle ya da böyle adaletsizliğin olmadığı insani bir durumun varolmaması nedeniyledir ki bir terim olarak adalet anlamlıdır. Bir sonuç çıkarmak gerekirse, Adil bir toplumun mesela ‘sosyalist’ mi yoksa ‘faşist’ bir düzenle mi getirileceği tartışması, taraflarca kabul edilen bir adalet kavramından başlayarak mantıksal bir çıkarım biçiminde ilerlemez, E. Laclau’nun belirttiği

---

[29] Boş gösteren terimi, Ernesto Laclau’ya göre gösterileni olmayan gösteren anlamına gelir. Boş gösteren ve siyaset için önemi hakkında bkn.: Ernesto Laclau, “Boş Gösterenler Siyasette Niçin Önemlidir?”**, Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, çev. E. Başer, Birikim Yay., İstanbul, 2000, s. 95-109.

[30] Ernesto Laclau, **Popülist Akıl Üzerine**, çev. N.B. Çelik, Epos Yay., Ankara, 2007, s. 115.

gibi, yüklemsel bağıntıları, mantıksal – kavramsal bağıntıdan çok yüklemsel – performatif bağıntılar olan radikal bir girişimle ilerler.[31]

Buna göre; bir dizi toplumsal sıkıntıya, yaygın bir adaletsizliğe atıfta bulunulduğunda ve bunun sorumlusu olarak faşizm gösterildiğinde bir birine bağlı iki işlem yürütülmüş olur. Bir yandan faşizme karşıtlıkları içerisinde birikmiş, yani doyurulmamış bir dizi toplumsal talebin ortak özdeşliği bulunarak bir halk 'inşa' edilir. İkinci olarak düşman – burada faşizm- duruma özgü olmaktan çıkıp global boyutlar kazanır. O halde 'boşluk'un önemi şuradadır: barış, ekmek, toprak, adalet, vb. gibi boş gösterenler faşizme karşı toplumsal taleplerin kavramsal ortak noktaları değildir. Bu boş gösterenlerle hiç ilgisi olmayan yakınmalar, her şeye rağmen kendilerini bunlar aracılığıyla ifade eder.[32]

Bu noktada sonuçlar gözden geçirilebilir: Boş gösterenler siyasette iki bakımdan önemlidir. İlk olarak boş gösterenler talebi (demand), bir dilek olmaktan daha fazlasına dönüştürür: Boş gösterenlerin 'boşluğundan' taleplere bir şeyler akar ki bu aktarım talepleri gerçek tikelliklerinde kapalı kalmaktan kurtarır. Yani talepler kendi tikelliklerini aşan bir evrenselliğin adlarına dönüşürler. Bir başka şekilde söylemek gerekirse 'boş gösterenler' talepleri tikelliklerinden sıyırır ve onları evrensel bir adlandırmanın göndergelerine bağlar.[33]

Ama boş gösterenlerin daha önemli ve ikinci etkisi, farklı kimlik gruplarından sisteme yöneltilen tikel talepleleri, bu talep çoğulluğunu mutlak birer fark olmaktan çıkarması ve eşdeğerlik zincirleri yaratmasıdır. Bunun anlamını şu şekilde açmak mümkündür. Bir fark, tikel bir fark olmayı kesmeksizin, ölçüye gelmez- diğer değişle kendisiyle ortak bir ölçüsü olmayan[34]- bir bütünün temsilini yüklenme ihtimali vardır. Bu

---

[31] a.g.e., s. 115.

[32] a.g.e., s. 116.

[33] a.g.e., s. 116.

[34] Ernesto Laclau - Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, çev. A. Kardam, İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 12.

şekilde gövdesi, hala olduğu tikellik ile taşıyıcısı olduğu daha evrensel bir anlamlandırma arasında ikiye bölünür.[35]

Mesela 1940'lı yıllarda Türkiye Komünist Partisinin Almanya mihverinde dönen dış siyasete yönelik tepkisi düşünülebilir. Almanya ile yakınlaşma Türkiye'yi Rusya karşısında emperyalist devletlerin mihverine sokabilirdi. Sisteme kaydedilen istek hükûmetin Rusya karşıtı politikasının sona ermesidir. Eğer dilek yerine getirilirse bu meselenin sonu olur. Yerine getirilmezse bu onu doyurulmamış bir talep yapar. Ernesto Laclau'ya göre doyurulmuş olsun olmasın yalıtılmış her talep demokratik taleptir.[36]

Yalıtılmış demokratik talebi özümseme konusunda kurumsal sistemin yetersizliği sözkonusu olur. Ama bunun yanında sistemin karşılamakta yetersiz kaldığı diğer doyurulmamış talepler arasında eşdeğerlik zinciri kurulur. Mesela gerçek - devrimci diye de okunabilir- Kemalistlerin, İnönü CHP'sine (ortak düşman figürü) karşı **bağımsızlık** talepleriyle, TKP Marksistlerinin **anti-emperyalist** talepleri arasında kurulan eşdeğerliği düşünebiliriz. Şüphesiz 'fark'ın ya da 'kimlik'in ortadan kalktığını düşünmek naiflik olacaktır. Yani ortak nefret figürüne karşı oluşmuş eşdeğerlik zinciri kimlik ve farklar arasındaki çizili sınırları iptal etmez. 'Dışarı' -tabiî ki 'dışlanmış' bir dışarı- karşısında farkın eşdeğerlikler karşısında görece önemsizleştiği bir politik duruma işaret eder.

Burada farkında olunması gereken bir dışlama yapmadan bir iç ve dış tanımlanamayacağı gerçeğidir. Bu dolaysız olarak talep çoğulluğunun eşdeğerlik zincirinde bir araya gelebilmesi için bir 'dışarı'nın mevcut olmasının öncelikle gerekli olduğu sonucuna götürür. Buradan çıkarılacak bir sonraki adım ise, farklı kimliklerden gelen taleplerin bir ortak düşman karşısında eşdeğerlik zinciri kurulabilmesi için antagonist (hasmâne) bir ilişkinin varlığına lüzum olduğudur. Bu da tartışmayı sosyal gerçeklik ve ona ilişkin 'kavramsal bütün'ün iç tutarlılığının retorik desteği ile ilgili bir probleme götürür.

[35] Ernesto Laclau, Popülist Akıl…, s. 88.

[36] Ernesto Laclau, Popülist Akıl…, s. 92.

1.4.2.Antagonizma Retorik Ve Eşdeğerlik

Bütün talepler doğaları gereği belli bir kurulu düzene yöneltilmiş isteklerdir. Bu yüzden talepler bu düzenle onun hem içinde hem de dışında olması itibariyle, kendine özgü bir ilişki içindedir: Düzen, talebi tamamıyla özümleyemeyeceği içindir ki kendini tutarlı bir bütünlük olarak kuramaz; buna karşılık talep, eğer 'sistem'e istek olarak kaydedilebilir olan herhangi bir şeyde somutlaşacaksa belli bir tür bütünselleşmeyi gerektirir.

Bu yüzden her talep salt retorik olmaktan çıkmak durumundadır. İki sebepten bu böyledir. Öncelikle, toplumsal gerçeklik hakkındaki *söylemin* bizzat kendisinin kusurlu[37] olmaktan sıyrılması gerektiği için, ikincisi retoriğin, kendine yeterli bir kavramsal yapı karşısında gölge fenomen olmadığı için. Çünkü hiçbir kavramsal yapı, kendi iç tutarlığını retorik araçlara başvurmadan yapamaz.[38]

Bu şöyle bir sonuca götürür: Bir talebi radikal bir talebe dönüştüren şey *sadece* onun sistem tarafından doyurulmamış olması değildir. Onu bir radikal talep olarak kaydedecek/kuracak olan bir retoriğin kurulmuş/mevcut[39] olmasıdır. Bunun için öncelikle gerekli olan şey antagonist (hasmâne) bir ilişkinin varlığı olduğu kadar bir ilişkiyi iki kampa bölen bir iç sınır inşa edecek olan 'boş gösteren'lerdir.

Bunu açmak gerekirse: 40'lı yıllarda ki hareketlilik söz konusu olduğunda hasım imgesinin referansı CHP'nin 'faşist' hükûmetidir: 'Parti kararıyla İçişleri Bakanı Parti Genel Başkanı, İl Başkanları Vali yapılmıştır. Savaşa girilmeyecekse de büyük bir ordu beslenmektedir, aynı zamanda yiyecek maddelerinin Almanya'ya gönderilmesi, para basılması pahalılığın taşınamaz düzeye fırlamasına sebep olmuştur. Bu koşullar yolsuzluğu karaborsacılık ve vurgunculuğu yaygınlaştırmıştır'.

---

[37] Mesela mevcut işgücüne, olmadığı halde bir işçi sınıfı hüviyeti vermek ya da kendinde bir sınıf olduğunu savunmak, böylece sosyalist devrimi gerekçelendirmek.

[38] Ernesto Laclau, Popülist Akıl…, s. 85.

[39] Kelimeler, adlar, semboller, imajlar, metinler ve bunların göndergeleri, üzerine bir daha bir şey kaydedilemeyecek şekilde kapatılmaz, aksine kayıt yapılan alan yeni yazımlara açıktır, yani sürekli bir oluşum içindedir, zira dil toplum gibi bir noktada sabit durmaz.

Tam olarak retoriğin işleme tarzı anlaşılmaya başlanabilir, yani bu nokta çok düzeyli ve karmaşık bir kategori olsa da onu kavrayabilmenin yollarından bir tanesinin denenmesi için uygun bir yerdir. Retorik ile kastedilen, dilin düz-değişmece, mecaz yeteneğini (tabiî ki sadece bunlar değil), toplumsal gerçeğin ifadesinde onu salt ifade olmaktan çıkaracak şekilde tasarruf edilmesinin yarattığı vurgu yoğunlaşmasıdır. Mesela bir tüketim malını piyasaya sürmeyip biriktirmek ya da depolamak ancak özel koşullarda özel bir dil tarafından (her ne kadar iktisaden rasyonel bir eylem olsa da) '**kara**borsacılık' olabilir. İhalelerin belli bir koşul ileri sürülmeden verilmesi '**yolsuz**luk'tur. (Ama başka koşullar söz konusu olduğunda, mesela burjuvazinin henüz oluşmadığı sosyo-ekonomik bir bağlamda devlet eliyle hızlı bir kalkınmanın başarılması amacıyla gerçekleşen benzer bir keyfi tutum *meşru bir gerekçeye* dayandırılarak olumlu bir terimle karşılanabilir) İki terimde de mecaz durumun kendisinin önce özel bir dil içinde ve bu dil tarafından olumsuzlandığı bir duruma denk düşer.

Retorik bir sonraki aşamada 'özdeşleştirme' mantığını harekete geçirir. Bunun anlamını dolaysızca anlatmak mümkündür: 'Öyleyse Faşizm, tarihin pozitif yönlü hareketinden bir geriye dönüştür, kazanımlardan bir geriye gidiştir, yani 'gericiliktir''.

Bu çok hızlı bir şekilde zihinde iki aşamadan oluşan bir işlemle tamamlanır: a) o halde her anti-faşist çıkış 'ilerici'dir. b) her hükûmet karşıtı pozisyon onu anti-faşist, bu da onu ilerici yapar. Dikkat edildiğinde bu ikincisi, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un 'Hegemonya ve Sosyalist Strateji' başlıklı çalışmalarında önerdikleri, E. Laclau'nun daha sonraları 'Popülist Akıl Üzerine' adlı çalışmasında biraz daha geliştirdiği, 'eşdeğerlik mantığı'na[40] karşılık gelir.

Bu noktada boş gösterenler ve göndergelerinin önemini belirtmek mümkün olmaktadır. Biraz önce değinildiği gibi, özel bir dil ve retorik, bir imajın, simgenin ya da fiilin anlamını, içeriklerine bir 'yük' bindirerek üzerindeki kayıt alanını 'kapatmasa' (fixed) bile işaretler/yükler. Bir metni, mesela 'Levanten kültür ve sermaye'sini 'komprador',

---

[40] Ernesto Laclau – Chantal Mouffe, Hegemonya ve Sosyalist..., s. 111,112.; Ernesto Laclau, Popülist Akıl..., s. 95, 96.

‘büyük toprak sahipliği’ni ‘feodal bir kalıntı’ yapan işaretleme/yükleme, özel bir dil tarafından ve o dil içinde gerçekleşen bir tasarruftur. Bu tasarrufta dikkat çekici olan şey dışlayıcı olmasıdır, yani iki kampa bölen bir mantığa dayanmasıdır. Taraflardan birisinde, faşist iktidar, komprador (işbirlikçi) sermaye, feodal ağa bloğu, diğerinde ‘topraksız’ köylü, ‘ezilen’ emekçi, ‘sansür altında’ bir basın, ‘baskı altında’ üniversite vardır. Metin, giderek açılan bir yarık tanımlayarak, kendisini ilerici-gerici dikotomisinde olduğu gibi bir üçüncü ihtimale yer bırakmayacak şekilde ‘demirler’.

Fakat bir söylem içinde bir kampa bütünsel niteliğini veren, taleplerin kendi tikellikleri içinde kapalı kalmaktan sıyrılıp kendi gerçek tikel içeriklerini aşan bir evrenselliğin adlarına dönüşmeleridir. Mesela II. Dünya savaşının yarattığı politik iklimde Türk Toplumu içindeki bütün düşmanlık çatışma ve karşıtlıklar, özgürlük, adalet eşitlik, ekmek, toprak *talepleri* etrafındaki kopuşa ilişkin bir birlik içinde yoğunlaşmıştı. Bunun anlamı, sisteme kaydedilmiş taleplerin, mesela, basının sansürlenmesine karşı çıkan bir talebin, ‘özgürlük’ boş terimi olmaksızın tikelciliği içerisinde kapalı kalacağıdır. Tabiî ki tikelcilik, yani talebin tikelliği yine de yok olmaz. Ama talebe boş gösterenin -örneğimizde özgürlük- boşluğundan bir şey aktarılmalıdır ki sisteme yöneltilen talep, bir ‘yakınma’dan daha fazlasını ifade edebilsin.

1.5. EGEMEN SÖYLEM OLARAK KEMALİZM İLE MARKSİZM EŞDEĞERLİĞİ

Nihayet bu çalışmanın temel önermesinin sunabileceği kavramsal araçları açıklanmış oldu, bir adım öteye geçebilmek için yapılması gereken tarihsel zemini kısaca ele almaktır. Bu çalışmayı motive eden başlangıç sorusu, Yeni bir Marksist retoriğin, 1960’lı yıllardaki hızlı yükselişi anlamak için çıkış sağlayabileceği problemiydi. Şüphesiz ki burada kastedilen Türk Marksizmi’nin sadece işçi sınıfı ve haklarını savunan bir söylem olmaktan çıkmasıdır: 1940’lardan itibaren ‘Almanyacı’ CHP’ye, 1950’lerden itibaren ‘Amerikacı’ Demokrat Parti’ye (DP) karşı oluşan bağımsızlıkçı, anti-emperyalizm anlamında milliyetçi, özgürlükçü ve adalet isteyen tepki, kendisini Kemalist projenin sadık bir muhafızı gören grubun milli bağımsızlıkçı, Atatürk devrimlerin nihai hedefi olan muasır medeniyetçi fikri idealize eden talepleriyle eşdeğerlik zincirinde bir araya geldiler.

Türk Marksizmi açısından bunun iki doğal (kaçınılmaz anlamında) sonucu olmuştur. Bunlardan birincisini şu şekilde açıklamak mümkündür. Eşdeğerlik bağı adaletsizlikten, bağımlılıktan vb. olumsuz etkilenen giderek artan bir çoğunluk tarif etmektedir. Bu toplumsal gruplar içerisinde işçi, köylü, esnaf, memur, ama her kesimden olumsuz etkilenen bir çoğunluk vardır. Mutlak zıt kamp ise son derece sınırlı bir yönetici azınlık ve bu azınlığın politikalarından nemalanan sınırlı bir çevreden müteşekkildir. Türk Marksizmi açısından sonuç çok açıktır. 'Halk' vurgusu, Marksizm'in haklarını korumak üzere başlıca taliplisi olduğu işçi sınıfı ya da sınıf mücadelesi'nin giderek daha çok yerini almaya başlamıştır. Bununla, diğer deyişle, tikel bir toplumsal sınıfın haklarının hamisi olmaktan, politik mücadelesini 'halk'laştırılmış toplumsal sınıfların çoğunluğuna dayandırmaya talip olan değişme kastedilmektedir. Burada önemli bir ekleme yapılması gerekiyor. Türk Marksist ideologların ezilen halk çoğunluğu ile proleterya azınlığı arasında büyük bir ikirciklenme yaşadığını, mesela Milli Demokratik Devrim tezi taraftarlarının devrim yönünde bir beklenti içerisine girdikleri 1960'lı yıllarda, bu devrime kimin önderlik edeceği meselesinde proleteryanın rolünün ne olacağına ilişkin kafa karışıklığı içinde olduklarını, halk - proleterya ikileminin akıl yürütmelerinde büyük zaaf ve boşluklar yarattığını söylemek gerekir.[41] -Bu konuya üçüncü bölümde ayrıntılı olarak geri dönülecektir.

'Şeytan'laştırılmış bir mihraka karşı oluşan eşdeğerlik zincirinin Marksizm açısından ikinci etkisi Kemalizmin bizzat kendisine ilişkin gerçekleşen algı kaymasıdır. Bunu şöyle açıklamak mümkündür.

Çok iyi bilindiği gibi Marksist tasarının en önemli niteliği tarihselciliğidir. Marksizm tarihe içkin bir mantık olduğunu ve kendini aşama aşama gerçekleştirdiğini, açtığını varsayar. Burjuva demokratik devrim-sosyalist devrim, nihayetinde insanın kendini gerçekleştireceği gelecek güzel günleri, yeryüzü cennetini önceler. 40'larda 'Faşizm'in, 50'lerden sonra ise 'İslamcı gericilik' ve 'Amerikacı'lığın politik pratiği burjuva demokratik

[41] Bununla ilgili olarak Mihri Belli özelinde yapılan bir çalışmaya bakılabilir: Gökhan Karsan, **1960'lı Yılların Politik İkliminde Mihri Belli'nin Politik Düşünceleri Üzerine Bir Analiz**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2003, özellikle 3. bölüm.

devrimin kazanımlarını iptal ettiği içindir ki tarihin lineer hareketinde bir kesintidir, dolayısıyla tarihin hep ileri giden hareketine engel olduğu için 'gerici'dir.[42]

Bu akıl yürütme, Türk Marksist aktivizm söz konusu olduğunda son derece anlamlı bir politik tavırda billurlaşır. Bu şu demektir: Kemalizmi, milli burjuvazi yaratmaya çalıştığı için kapitalist, emekçi kitlelerin sendika ve parti teşkilatlanmasını engellediği için korporatist, Mustafa Suphi'nin yurda girmesini engellediği için anti-komünist diye alelade bir diktatörlükmüş gibi üstünkörü mahkûm etmekten vazgeçip, irtica kuvvetlerinin saldırılarına rağmen bir cumhuriyet kuran ve koruyan, emperyalist ulusları kurtuluş savaşında dize getiren, gerçekleştirdiği inkılâplarla devrimci olan geçmişiyle barışmaktır. Mesela 'Milli Demokratik Devrim' tezinin önemli ideologlarından Muzaffer Erdost'a göre Kemalist Devrim'in başarıları şunlardır:

"1) Ülkeyi sömürgeleştirmek için işgal etmiş bulunan düşman, silahlı mücadele ile misak-ı milli sınırları dışına atılmış 2) feodal devlet yıkılmış, Cumhuriyet kurulmuş 3) feodal devletin ideolojik kaynağı olan tarikat, tekke vb. kapatılmış, yobaz sindirilmiş 4) yabancı sermaye sahibi işletmeler millileştirilmiştir".[43]

Bu andan itibaren bu çalışmanın önermesi belirginleşir: Türk Marksizmi'nin 1960'lı yıllardaki hızlı yükselişi, ortak bir düşman karşısında yurtsever, eşitlikçi, anti-emperyalist anlamda milliyetçi taleplerin yarattığı eşdeğerlik zincirinin ilerici Kemalistlerle Marksist

---

[42] Faşist Devlet'in Marksist literatürde daha geniş bir çerçevedeki bir tartışmayı hareketlendirdiğini belirtmek gerekir. Faşist Devlet, Bonapartist Devlet ve Diktatörlük gibi olağanüstü devlet biçimleri içerisinde ele alınırken ortaya çıkardığı tartışma Marksizm - içi bir başka tartışmayı da alevlendirmiştir: Bilindiği gibi Marksist ekonomizm, nihai olarak üst yapıların ekonomi tarafından belirlenmesini anlatır. Oysa ki Faşist Devlet, Bonapartist Devlet ve Diktatörlük, üst yapının diğerleri üzerindeki hakimiyet kurması olduğuna göre, Marksist üst yapı-alt yapı mimarisi teorik bir sıkıntıya girer. Neo-marksist bir tartışma için bkn.: Nicos Poulantzas, **Faşizm ve Diktatörlük**, çev. A. İnsel, Birikim Yay., İstanbul, 1980.; Nicos Poulantzas, **Political Power and Social Classes**, Verso, London, 1982.; Bu kitabın ilk iki bölümü Türkçeye çevrilmiştir: **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, çev. Ş. Süer - L.F. Topaçoğlu, Belge Yay., İstanbul, 1992.; Ernesto Laclau, "Politik Düzeyin Özgüllüğü", **İdeoloji ve Politika**, çev. H. Sarıca, Belge Yay., İstanbul, 1985, Ernesto Laclau, "Faşizm ve İdeoloji", **İdeoloji ve Politika**, çev. H. Sarıca, Belge Yay., İstanbul, 1985.

[43] Muzaffer Erdost, **Türkiye Üzerine Notlar**, Sol Yay., Ankara, 1971, s. 15.

sosyalistler arasında söylemsel yakınlığın gelişmeye başladığı 1940'lı yıllara dayanmaktadır. Eklemlenme 1960 'lı yıllarda güçlenerek devam etmiştir. Bunun Türk Marksizmi açısından en önemli teorik sonucu, işçi sınıfı ve haklarının, 'halk'laştırılmış bir çoğunluğun geleceğine bağlı kılınmasıdır. Buna bağlı olarak ikinci teorik sonuç sınıfsal çatışma tezinin daha geniş tutulmuş bir çatışma ilkesi karşısında ikincilleşmesidir.[44] Bu dolaysız olarak anlamı, tekrar etmek gerekirse, işçi sınıfının hakları tikelliğinden sıyrılarak evrensel bütün ile özdeşleşmesidir. Böylece işçi sınıfı ve hakları eşdeğerlik zincirinin tamamına işaret eder hale gelir. Tikel bir talep olarak kalırken aynı zamanda daha geniş bir evrenselliğin göstereni olur. Böylece gövdesi tikelliği ile temsil ilişkisine girdiği evrensel kimlik arasında bölünmeye uğrar.

Önerme belirginleştikten sonra ve ayrıntılandırılmadan önce yöneltilebilmesi muhtemel bir soru cevaplanması gerekmektedir. Yukarıda anlatmaya çalışılan bir popülizm ve Kemalizm ile eşdeğerlik ufkunda girilen hiza, Marksizm-Leninizm'in, yani ikiye bölünen ve devrimci kanadı Sovyet deneyimi etrafında yeniden örgütlenen bir uluslararası işçi hareketinin[45] teorik etkisi altında olduğu bilinen Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) ajandasına nasıl girebilmiştir?

Soru bir boyut daha eklenerek karmaşıklaştırılabilir. Mülahaza farklarından başka aralarına kan girmiş gerçek bir husumetten bahsedilebilir -Mustafa Suphi olayını hatırlatılması ya da mesela İstanbul Birinci şubenin bulunduğu Sansaryan Hanı'nda yapılan sorgulamalarda denenen akıl almaz işkenceler husumetin gerçekliği hakkında bir fikir verebilir. Yukarıdaki soruyu tekrar etmek gerekirse, gerçek bir husumet, Hükûmetin baskıcı ve bağımlılığı perçinleyen politikalarına karşı oluşan eşdeğerlik zincirine eklemlenmeyi engelleyebilir miydi?

[44] Bu konuyla ilgili Marksist literatürde hayli işlenmiş ve hacimli eserler mevcuttur, bizim yararlandığımız en önemli kaynak neo-marksist okulun en önemli düşünürlerinden Nicos Poulantzas'ın iki eseridir: Nicos Poulantzas, Faşizm ve Diktatörlük.; Nicos Poulantzas, Political Power and Social Classes.

[45] III. Enternasyonalin Faşizm karşısındaki siyaseti için temel bir kaynak: Nicos Poulantzas, Faşizm ve Diktatörlük, s. 33-51 ve 232-242.

1.5.1. Savaş Yılları ve Cephe Politikası

İlk sorunla ilgili olarak TKP'nin 'Cephe' politikasına ilişkin aşamaları ele alınarak bir sonuca ulaşabileceği düşünülmektedir. Bahsi geçtiği üzere 1942 yılı TKP için yeni bir hamle içerisine girdiği dönemdir. Bu dönemdeki politikası hükûmet'in yurtta sulh cihanda sulh' politikasına karşı bir duruştur. Yani hükûmetin savaşa dönük tarafsızlık politikası, partinin denetimi altındaki 'Yurt ve Dünya' ile' 'Adımlar' dergilerinde, pek çoğu Şefik Hüsnü tarafından kaleme alınmış 'Tan' imzalı başyazıların yayınlandığı 'Tan Gazetesi'nde eleştirilmiştir.

TKP tarafsızlık politikasını eleştirip Hükûmetin müttefikler yanında harbe girme meselesini daha yoğun bir şekilde 1943'te toplanan Plenum'unda ele aldı. Buna göre Türkiye vakit geçirmeden harbe müttefikler safında girmelidir. Zira Sovyetler Birliği'ndeki (SSCB) savaş Almanların lehine gelişmektedir.

Plenum'da bunun yanı sıra fanatik milliyetçilere karşı mücadele kararı alındı. TKP'nin, Türkiye'nin müttefikler yanında savaşa girmesi yönünde ve Alman taraftarı radikal milliyetçilere karşı yürüttüğü mücadele 'Faşizm ve Vurgunculuk Aleyhinde Geniş Cephe Birliği'[46] adı altında programlaştırıldı.

Bunu Şefik Hüsnü'nün Moskova'ya gönderdiği II. Dünya Savaşı sırasında TKP'nin faaliyetlerini rapor eden yazıdan takip etmek mümkündür:

"(…)1942 iptidalarına kadar olan devre, umumi olarak, kısaca şu satırlarla hülasa edilebilir: Henüz, daha, yarı legal neşriyat imkânları mevcut olduğu için, yazı ile sistemli tarzda, kemalizmin bu tereddi etmiş şekline ve burjuvazi inkılabı kazançlarından gerilemeğe karşı mücadeleye girmiştik. (…) 1942 senesinde, faaliyetlerimiz daha ziyade legal neşriyat üzerine toplanmıştı. Ankara'da çıkan Marxiste iki ciddi mecmuaya muntazaman rehberlik ettik. Bir taraftan da Tan gazetesinde umumi siyaset ve cihandaki harp safhaları hakkında günü gününe görüşlerimizi takip eden yazılar çıkmasını temine uğraştık. (…) Hareketin merkez-i sikleti biraz münevver gençliğe doğru ağır basmaya

[46] Aclan Sayılgan, Solun 94…, s. 243.

başlıyordu. zira rehber arkadaşlarımızdan ekserisi merkezden uzaklaşmış ve İşçi sınıfı ile olan rabıtalarımız oldukça gevşemiş bulunuyordu. Bir, bu sakatlıkları düzeltmek ve bir de vurguncılardan faşist cereyan kuvvet alan serbest ticareti Saraçoğlu hükumetinin yarattığı durum ve millet arasında yeni sınıflaşma tezahürleri dolayısıyla siyasetimizi yeni baştan gözden geçirmek ihtiyacı baş gösterdi. (…) Nihayet 1943 baharında yeni Platform hazırlanması teklifi ortaya atıldı. Aynı senenin Ağustos ayında toplanan bir Plenum'da uzun uzadıya durum hakkında görüşüldükten ve proje üzerinde münakaşalar edildikten sonra, platform kat'i şeklini aldı. (…) Bu senenin sonlarında, halk arasında, memleketimizin müttefikler yanında harbe girmesi aleyhine şiddetli ve sistemli bir propoganda yapılıyor ve bu yolda hükumette müttefikler tarafından yapılacağı anlaşılan tekliflere mukavemet etmesi ve yanaşmaması için bir zemin ve ideoloji hazırlanıyordu. SETA, (…) ileri sürülen harp aleyhindeki fikirlere karşı hareketimizin tenkidlerini ve müstacelen harbe gitmemiz lüzumu hakkındaki görüşlerini ihtiva eden bir beyanname kabul ve neşretti. (…) yine bu sıralarda gemi azıya almış olan ırkçı faşist hareketlerine karşı da sistemli bir mücadele yürütülüyordu. Daha yaz iptidasında Türkçülük meselesinin içyüzünü ilmi bir şekilde tahlil ve teşhir eden bir broşür "En Büyük Tehlike" namı altında legal olarak matbuat alemine sürülmüş, bunun büyük akisleri olmuş, Üniversite gençliği arasında büyük bir nefretli heyecan uyandırmış ve bu gençler arasında hareketimizin itibarı fevkalade yükselmiştir. Daha sonra Üniversiteliler arasında kurulan "Faşizm ve Vurgunculuk Aleyhinde Geniş Cephe" hareketinin muvaffakıyetini kısmen buna borçluyuz."[47]

Aclan Sayılgan'ın belirttiği gibi, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Şefik Hüsnü Değmer bu programda bazı değişiklikler yaptı.[48] Bu tadilat için söylenebilecek olan şey Komintern'i lağv ettikten sonra Stalin'in Komünist Parti'leri için getirdiği ilerici güçlerin tek bir milli kurtuluş cephesi içerisinde birleştirilip faşizme yönlendirilmesi önerisine uygun olmasıydı.[49] Aslına bakılırsa bu durum Komintern'in 1935 yılı VII. Kongre kararlarına geri dönüş demek oluyordu. Bilindiği gibi bu kongrede benimsenen görüşe göre artık Komünist

[47] aktaran: Aclan Sayılgan, Solun 94…, s. 231-233.

[48] Aclan Sayılgan, Solun 94…, s. 251.

[49] bkn.: Aclan Sayılgan, Solun 94…, s. 249.

partileri ihtilalci hareketlerden toptan vazgeçecek, anti-faşist partilerle halk cepheleri teşkil edecek, hatta burjuva partilere bile katılabileceklerdi.

Fernando Claudin Kominter'nin VII. Kongre anlayışını şu şekilde özetler:

"Komintern'e hâkim olan fikir, birleşik işçi cephesi'ne temel olarak iş görmesi gereken politik platformların büyük çoğunluğun bilinç düzeyine adapte edilmesi ve politik bakımdan gelişmemiş kesimleri 'ürkütebilecek' aşırı ölçüde hedeflere yer verilmemesi idi. Birleşik işçi cephesi ve Halk Cephesi iki ayrı hareket değildi; aslında birincisi ikincisinin daha sağlam ve daha ileri nüveleri olarak anlaşılıyordu. Halk cephesi'nin başlıca amacı orta tabakaları proleteryaya doğru çekmek idi. bunu sağlamak için birleşik işçi cephesi platformu 'çok ileri' gitmemeli, orta tabakaların bilinç durumu hesaba katılmalıydı. Nihayet, orta tabakaları cezp etme bakımından Yedinci Kongre bu sınıfların genel görünümlerine göre bütün hareketi belirli bir sıralamaya tabi tutan genel bir politikayı kabul etti – önce İtalyan, sonra Alman Faşizmi'nin zaferinde orta sınıfların oynadıkları temel rolün ışığında bu düşünceyi anlamak kolaydır. Bir kural olarak, platformlar üç bölüm halinde oluşturuldu: ekonomik talepler, ilkesel olarak, reformist partilerin ve sendikaların durumuyla mükemmel bir şekilde bağdaşıyordu; politik talepler, burjuva demokratik özgürlüklerin ve kurumların savunulmasından veya restorasyonundan ve Faşist faaliyetler ile örgütlenmelerin baskı altına alınmalarından daha ileriye gitmiyordu; ve son olarak 'barış için savaş' başlıklı bir bölüm vardı."[50]

Şefik Hüsnü bundan sonra, II. Dünya Savaşı'nın kaderi belli olmasının ardından iktidar partisi içinde belirmeye başlayan muhalefet eğilimini henüz belirginleşmeden kapsamaya çalışan yeni bir cephe çalışmasına girdi. Yeni cephenin ismi 'Faşizme ve Vurguncular Karşı Mücadele Cephesi' idi.[51]

Fakat 1945'ten sonra muhalefet partileri kurulmaya başladığı için, cephe için bir fırsat doğmadı. Bu sefer Şefik Hüsnü 31 Temmuz 1945'te, iktidar partisini karşısına alan ve

---

[50] Fernando Claudin, **Komintern'den Kominform'a: Komünist Enternasyonalin Bunalımı**, cilt 1, çev. Y. Alogan, Belge Yay., İstanbul 1990, s. 253. VII. Kongre'nin ayrıntılı tahlili için bkn.: s. 238-258.

[51] Aclan Sayılgan, Solun 94…, s. 251.

muhalefeti yutmak isteyen yeni bir cephe programı hazırladı. Bu cephe programı hem 'Milli Birlik Cephesi' hem de 'İleri Demokrat Cephesi' isimleriyle anılıyordu.[52]

Bu metinden önemli bir paragraf aktarılabilir:

"Bu programdaki istek ve gayeler üzerinde birleşen Türkiye'de mevcut ileri görüşlü siyasi partiler, meslek birlikleri, kültür cemiyetleri ve faşizme ve irticaa düşman müstakil demokrat guruplar ve yurtseverler ve namuslu vatandaşlar, Türkiye'nin terakki yolunda süratle ilerlemesi ve yeni cihan şartlarına uyabilmesi ancak; ileri hamlelerden korkmayan bir 'Milli Birlik' etrafında toplanmakla ve bir arada savaşmakla tahakkuk ettirileceğine kuvvetle inandıklarından…"Faşizme ve Vurgunculuğa Karşı İleri Demokratlar Cephesi" adı altında böyle bir birliğin temelini atmışlardır. İleri Demokratlar Cephesi din, milliyet ve cins ayrılığı gözetmeksizin, vurgunculuk ve faşizmle ilgisi olmayan, tekmil namuslu vatandaşlara açıktır. Yaşasın İleri Demokratlar Cephesi etrafında "Milli Birlik"!"[53]

Böylece bir çıkarsama yapabilecek noktaya gelmiş olunmaktadır. Dikkat edildiğinde 'Cephe' girişimi hem sınıfsal kriterin evrenselliğini kabul etmekte hem de 'halkın' 'zulme' karşı dünyevi mücadelesinden söz etmektedir. O halde bu laik mücadelenin billurlaştığı ideoloji de ancak işçi sınıfının dışında bir sınıfa ait olabilir. Çünkü işçi sınıfı ancak modern endüstriyelcilik ile birlikte doğar.[54] Fakat bu durumda, sosyalist söylemde bu kaba bir oportünizm oluşturacaktır, çünkü proleter ideolojinin saflığı, diğer sınıflara özgü ideolojik öğeler içerilmesi suretiyle bozulacaktır.

Fakat, II. Dünya Savaşının aldığı istikamete göre ayarlanmış, 1939 dan 1944 ve 1944'ten 1946'ya kadar süregiden faaliyetleri içinde Cephe çalışmaları, taraftarlarınca bir (oportünist bir) *sapma* olarak görülmedi. Bir sapma olmadığı gerekçesini, kapatılmasının öncesi ve sonrasında Stalin'in bir güç kurduğu Komintern kararlarının[55] meşruiyetinden

---

[52] Aclan Sayılgan, Solun 94…, s. 251.

[53] Metin için bkn.: Aclan Sayılgan, Solun 94…, s. 251-259.

[54] Ernesto Laclau, "Popülizm Teorisine Doğru", **İdeoloji ve Politika**, çev. H. Sarıca, Belge Yay., İstanbul, 1985, s. 181.

[55] Özellikle bkn.: Nicos Poulantzas, Faşizm ve Diktatörlük, s. 232-242.

alıyordu. Bir ucunda daha geniş bir topluluğun -halkın- olduğu kutuplaşmanın, sınıf çatışmasının tanımladığı toplumsal bölünmeye göre daha gerçek olduğu, kendisine referans gösterilerek bir meşru kaynağa sahipti. Kitlenin bunun bir oportünizm olmadığından şüphe duyması için bir sebep kalmamış oluyordu.

1.5.2. Marksizm Kemalizm ve 'Gelecek'

Bu alt başlıklarda ilgilenilen soruyu tekrar etmek gerekirse tartışılan sorun Marksist sosyalizm ile Devrimci Kemalizmin eklemlenmesinin yine de mümkün olamayabileceği ya da kısa sürebileceği, serpilemeyebileceği problemidir. Bir araya gelişlerini imkânsız kılacak öğelerden ikisi öne çıkarıldı ve ilkinde 'sınıf'tan kaçışın ve 'Burjuva hükûmete verilen politik desteğin, Marksizm-içi bir 'sapma' olmadığının, 'Revizyonist mantığın şahlanışı' olamayacağının bir garantisi olması gerektiği vurgulandı. Çünkü bu tartışma yurt dışına kaçanlar hariç tutulursa tutuklamalardan geriye kalan pek az aktivisti, yine sindirilmiş bir avuç sempatizanı bir hamlede ikiye bölebilecek kadar hassas bir önemdedir. Yukarıda uzun alıntılar yardımıyla yapılmak istenen açıklamanın anlattığı şey çok açıktır: Geçirdiği evrelerin tamamı hesaba katıldığında söylenebilir ki TKP, Cephe Politikası'nın meşruiyet sınırını SSCB çıkarlarının ve Komintern kararlarının dışına taşırmamaya özen gösterdiği bir referans bütünlüğü kurmakta başarılı oldu. Bu da onu en azından 60'lı yıllara kadar bölünmekten korudu.

İkinci sorunun ciddiyeti diğerinden daha az değildir. Zira Kemalizm ile Türk Marksizmi'nin tarihi acı hatıralarla doludur. Bunlar içerisinde en dramatik olanı Mustafa Suphi ve 14 arkadaşının Karadeniz'de boğulmalarıdır. Marksistler bunun siyasi bir cinayet olduğundan emindirler, Kemalistlerin bu işten sorumlu olduklarından da. Gerçeğin ne olduğunu bu gün dahi bilemesek bile bu olay ve 60'lara kadar sürecek 'komünist avı', aradaki husumetin teorik anlaşmazlığa indirgenemeyecek boyutlar taşıdığını anlatıyor. Tabir caizse araya kan girmiş bir düşmanlık vardır ve en kesif haliyle sol edebiyata da yansımıştır. Bu edebi örneklerden son derece keskin bir düşmanlığın derecesi hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Mesela '28 Kanunisani' adlı şiir, hiçbir zaman sadece bir ağıt olarak görülemez.[56] 1923 tarihli bu Nazım Hikmet şiirinde kelimelere dökülen düşmanlık hissini fark etmek mümkündür. Keskin özdeşlikler sembolizmi, gösterenini kelimelerin gücüne hapseden bir tesirle, kendilerini fasıla vermeksizin birbirlerine yansıtır: Burjuva Kemal-burjuvazi-silahlı-aldatan-öldüren; öte yandan, yoldaş-komünist-silahsız-aldatılan-çaresiz özdeşlikleri dinamik bir tasarrufla adeta zihinlere kazınmak istenir. Öğüt çok açıktır: Olayın kendisi ya da kahramanlarının kim olduklarını bilmek basit bir tarihselleştirme olacaktır, olayın arkasındaki asıl gerçek sınıf mücadelesinin cesim gerçekliğidir.

Aslına bakılırsa gerçek bu değildir. Kemalizmin Komünizme tavrını belirleyen güdülenme kaynağını anti-komünizmden değil korporatizmden almaktaydı. Korporatizmin nihai sosyal ufku sınıfsız toplum öncülüne dayanır, politik bir akıl yürütme ile nihayetlenir: Sosyal bölünmenin olmadığı sosyal havzalarda, toplumun sadece mesleklerden oluşan bir farklılıktan ibaret yekpare bir bütünün tanımsal karşılığı olduğu sosyal durumda, sınıfsal farklılaşma olmadığı içindir ki sınıfsal taleplerin politik dünyaya tahvili geçerliliğini yitirecektir. Kemalist korporatist halkçılığın komünizme tepkisinin asıl dayanağı bu akıl yürütmedir. Şüphesiz değinmelerin biraz daha ayrıntılandırılması ve Emile Durkheim üzerinden Ziya Gökalp'e oradan da Mustafa Kemal Atatürk'e gelen korporatizm fikrinin ele alınması gerekmektedir.

---

[56] tarih/sınıf-ların/mücadelesidir/1921/kanunisani 28/karadeniz/burjuvazi/biz/on beş kasap çengelinde sallanan/on beş kesik baş/yoldaş/bunların sen/isimlerini aklında tutma/fakat/28 kanunisaniyi unutma!/(…)/trabzondan bir motor açılıyor/ sa-hil-de-ka-la-ba-lık! /motoru taşlıyorlar/son perdeye başlıyorlar!/ burjuva kemal'in omuzuna binmiş/kemal kumandanın kordonuna/kumandan kahyanın cebine inmiş/kahya adamlarının donuna/uluyorlar/(…)/- gördün mü ikinci motörü?/ -içinde kim var?/arkalarından gidiyorlar. /(…)/iki motörde iki sınıf çarpışıyor/- biz onlar! /- biz silahsız onlar kamalı/ -tırnaklanmız/- kavga son nefese kadar/- kavga/(…)/- yoldaşlar, ey! /artık lüzum yok fazla söze:/bakın göz göze/- karadeniz/on beş kere açtı göğsünü,/on beş kere örtüldü. /onbeşlerin hepsi/bir komünist gibi öldü. Şiirin tamamına basılı bir eserde rastlamak zordur. Oto-sansürlenerek (ya da sansürlenerek) şu kaynakta yayınlanmıştır: Nâzım Hikmet, **İlk Şiirler**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010, s. 195

1.5.2.1. *Kemalist Korporatizm*

Bir toplum modeli ve felsefesi olarak korporatizm, toplumu, birbirine karşılıklı bağımlı ve işlevsel bakımdan birbirini tamamlayan parçalardan oluşan, organik ve kendi içinde uyumlu bir bütün olarak görür. Temel birimler, toplumun molekülleri de, meslek gurupları ve bunların örgütleri, yani korporasyonlardır.[57] Teori, çağdaş toplumda sınıflararası bir çatışmanın gerekli olmadığı tezi üzerine dayanmaktadır. Diğer bir deyişle korporatizm'in temel tezi, sanayi kapitalizminin ilerlemesinin Marx'ın savunduğu gibi zorunlu bir biçimde sınıf kutuplaşmasına ve çatışmasına yol açmayabileceği, bunun korporatist bir ratio ve korporatif örgütlenme tarafından önlenebileceği idi.[58] Dolayısıyla E. Durkheim'ın korporatizmi, Taha Parla'nın önemle vurguladığı gibi, daha çok kapitalizmin 'bölüşüm bunalımı' diye adlandırılabilecek bir olguya çözüm olarak tasarlanmıştı.[59] Bölüşüm bunalımını gelişmiş sanayi kapitalizminde izlemek mümkündür. Burada korporatizmin formülü, sayıca ve örgütlenme bakımından gelişmiş işçi sınıfı ile kendini tehdit altında hisseden tekelci sermaye arasındaki sınıfsal kutuplaşmanın kontrol altına alınmasını sağlamaktadır.[60]

Ziya Gökalp'in içinde bulunduğu koşullar ise farklıydı. Z. Gökalp döneminin Türkiye'sinde sınıflar henüz kristalleşmemişti ve ciddi bir sınıf çatışmasına tanık olunmamıştı. Z. Gökalp'in korporatizmi, bu olasılığa karşı bir erken önlem ve ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek için birleşik ve uyumlu bir toplumsal çaba projesi olarak tasarlanmıştı ve 'bölüşüm bunalımı' na değil, kapitalizmin 'birikim bunalımı' na karşı bir yanıt olarak geliştirilmişti.[61] O halde, T. Parla' ya dayanarak denilebilir ki, dönemin Avrupa düşüncesi ve pratiği tarafından sınıf savaşımlarına karşı bir savunma formülü ve post-liberal burjuva toplumunda toplumsal dengeyi restore etmek için bir önlem olarak

---

[57] Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim Yay., 1989, İstanbul s. 54.

[58] a.g.e., s. 113.

[59] a.g.e., s. 113.

[60] a.g.e., s. 53.

[61] Taha Parla, Ziya Gökalp, Kemalizm ve..., s. 114. Ayrıca bkn.: Aykut Kansu, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 277-258.

geliştirilen korporatizm, 'düzen içinde gelişme' projesi olarak Türkiye'ye uyarlanmaktaydı.[62] Bu anlayış içinde değil devrime siyasal herhangi bir çatışmaya bile yer yoktur.

Z. Gökalp'in sınıfları toplumsal organizmanın uyum içinde bir arada yaşayabilecek, 'eşdeğerde' organları olarak gören son derece naif, ama defansif [63] olmayan korporatizmi ile, uyumlu bir toplumsal gelişme, bir milli birlik ve dayanışma[64] ideolojisi yaratmak istediği anlaşılıyor. Bu, yazılı kültürün gelişmesine koşut olarak,[65] eğitim görmüş Osmanlı bürokratik ve sivil elitin kitle/halk kültüründen uzaklaşmaya başlamasıyla beliren halk-elit kültür (havass-avam) ayrılığını kökten değiştirip, halkçı bir topluluğu yaratmayı amaçlayan Mustafa Kemal Atatürk'ün projesini Z. Gökalp'in düşünceleriyle bitiştiren noktadır. Halk, Z. Gökalp için de Atatürk'te olduğu gibi 'yeni onur' sisteminin egemenliğini simgeliyordu. Halk egemenliğin zorunlu kaynağıydı. Zengin – fakir, herkes halktandı. Yeni rejimde halkın egemenliğini kurumlaştırmak için Büyük Millet Meclisi'nin belirli bir sosyal sınıfın egemen olmasına karşı koyacak yasaları çıkarması yeterliydi. Z. Gökalp'e göre zaten, halkın içinde sınıflar değil meslek grupları vardı. Dolayısı ile milletin meclis egemenliği, mesleklerin karşılıklı görev ve sorumluluğu üstüne kurulmuş dayanışmacılığa, 'meslek-i içtimai'ye, dayanan bir sosyal yapıdan kaynaklanacaktı.[66]

---

[62] Taha Parla, Ziya Gökalp, Kemalizm ve…, s. 114.

[63] Defansif sıfatıyla zaten oluşmuş ama yeniden güçlendirilmesi gereken bir sınıf yapısını meşrulaştırmayı amaçlayan korporatif eyleme işaret edilmektedir.

[64] Mardin, Gökalp'in İslamiyet'in teolojisi, ya da onun çok özel bir yorum ve pratiği olan tasavvuf hakkındaki fikirlerinden (belirten: Parla Taha, Ziya Gökalp, Kemalizm ve…, s. 47.) ve Parla, onun bir 'milliyetçilik ideali' vazeden metinlerinden hareketle, Gökalp'in, toplumsal dayanışmayı ve dolayısı ile bir toplumun yaşama gücünü güvence altına alan normları ve normatif sistemleri bir hiyerarşi içinde değerlendirdiğini/gördüğünü ileri sürmektedirler. Buna göre, milliyetçilik bu norm silsilesinin en üstünde yer almaktadır. Taha Parla, Ziya Gökalp, Kemalizm ve…, s. 46.

[65] Mardin'in vurgulayarak belirttiği gibi, 'iki kültür' arasındaki 'ara açılması' batı'dan gelen belirli fikirler aracılığıyla değil, İletişim örüntüsünün kazandığı yeni özellikler aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Şerif Mardin, **Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim**, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s. 221.

[66] Şerif Mardin, "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yay., İstanbul, 1999, s. 236,237.

Bu dolaysız olarak, sınıf konusunun gerçek bir sorun olarak görülmediğini kavratmaktadır. Toplumsal sınıfların durumu sorununun, 1920 ve 30 ‘lu yıllarda resmi zümre tarafından nasıl görüldüğünü, Türkiye’nin “sınıfsız bir toplum” olduğu konusundaki mitos açıkça ortaya koymaktadır. [67] Bu özellik sınıf ayrımının kurumlaştığı batı ülkelerinde mümkün değildir, fakat sınıfsal ayrılıkların kesin çizgilerle ortaya çıkmadığı Türkiye Cumhuriyeti’nde sınıfsız toplum, vatandaşlara verilmiş bir şans, bir imkândır.[68]

Jön Türk halkçılığından esintiler taşımakla birlikte, ondan daha radikal pratik boyutlara sahip Kemalist halkçılığın toplum tasavvuruna göre Türkiye Cumhuriyeti, ‘bilumum Türk halkının sınıf ayrımı devreye girmeden “say”iyle kurduğu’ bir yapı olacaktır. Buna göre önemli olan şey, sosyal müesseselerin ve bütün mesleki zümrelerin katkılarının toplumu uyumlu kılması idi. Kişilerin ve zümrelerin topluma katkısını vazeden bir sosyal ahlak yaratılarak, sanayi toplumu dengede tutulabilirdi. Öyle ki, buna dayanarak Kemalist solidarizm, artı-değerin toplumun yararına tahsisi vasıtasıyla biriken sermayeyi, toplumun çıkarı için kurulacak sanayi tesislerine ve büyük çiftliklere yatırılmasını öngören bir sosyal program teklif edebilmişti.[69]

Kültürün dayanışmacılığını, uygarlığın bireyciliğine tercih eden Kemalist solidarist halkçılığın toplum algısını şekillendiren temel motivasyonun, öyleyse, halk kültürü ile elit kültürü arasındaki farkları kaldırma ve böylece homojen bir milli birlik sağlama çabası olduğu anlaşılabiliyor. Dolayısı ile Kemalizmi E. Durkheim üzerinden Z. Gökalp’e neyin bağladığı açıklık kazanıyor: E. Durkheim’ın, diğer batı aydınları gibi merkezi sorunu, gittikçe farklılaşan bir toplumda meydana gelen toplum parçalarını birbirine kenetleyecek parçalarüstü norm, parçalarüstü birleştirici arayışı idi.

Kemalizm’in homojen bir milli birlik yaratma projesinin, batı solidarizminden ayrıldığı nokta ise, sınıfsal farklılaşmaya, farklılaşmanın yarattığı sosyal kopmanın varlığı ile

---

[67] Şerif Mardin, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yay., İstanbul, 1999, s. 116.

[68] Şerif Mardin, “Atatürkçülüğün Kökenleri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset,** İletişim Yay., İstanbul, 1999, s. 184.

[69] Şerif Mardin, “Türkiye’de Din ve Laiklik”, **Din ve Siyaset**, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 70.

ilgili teorik öncülün temelden reddiyesine dayanmasıydı. Böylece bir yandan Osmanlı geçmişinden tevarüs etmiş halk-elit kültürü uçurumunu kapatmayı, diğer yandan, büyümekte olan sanayici ile işçi sınıfı arasındaki muhtemel çatışmayı başlamadan nihayetlendirmeyi amaçlamakla, Kemalist halkçı retorik iki yönlü ve hayli zorlu bir misyon yüklenmiş oluyordu.

Kemalist solidarizm tartışmasıyla şu amaca ulaşıldığı düşünülmektedir: Bu alt başlığın sorusunu tekrar etmek gerekirse, Kemalist tepki, şüphesiz aşırı bir tepkiydi. Geçmişin sadece bir geçmiş olmadığı, anlamı işaretlenmiş olayların yüklü gerçekliklerinin şimdi ve gelecek için daima kurucu vasıflar taşıdığı veriyken Marksist eklemlenmeye dirayetini veren şey ne olabilirdi? Yürütülen tartışma iki basamaklıdır: a) Kemalist halkçılığın nihai olmasa bile politik ufku tek parti olmak mecburiyetindedir b) öyleyse Kemalist halkçılık bölünmüş bir halk tasavvur etmediği içindir ki sınıf çatışması üzerinden yapılacak bir politik çabayı anlayamamaktadır ve sonuç olarak Kemalizm anti-komünist olduğu için değil korporatist fikirlerden etkilediği için tepkilidir. Şimdi tepkiyi, acı hatıraları bir an için görmezden gelirsek korporatizmin sınıfsız toplum -eşdeğer idealleştirmeleri ile birlikte- ufkunun yaratacağı sosyal mimari ile Marksist sonsalların komünal sınıfsızlık etiği benzer anlamlarıyla bir ‘tüm’lüğü kaynak edinirler: Halk

Kemalist korporatist sınıfsız toplum fikrinin içini dolduran eşdeğer idealleştirmelere değindik. Bununla kastedilen şey şöyle açıklanabilir: Halk kültürü - elit kültürü uçurumunun ortadan kalkmasını -ki aslında kaynağını Jön-Türk düşüncesinden alır-, kapitalizmin sınıflar yaratan tabiatının ve yarattığı acıların korporatist bir örgütlenme ile pas edilmesini, her ne kadar milli bir burjuvazi yaratılmak istense de plan ve ekonomiye devletçi müdahale fikrini, yeniden paylaşımcı toplum hülyasını vazeden bir sosyal projenin Türk Marksistleri açısından Marksist sonsallarla bir ilgi kurulabilecek bağları vardır. Bu dolaysız olarak Marksizm ve Kemalizm arasındaki eklemlenmenin geçmiş (acı hatıralar temelinde) sözkonusu olduğunda değil ancak, gelecek (gelecek mutlu günler) sözkonusu olduğunda mümkün olduğu sonucuna ulaştırır.

2. BÖLÜM: POLİTİK BAĞIN İNŞASI OLARAK POPÜLİZMİN POLİTİK MANTIĞI

"Türkiye'nin ilk sosyalistleri, sosyalizme, sınıf mücadeleleri olmaksızın ulaşılabilecek (üstelik böyle ulaşılması gereken) bir adil düzen olarak bakmışlardır. Bu bakışın, doğrudan sınıf dinamikleri ötesinde, (…) Marksizmle ilişkilerin daha en başından sorunlu kurulması anlamına geldiği açıktır."[1]

Metin Çulhaoğlu'nun bir metninden alınan bu alıntıdaki değinmelere hak verilmektedir. M. Çulhaoğlu'nun yaklaşımı bu çalışmanın öncülleri açısından, dolayısıyla kısmen, bu çalışma için önemlidir.

Önemi, açmak gerekirse, Leninizmin -uluslarası Marksist hareketleri üzerinde kazandığı prestijden dolayı Marksizm-Leninizm diye de adlandırılmaktadır- teorik etkisinin yarattığı ikilemlerin farkında olmasından ileri gelir. Öncelikle Lenin'den aşağıya alınan metni yorumlar.

"Tarihin materyalist kavranışının keşfi ya da daha doğru bir deyişle materyalizmin toplumsal olgular alanına tutarlı biçimde genişletilip uygulanması, daha önceki tarihsel kuramlara ilişkin başlıca iki eksikliği ortadan kaldırdı. İlk olarak, bu kuramlar, en çoğu, söz konusu dürtülerin kökenlerine eğilmeksizin, toplumsal ilişkiler sistemini düzenleyen nesnel yasaları ortaya çıkarmaksızın ya da bu ilişkilerin köklerini maddi üretim alanında ulaşılan gelişim düzeyinde görmeksizin, insanların tarihsel etkinliklerinde yalnızca ideolojik dürtüleri ele alıyordu. İkinci olarak, önceki kuramlar halk yığınlarının etkinliklerini kapsamazken, ilk kez tarihsel materyalizm yığınların yaşamının toplumsal koşullarını ve bu koşullardaki değişiklikleri bilimsel bir kesinlikle ele almayı mümkün kılıyordu."[2]

---

[1] Metin Çulhaoğlu, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı", **Praksis,** Cilt 6, 2002, s. 13.

[2] V.I. Lenin, **Collected Works**, Cilt: 21, Progress, Moskov, 1977. Belirten: Metin Çulhaoğlu, Türkiye'de Sosyalist…, s. 10.

M. Çulhaoğlu, Lenin'in Marksizm için yaptığı değerlendirmede kullandığı mantığın, belli bir coğrafyada Marksist hareketlerin doğuşu ve gelişmesi için de kullanılabileceğine ilişkin herhangi bir zorunluluk olmadığını düşünür. Bunun ardından bir soru/değerlendirme yapar:

"[böyle bir zorunluluk] olmadığı için, Marksizmin uluslararası prestijinin hem kolaylaştırıcı (yardımcı), hem de sorun yaratıcı bir yanı olmuştur. Kolaylaştırıcı ya da yararlı yan, Marksizmin hangi ülkede olursa olsun insanlara dünyasal bir bakış açısı ve analiz yöntemi sunmasıdır. Sorun yaratıcı yan ise, tarihsel maddeciliğin Lenin tarafından vurgulanan farklılıklarının, iki farklı eğilime yol açabilmesidir. Bu eğilimlerden birincisi, verili ülkede kapitalizmin ve sınıfların gelişmesini beklemeyi öneren, bir yanıyla daha ortodoks, ama genellikle liberalizme evrilen özellikler taşımıştır. Diğer eğilim ise, gene aynı veriden hareketle (kapitalizmin ve sınıfların gelişmemişliği) bu kez yönetici kesimin "nötr" oluşu sonucuna varmış, özellikle dış koşulların da itkisiyle sınıf mücadeleleri uğrağından geçmeyen, "üçüncü yolcu" bir sosyalizm aranışına girmiştir."[3]

M. Çulhaoğlu bu değerlendirmenin ardından Türkiye'de Marksist düşünce ve hareketlerin doğuş ve serpilmesinde ikinci eğilimin daha belirleyici olduğunu vurgular. Uluslararası İşçi hareketinin ve tabiî ki SSCB'nin (Çulhaoğlu'nun analizinde 'konjonktür' olarak adlandırılır) ve Marksizm-Leninizmin (buna da 'doktrin' demektedir) prestiji ve gölgesi Türk Marksizmi'ni daha başlangıcında problemli bir alana hapsetmiştir.

Bu çalışmanın merkezi ve ilk tezi, hatırlanırsa, Çulhaoğlu'nun tam olarak bıraktığı bu yerden başlamayı öneren bir analizdir denilebilir. Birinci bölümde bahsedildiği gibi sınıfsal çatışma tezinin nihai olarak değil ama daha geniş tutulmuş bir çatışma ilkesi karşısında ikincilleştiğini, 'sınıf' fikrinin bir analiz birimi olarak 'halk' karşısında aşınmaya uğradığını ispatlamaya çalışıldı. Bu Marksizm-içi teorik bir problemin olduğunu göstermenin farklı bir yoluydu. Diğer deyişle sınıf kategorisi ve sınıfsal çatışma tezi Marksizm için merkezi bir kategoridir. Çatışma ilkesinin sınıftan halka doğru genişlemesi böylece Marksizmin olmasa olmaz ilkesinin kısmen iptali anlamına gelir. Bu Türk

[3] Metin Çulhaoğlu, Türkiye'de Sosyalist…, s. 11.

Marksizmi'ni Marksist öncüller içerisinde problemli kılar, tam olarak bu tezin savunduğu argüman budur ki Marksizm-içi bu problemli alan aynı zamanda Türk Marksizminin kitleselleştiren, nispeten kitlelerle buluşmasını sağlayan düğüm noktasıdır, şöyle ki:

Teorik ikilemin iki pratik sonucu olduğundan bahsedilmişti. Bunlardan birincisi 'işçi sınıfı'nın geleceği 'halkın' geleceğine bağlı kılındığıydı. İkinci olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Kemalizm adıyla karşılanan doktrini ile ortak bir düşmana karşı eşdeğerlik zincirinin kurulmasıydı. İsmet İnönü'nün tam olarak kontrol etmekte zorlandığı, Faşizme karşı eğilimi bilinen bir hükûmet, diğer bir deyişle CHP içerisindeki 'gerici' bir grup karşısında, Atatürk'ün devrimlerine büyük bir sadakatle bağlı ve gidişattan hiç de memnun olmayan 'ilerici' Kemalistler ile girilen eşdeğerlik zincirinden bahsedildi.[4] Bu anlamıyla 'popülizm' genel olarak politik dilde ifade edilen popülizm kavramından farklı bir kullanımdır. Bu bölümde popülizm teorisi daha ayrıntılı ele alınacaktır.

2.1. POLİTİK BAĞIN İNŞASI OLARAK POPÜLİZM: HALKIN POLİTİK İNŞASI

Bu çalışma, kendisine ilk hareketini veren merkezi sorunun -Marksizm-Kemalizm eklemlenmesi- göndergesinin, popülizmin politik mantığına içkin bir tür rasyonelliğe karşılık düştüğünü iddia etmektedir. Bu (bir) tür rasyonellik, literatürün büyük çoğunluğunun popülizmi irrasyonel ve tanımlanamaz (belirsiz) bir politik durumsallığın kavramsal karşılığı olarak anladığı işlevselci ve yapısalcı anlatımlara muhalif bir alternatif sunmaktadır. Popülizmi politik bağın inşası olarak düşünen bu alternatif yaklaşım kendisini, onu bir hareket tipi olarak ele alan ya da bir ideolojiye indirgeyen yaklaşımlardan farklılaştırmaktadır.

[4] 'İlerici' ve 'gerici' gösterenlerinin göndergelerine ilişkin tartışma için bkn.: Bu çalışmanın 1. Bölümü özellikle 'Türk Marksizmi ve Popülizm' başlığı.

2.2. ERNESTO LACLAU'YA GÖRE POPÜLİZM LİTERATÜRÜNDEKİ BELİRSİZLİKLER VE AÇMAZLAR

2.2.1. Popülizm Üzerine Belli Başlı Yaklaşımlar

Popülizmi yorumlama doğrultusunda dört temel yaklaşım ayırt edilebilir[5]. Birinci yaklaşıma göre popülizm belirli bir sınıfın tipik ifadesidir ve dolayısıyla hem hareketi hem de bu hareketin ideolojisini niteler. Bu anlayışa göre mesela Rus Narodnik hareketi ele alındığında popülizm esas itibariyle bir köylü ideolojisi yada aydınlarca işlenmiş köylü değerlerini yücelten bir ideoloji olarak sunulacaktır, yada Kuzey Amerika popülizmine odaklaşıldığında açıklama, kent hayatına ve büyük işletmelere karşı çıkan bir küçük çiftçiler toplumunun tipik bir ideolojisi ve hareketliliği olacaktır.[6]

Ernesto Laclau'ya göre bu yaklaşım popülizmin özgüllüğünü yani popülist hareketlerde neyin ortak olduğuna ilişkin kapsayıcı bir açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu yaklaşım önce, popülizmi başlangıçta tam anlamıyla farklı politik hareketlerin paylaştığı ortak bir özelliği oluşturacak biçimde sezgisel bir kavrayışın sonucu olarak, bu özelliğin kendi açıklamasını bu hareketlerin toplumsal tabanlarında bulması gerektiğini önsel (a priori) belirler. Buradan hareketle ikinci olarak bu yaklaşım popülist hareketleri ele alır ve popülizmi bir çok hareketin ortak özelliği olmaktan çıkarıp araştırılan somut harekete özgü özellikler karmaşasını tanımlayan bir kavrama dönüştürür. Son olarak popülizmde neyin özgül olduğunu tanımlamak istediğinde, araştırıcı değişik hareketlerin ortak yanını soyutlayacağı yerde bu hareketleri bir birleriyle kıyaslamaya ve ortak yanlarını belirlemeye sürüklenir. Sonuç olarak bu yaklaşım popülizmi tanımlamadan onu anlatmaya devam etmek demek olacaktır.[7]

---

[5] Ernesto Laclau, "Popülizm Teorisine Doğru", **İdeoloji ve Politika**, çev. H. Sarıca, Birikim Yay., İstanbul, 1985, s. 157-172.

[6] a.g.e., s. 157-158.

[7] a.g.e., s. 159.

E. Laclau'ya göre popülizme ikinci yaklaşım teorik nihilizm denilebilecek bir kavrama götürmektedir.[8] Bu kavrama göre popülizm içerikten yoksun bir kavramdır. Dolayısıyla bu kavram toplumsal bilimler terminolojisinden çıkarılmalı ve bunun yerine bugüne kadar sınıf niteliklerine dayanarak popülist diye nitelendirilmiş hareketlerin doğrudan analizi geçirilmelidir.

E. Laclau bu tezi popülizmin sadece analitik bir kategori değil bir deneyim donesi olmasından hareketle eleştirir. Ona göre popülizm toplumsal tabanları tümüyle farklı hareketlerin bir bileşeni olarak algılanan 'ortak şey'dir. Popülizm belirli bir tür politik hareketin somut özgüllüğünü belirlemekte yetersiz olduğu kabul edilse bile bu kavramın adı geçen politik hareketin soyut bir öğesini oluşturmadığı söylenemez. Dolayısıyla saf nihilist tutum bu bakımdan yani bu soruya cevap verebilmede yetersiz kalacaktır. Her ne kadar kavramsal olarak tanımsız ve belirsiz bir teorik statüye sahip olsa da popülizm toplumsal bilimlerde çok önemli bir yer tutmaya devam etmektedir.

Üçüncü bir kavramsallaştırma[9], popülizm terimini, bir hareketin değil bir ideolojinin nitelendirilmesiyle sınırlayarak 'ortak şey'in ne olduğuna ilişkin zorlukları aşmayı denemektedir. Bu yaklaşıma göre popülizmin tipik özellikleri, statükoya düşmanlığı, geleneksel politikacılara güvensizliği, sınıflara değil halka başvurması, anti-entellektüelizmidir. Böylece bu ideolojik bütünlüğün daha sonra, farklı temellere sahip toplumsal hareketlerin herhangi bir birleştirici önsel (a priori) bir kategori inşa etmenin mümkün olmadığı somut tarihsel koşullara göre benimsenebildiği savlanmaktadır.

E. Laclau'ya göre bu tür bir analiz popülizmin büründüğü biçimlerin incelenmesini zenginleştirebiliyorsa da başlıca iki büyük yetersizlik içerir.[10] Bunlardan ilki popülizmin yukarıda sayılan tipik özellikleri kendilerine özgü olan şeyin ne olduğunu anlatamamakta sadece betimlemektedir. İkinci olarak belirli bir toplumsal formasyonda saf popülist öğenin oynadığı rol üzerine bir açıklama getirememektedir.

---

[8] a.g.e., s. 159.

[9] a.g.e., s. 160.

[10] a.g.e., s. 160.

Popülizmin dördüncü kavramsallaştırılması işlevselci yaklaşıma ait olanıdır. Buna göre popülizm, geleneksel bir toplumdan sanayi toplumuna geçiş süreçlerinin eşzamansızlığı sonucu ortaya çıkan sapkın bir olgudur. E. Laclau popülizm üzerine yukarıda adı geçen yaklaşımlar arasında en tutarlı ve en gelişmişi diye nitelendirdiği işlevsel yaklaşımı Gino Germani'nin modelini örnek alarak tartışmayı önerir.

G. Germani'ye göre kitlelerin Latin Amerika siyasi hayatına vakitsiz girişi, siyasi yapıların sağlayabildikleri özümleme ve katılım kanallarını aşan bir baskı yaratmıştır. Sonuç olarak kitlesel bütünleşme, 19. yüzyılın Avrupa modeli çerçevesinde yürütülememiş ve 20. yüzyılın yeni tarihi ikliminden etkilenen değişik elitler, yeni hareketlenen kitleleri kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde yönlendirilmişlerdir. Bu kitlelerin zihniyeti yetersiz bütünleşmeleri nedeniyle, geleneksel ve modern özelliklerin bir arada varoluşuyla nitelendirilirler. Bundan dolayı, popülist hareketler, en benzersiz paradigmalara tekabül eden parçaların gelişigüzel bir birikimini oluştururlar.[11]

"Burada 19 yüzyıl Avrupa deneyimlerinin sınırları içinde anlaşılması zor bir şeyle karşı karşıyayız. Tam anlamıyla farklı gruplar, aşırı-sağın milliyetçileri, faşistler ya da Naziler, Stalinistler, Komünistler, Troçkizmin tüm varyasyonları –ve en aykırı kesimler- aydınlar, modernleşmiş işçiler, küçük burjuva kökenli profesyoneller ve politikacılar, askerler, ekonomik ve politik çöküş içindeki eski toprak sahibi oligarşi kesimleri, (bunlar arasında en garip birleşmeler de dahil) siyasi amaçlarına ulaşmak için, bu insan desteğini kendilerine temel dayanak almaya çalışmışlardır. Zaman zaman, elitler ile kitlelerin arzuları ve amaçları özdeşleştiği görülebilmişse de, bunların her zaman uyuşmayacağı açıktır." [12]

E. Laclau'ya göre G. Germani'nin analizine getirilebilecek ilk itiraz, popülizmin geçişsel bir gelişme aşamasına atfedilemeyeceğidir. Çünkü popülizm deneyimi 'gelişmiş' ülkelerde de yaşanmıştır. Mesela İtalya'da Qualunquismo yada Fransa'daki Poujadizme[13]

---

[11] a.g.e., s. 164.

[12] Gino Germani, **Politica y sociedad en una epoca de transicion**, Buones Aries, 1965. Alıntılayan: Ernesto Laclau, Popülizm Teorisine…, s. 164.

[13] Ernesto Laclau, Popülizm Teorisine…, s. 167

bunlardan yalnızca iki örnektir. Popülizmi gelişmenin belirli bir aşamasına bağlamak, 1920'lerdeki faşizmi İtalya'nın tarımsal azgelişmişliğinin bir ifadesi olarak gören ve bu nedenle Almanya gibi ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerde tekrarlanamayacağını düşünen yorumlarla aynı hataya düşmek demektir. Dolayısı ile denilebilir ki popülizmin iki farklı gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu sonucunu çıkarmak muhâldir.

Modele yöneltilebilecek ikinci itiraz iki toplum (geleneksel modern) muhakemesinin belirsizliğine ilişkin bir akıl yürütmeye[14] dayandırılabilir. İlk olarak, toplumun belirli yönlerinin modernleşmesinin, mutlaka toplumun bütününün modernleştiğinin göstergesi olmayacağını kabul edilirse, bir toplumun bir veya birçok özelliği açısından başka bir toplumdan daha geleneksel olabileceğini ama gene de yapısı itibariyle daha modern olabileceğini kabul etmek gerekir. Bu bir yandan bu yapının, kendi özelliklerinin basit betimsel toplamına indirgenemeyeceğini, öte yandan da bu özelliklerle bütün arasındaki değişken ilişkilerin niteliği gereği bu özelliklerin kendi içlerinde düşünüldüklerinde, hiçbir özgül anlamları olamayacakları anlamına gelir. İkinci düzeyde, öyleyse, yapısal bir öğe analize dahil edildikten sonra, geçişi, özelliklerin ve tutumların süreğenliği şeklinde analiz etmeyi bırakıp onu süreğen olmayan yapılar dizisi olarak ele almak gereği ortaya çıkar. Sonuç olarak, kendi başlarına ele alınan öğeler kendi içlerinde önemlerini kaybeder, bunları 'geleneksel toplum' 'sanayi toplumu' paradigmaları içinde birleştirmek anlamsızlaşır. Dolayısı ile denilebilir ki popülizmle özdeşleştirilen ideolojik öğelerin anlamı ideal paradigmalarda araştırmak sağlıklı sonuçlar veremeyecektir.

2.2.2. Popülizm Üzerine Yaklaşımların Çıkmazları

Bu yaklaşımların popülist hareketleri anlamada iki tutumu benimseme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bunlardan ilki onu 'müphem', 'kesin olmayış', 'entelektüel yoksulluk', bir fenomen olarak saf haliyle 'geçici', prosedürlerinde 'güdümleyici' vb. açısından tarif eden tutumdur. Böyle tarif edildiğinde popülizmin özgül farkını pozitif terimlerle ifade edebilmek mümkün olamayacaktır. Çünkü popülizmi irrasyonel ve

---

[14] Ernesto Laclau, Popülizm Teorisine…, s. 168-172.

tanımlanamaz diye kabul eden bir entelektüel tercihe gidilmiştir. Oysa ki böylesi bir tercih zaaflara gebedir, çünkü ilgisini popülizmin ne olduğuna değil popülizmin hangi toplumsal gerçekliğe uyduğuna yöneltmektedir. Bu da ister istemez popülizmi, tarihsel çeşitlerinden biriyle kısıtlayacak ya da her zaman çok dar olacak genel bir tanımlamayla anlamını iyiden iyiye bulanıklaştıracaktır . Dolayısıyla bu çaba her durumda, yukarıda bahsi geçtiği gibi popülizm başlığı altında, onun ne anlama gelebileceğine dair hiçbir şey söylemeyip bir dizi oldukça farklı hareketlerin alt alta sıralamasını yapmaya götürmekten başka bir şey vadetmeyecektir.[15]

Diğer tutum popülizmi toplumsal aktörlerin toyluğundan kaynaklanan bir geçiş anı olarak ele alır. Buna göre sonraki bir aşamada yerini bir başkasına terk edecektir. Bu tutumun bir başka versiyonunda ise popülizm daha çok politik eylemin, bütün politik söylemlerde sözde daha olgun ideolojilerin işleyişini altüst ederek ve karmaşıklaştırarak zorunlulukla ortaya çıkan sürekli bir boyutudur.

Bu tutumda ise dikkat çeken husus onu ‘salt retorik’ sınıfına indirmektir. Buna göre popülizm karmaşık bir farklar ve belirlenimler takımını keskin bir ikili karşıtlıklar- her iki tarafı da zorunlu biçimde kesinlikten uzak olan- ile değiştirerek politik uzamı basitleştirir. E. Laclau’ya göre ise bu durum politik uzamın kuruluşuna ve çözülüşüne önderlik eden mantıklara içkindir. Çünkü herhangi bir kutuplaşmış bir yapıda, tikel kimlikler veya çıkarlar, eşdeğer farklılıklar olarak ikiliklerin kutuplarından birinin etrafında toparlanma eğilimi gösterirler. Dolayısı ile bu basitçe bunların tamamının ortak bir ‘düşman’ ile karşı karşıya gelişlerinde birbirlerine benzer olduklarını söylemek demektir. Dolayısı ile söylenebilir ki, bu basitleştirme ve bazı terimleri belirsizleştirme mantığı bizatihi politik eylemin koşuludur.[16]

2.3. ALTERNATİF BİR YAKLAŞIMA DOĞRU

Politikanın sadece bir idare (yönetim) olmadığı ve de bütünüyle tikelleştirilmiş farkların total ikili karşıtlıkları sildiği bir toplum mümkün olamayacağı için, belirsizleştirme

---

[15] Ernesto Laclau, **Popülist Akıl Üzerine**, çev. N.B. Çelik, Epos Yay., Ankara, 2007, s. 30-31.

[16] a.g.e., s. 31-33.

ve basitleştirmenin kamusal alandan silindiği söylenemeyecektir. Bu nokta E Laclau'un popülizm üzerine benimsediği entellektüel stratejisinde merkezi önemdedir. Çünkü popülizm üzerine konuşabilmenin ilk koşulu onu marjinal konumundan kurtarmak olabilir.[17] Toplumsal bilimlere hâkim olan, popülizmi düşünülemez olanın alanına ya da irrasyonel politik formlara yakıştıran yahut onu politik hareketlerin her an dönüşebileceği tehlikeli bir biçim olarak ele alan etik kınamayı bertaraf etmek gerekmektedir. Bu ise ancak toplumsalı seyreltilmiş bir nesneler sistemi olarak, bazı bileşimleri ve ikameleri olanaklı kılan ve bazılarını da dışlayan bir kurallar demeti olarak gören toplumsal mantıklar[18] kavramıyla mümkündür. Diğer deyişle Jacques Lacan'cı kuramdaki 'simgesel' e karşılık gelen söylem kavramı ve yine J. Lacan'ın kuramında simgeleştirilmeye direnen nihai çekirdek olarak 'Gerçek' nosyonuna çok yakın anlamdaki antagonizma uğrağı, E. Laclau'nun popülizm üzerine ontolojik müdahalesinin kavram matrisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla E. Laclau'nun Popülist akıl üzerine geliştirdiği teorisini dayandırdığı toplum kuramına ve bu amaçla kullandığı kavramsal araçlara kısaca ve birbirleriyle bağları kurularak ele almak gerekmektedir. Vurgulamak gerekir ki aşağıda ele alınacak kavramların her birisi, diğerlerinin yanında ve onlarla ilişkilidir. Şimdilik bu başlıklar analitik değer taşırlar dolayısıyla betimsel (descriptive) metodoloji ve açıklama (definition) endişesi taşımaktadırlar.

2.3.1. Toplumsal Mantıklar, Eklemlenme Ve Söylem Kavramı

E. Laclau söylem ve antagonizma tartışmasını Chantal Mouffe ile birlikte yazdıkları 'Hegemonya ve Sosyalist Strateji' başlıklı çalışmada geliştirmişlerdir.[19] Laclau'nun

---

[17] a.g.e., s. 33.

[18] Ernesto Laclau, "Kimlik ve Hegemonya: Siyasal Mantıkların Oluşumunda Evrenselliğin Rolü", Judith Butler - Ernesto Laclau – Slavoj Zizek, **Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Güncel Diyaloglar**, çev. A.F. Yıldırım, Hil Yay., İstanbul, 2009, s. 90.

[19] Ernesto Laclau, - Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, çev. A. Kardam, İletişim Yay., İstanbul, 2008. Hemen belirtmek gerekir ki, söylem kategorisi , eserin yayınlanmasının hemen ardından eleştirilmiştir. Yazarlar bu eleştiriler üzerine -özellikle Norman Geras'ın New Left Review' deki yazısından sonra (Norman Geras, "Post-Marxism?", ***New Left Review***, sayı: 163, May–June 1987 ss. 40-72.)- aynı dergide 1987 yılında

popülizm teorisi büyük ölçüde bu tartışmada şekillenen kavram tablosunu kullanmıştır. Bu sebeple post-marksist akımın[20] bu öncü[21] çalışmasında geliştirilen toplumsal mantıklar ya da söylem analizine kısaca değinmek gerekmektedir.

E. Laclau ve C. Mouffe'un kitapta geliştirdikleri Söylem felsefesi ve Hegemonya kavramı eklemlenme kategorisinin egemen olduğu bir teorik alanı varsayar.[22] Eklemlenme verili bir ilişkisel kompleksin adı olmaktan farklı olarak bir pratiktir. Eklemlenme bir pratik

---

pozisyonlarını hem savunan hem de açıklayan bir yazı kaleme almışlardır: Ernesto Laclau – Chantal Mouffe, "Post-Marxism Without Apologies", **New Left Review***,* sayı*:* 166, Nowember -December 1987, ss. 79-106.

[20]Post Marksizm son derecede tartışmalı bir kavram olduğunu ve bu adın zaman zaman bir 'yafta' olarak kullanılabildiğine dikkat çekmek gerekir. Fakat Post-Marksizmi, Marksizm ile kapitalizme karşı ya da sistem karşıtı olmak yönünden 'gönül bağı'nı devam ettirmekle birlikte ondan merkezi kategorileri ve özcülüğü sebebiyle ayrılan ve önemli eleştiriler getiren bir akım olarak görmek gerekmektedir. Akım, başlangıcından itibaren muarızlarını ortaya çıkarmıştır. Mesela Norman Geras, 'Post-Marksizm' denilen bu melez kavramı sorgular ve postyapısalcı ve Post-Marksist yazında sıkça başvurulan indirgemeci Marksizm imgesini uygunsuz bulup buna karşı çıkar (Bkn.: Norman Geras, "Post-Marxism?", **New Left Review***,* sayı*:* 163, May–June 1987, ss. 40-72.; Norman Geras, "Ex-Marxizm Without Substance: Being a Real Reply to Laclau and Mouffe", **New Left Review***,* sayı: 169, May–June 1988, ss. 34-61.). Tartışmalı kavrama ve özcülük suçlamasına güçlü bir cevap olarak Ellen Meiksins Wood, **Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm**, çev. Ş. Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, 2006'ya bakılabilir. Bir başka eleştirel metin için bkn.: Nicos Mouzelis, "Marxism or Post-Marxizm?", **New Left Review***,* sayı*:* 167, January-February 1988, ss. 107-123. Post-Marksizme eleştiri tabiî ki bununla sınırlı değildir. Birçok çalışma mevcuttur.

[21] 'Öncü' çalışma deyişinden kasıt ve kanıt iki yazıya dayanmaktadır. E. Laclau ve C. Mouffe, adı geçen eserin 2. baskısına yazdıkları önsözde, kitabın yayınlandığı 1985 ten itibaren canlı bir tartışmanın başladığına ve bu tartışmanın Post-Marksist 'yafta'lar üzerinden yapıldığına dikkat çekiyorlar. *"Ama madem ki çalışmamızın nitelendirilmesinde genel geçerlik kazandı, bizde bu terime gereği gibi anlaşıldığı takdirde itiraz etmiyoruz: bir entelektüel geleneğin yeniden değerlendirilmesi ve aynı zamanda öteye geçilmesi süreci."* Bkn.: Ernesto Laclau – Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, çev. A. Kardam, İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 10. İkinci olarak öncü nitelemesi, kitapta önerilen Radikal Demokrasi tezinin hem modern (çünkü demokratik devrim geleneğinden hareket etmektedir) hem de post-modern (demokratik devrimin yeniden düşünülüp radikalleştirilmesi gerektiğine yaptığı vurgudan dolayı) olduğu tezini savunan önemli bir çalışmaya dayanmaktadır: Bkn.: Chantal Mouffe, "Radikal Demokrasi: Modern mi, Postmodern mi?", der. Mehmet Küçük, **Modernite versus Postmodernite**, çev. M. Küçük), Vadi Yay, Ankara, 1994, s. 196.

[22] Steven Best – Douglas Kellner, **Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar**, çev. M. Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998, s. 237.

olduğu için bu pratiğin eklemlediği ya da yeniden düzenlediği öğelerin bir biçimde ayrı ayrı varlıklar oldukları kabul edilmelidir. Diğer bir deyişle eklemleyici pratiğin üzerinde iş gördükleri öğeler, kayıp bir yapısal ya da organik bütünlüğün parçaları olarak özgülleştirilemezler. Bu vargı eklemlenme kategorisi için merkezi önemde bir varsayımın koşuludur: Bu varsayıma göre 'Toplum'u kendi kısmi süreçlerinin temelinde bütünlük olarak tanımlayan anlayış terk edilmelidir. Yazarların sözleriyle,

"[Dolayısıyla] toplumsalın açıklığını, var olanın kurucu zemini ya da 'negatif özü' olarak, değişik 'toplumsal düzen'leri de farklılıklar alanını evcilleştirmek için yapılan kararsız ve nihai anlamda başarısız girişimler olarak ele almalıyız. Buna göre, ne toplumsalın çokbiçimliliği bir dolayımlar sistemi yoluyla kavranabilir, ne de 'toplumsal düzen' temelde yatan bir ilke olarak anlaşılabilir. 'Toplum'a özgü hiçbir dikişli yer yoktur, çünkü toplumsalın kendisi herhangi bir öze sahip değildir."[23]

Yazarlar, toplumsalın bu anlaşılışının üç önemli tercihi ve/veya postülatı zımnen içerdiğini vurgulamaktadırlar.[24] Birincisi, *dolayımlardan* söz edildiğinde nesneler arasındaki ilişkilerin kavramlar arasındaki ilişkileri takip ettiğinin varsayıldığı bir mantıksal geçişler sistemi ile ilgilenilir, öte yandan ise, doğalarını belirlememiz gereken *olumsal* ilişkilerle ilgilenilir. İkinci olarak zorunlu yasaların birleştirdiği bir bütün olarak toplum anlayışını eleştirmek, öğeler arasındaki ilişkilerin zorunlu olmayan karakterini ortaya koymakla yetinmemelidir. Çünkü bu takdirde öğelerin kendi kimliklerinin zorunlu karakteri korunmuş olur. Toplumsal ilişkilere her türlü özcü yaklaşımı reddeden bir anlayış, bütün kimliklerin kararsız karakterde olduğunu ve öğelerin anlamını herhangi bir nihai düz anlamda sabitleştirmenin mümkün olmadığını da belirtmesi gerekir. Üçüncü olarak bir öğeler topluluğu ancak bu öğelerin birliğini postüle eden bir söylemle çeliştiği takdirde parçalı ya da dağılmış görünür. Herhangi bir söylemsel yapının dışında parçalanmanın sözünü etmek ve hatta özgülleştirmek bile olanaklı değildir.

---

[23] Ernesto Laclau - Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, çev. A. Kardam, İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 155.

[24] a.g.e., s. 155-156.

Eklemlenme mantığının ileri sürülebileceği bu zemin üzerinde Louis Althusser'in üstbelirlenme mantığının akıl yürütmeye dahil edileceği yer tam burasıdır. Yazarlar L. Althusser'in özgün formülasyonunda, ortodoks özcülüğün, mantıksal kategorilerine ayrıştırılması yoluyla değil, her türden sabitliğin eleştirisi yoluyla, bütün kimliklerin, açık ve politik bakımdan tartışmalı karakterinin onaylanması yoluyla terk edilmesini/ediğini görmektedirler. Bu üstbelirlenme mantığıdır. Bu mantığa göre, her kimliğin anlamı üstbelirlenmiştir,

"çünkü bütün düz anlamlılık esasen bozulmuş ve aşılmış olarak ortaya çıkar; özcü bir bütünleştirme ya da nesneler arasında daha az özcü olmayan bir ayrılma olması bir yana, bazı nesnelerin diğerlerinin içinde olması bu nesnelerin kimliklerinden herhangi birinin sabitleştirilmesini engeller. Nesneler, eklemlenmiş durumdadırlar; bir saat mekanizmasının parçaları gibi olmalarına karşın, bazılarının diğerleri içinde bulunması bunların kimliğinin dikişlenmesini önlediğinden dolayı bu görünüme bürünmüşlerdir."[25]

L. Althusser'in üstbelirlenme mantığındaki özcülük karşıtlığını alıkoyarak E. Laclau ve C. Mouffe, bazı varlıkların diğerleri tarafından üstbelirlendiği ve her türlü paradigmatik sabitlik biçiminin terk edildiği bir eklemlenme mantığına ulaşırlar. Bu mantık anlaşılabileceği gibi çıkarlar veya zorunluluk gibi özcü bir belirlenimden hareket eden mesela sınıf çıkarları gibi bir kategoriyi reddeder. Bunun yerine,

"çıkarlar çerçevesinde tam olarak oluşmuş toplumsal faillerin saydam parametrelerle tanımlanmış bir mücadele verdikleri rasyonalist bir oyundan öte, işçi sınıfının kendisini tarihsel bir özne olarak oluştururken karşılaştığı güçlükleri, konumsallıklarının dağılım ve parçalanmasını, yeni nesneler ve bunların düzenlenişleri için yeni mantıklar tanımlayan toplumsal ve politik yeniden-toparlanma biçimlerinin ortaya çıkışlarını gör(ürler)."[26]

O halde eklemlenme, eklemleyici pratiğin sonucu olarak öğeler arasında kimlikleri değişecek bir ilişki kuran her türlü pratiğin adıdır. Söylem ise eklemleyici pratikten doğan

---

[25] a.g.e., s. 167-168.

[26] a.g.e., s. 168.

yapılaşmış bütündür.[27] Diğer bir deyişle söylem, söz (speech) ve yazının bir bileşmesi (combination) anlamına gelmez, bunların kendilerinin bir söylemsel bütünün (discursive totalities) içsel parçaları olduğu bir duruma işaret eder.[28] Bu vargının temel noktaları şunlardır: a) her nesne bir söylem nesnesi olarak oluşur. Mesela bir deprem ya da bir tuğlanın düşmesi, iradeden bağımsız olarak burada ve şimdi vuku bulması anlamında, kesinlikle var olan bir olaydır. Ama nesneler olarak özgüllüklerinin 'doğal fenomenler' terimleriyle mi yoksa 'Tanrının gazabının ifadeleri' terimleriyle mi kurulacağı, söylemsel bir alanın yapılanışına bağlıdır.[29] b) Bütün söylemsel yapılar maddi karakterdedir. Dilsel ve dilsel olmayan öğeler sadece yan yana durmayıp, yapılaşmış bir farklılık konumları sistemi, yani bir söylem oluştururlar. Dolayısıyla farklılık konumları, çok çeşitli maddi öğelerin bir yayılımını içerir.[30] Öyleyse bir eklemlenme pratiği, anlamı kısmen sabitleştiren düğüm noktalarının kurulmasından oluşur. Toplumsalın açıklığından doğan kısmi karaktere sahiptirler, bu da söylemsellik alanının sonsuzluğunun bütün söylemleri sürekli aşmasının sonucudur.

E. Laclau söylemi, bizatihi nesnelliğin inşasının birincil alanı olarak görür, diğer deyişle söylemle kastedilen, içinde ilişkilerin kurucu rol oynadıkları karmaşık öğelerdir. Bunun anlamı öğelerin kurucu karmaşayı öncelediği değil fakat onun içinde inşa edildikleridir. [31] Bu yaklaşım için fark kategorisi merkezidir. Çünkü ilişkiyi ya da nesnelliği dilde olduğu gibi pozitif terimler üzerinden değil farklar üzerinden temellendirmeye çalışır. E. Laclau' ya göre, *"eylem, ancak diğer muhtemel eylemlerden ve ardışık veya eşzamanlı olabilen diğer anlamlandırıcı öğelerden -sözcükler veya eylemler- farkları içinden kendisidir."* [32]

---

[27] a.g.e., s. 169.

[28] Ernesto Laclau - Chantal Mouffe, "Post-Marxism Without Apologies", **New Left Review**, sayı: 166, Nowember–December 1987, s. 82.

[29] Ernesto Laclau – Chantal Mouffe, Hegemonya ve Sosyalist…, s. 173.

[30] a.g.e., s. 175.

[31] Matthew Nash, **Interrogating Post-Marxism: Laclau and Mouffe, Foucault, and Žižek**, Virginia Polytechnic Institute and State University' de tamamlanmış Master Tezi, Blacksburg, VA, 2009, s. 4, http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-12022009-171138/unrestricted/Nash_MA_T_2009.pdf

[32] Ernesto Laclau, Popülist Akıl..., s. 86

2.3.2. Boş Gösterenler ve Hegemonya

E. Laclau'ya göre boş gösteren gösterileni olmayan bir gösteren demektir. 'Boş' sıfatıyla anlatılmak istenen, anlamlandırmada bir fazlalık ya da kusur değil, bizzat anlamlandırma sürecinin içinden onun kendi sınırlarının söylemsel mevcudiyetine işaret eden bir şeyin katıksız, teorik mümkünlüğüdür.[33] Boş gösteren, sonuç itibariyle, ancak bizzat anlamlandırmanın kendi bünyesinde kurucu bir imkânsızlık varsa ve bu imkânsızlık, kendisini, göstergenin yapısında bir kesinti olarak anlamlandırabiliyorsa, mümkün olabilir. Diğer bir deyişle, anlamlandırmanın sınırları, kendilerini ancak bu sınırlar dahilindekileri gerçekleştirebilmenin imkansızlığı olarak dışa vurabilirler.[34] Bu noktayı aydınlatmak için E. Laclau, Ferdinand de Saussure'un katkısını tartışır. Saussure dilin ve bütün anlamlandırma sistemlerinin bir farklar sistemi olduğunu düşünmektedir.[35] Ona göre dilsel kimlikler -değerler- tümüyle bağıntısaldır ve sonuç olarak her tekil anlamlandırma eyleminde, ayrılmaz bir şekilde dilin tamamı iş başındadır. E. Laclau buradan şu sonucu çıkarmanın mümkün olduğunu düşünür: Eğer farklar bir sistem oluşturmasaydı hiçbir anlamlandırma mümkün olmayacaktı.[36] Anlamlandırmanın mümkünlüğü sistemde, sistemin mümkünlüğü de kendi sınırlarında yatar.[37] E. Laclau'ya göre bu bir paradokstan bahsedilebilecek bir durumdur. Bir anlamlandırma sisteminin mümkünlük şartı -onun sınırları-, aynı zamanda onun imkansızlık şartını oluşturur; bu engel anlamlandırma sürecini ve onun sürekli gelişmesini engeller.[38]

---

[33] Ernesto Laclau, "Boş Gösterenler Siyasette Niçin Önemlidir?", **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, çev. E. Başer, Birikim Yay., İstanbul, 2000, s. 95-96.

[34] a.g.e., s. 96. Ayrıca bkn.: Bu çalışmanın 1. bölümünde Ekmek ve Adalet gösterenlerinin referanslarındaki belirsizliğin tartışıldığı kısım.

[35] Ernesto Laclau, Boş Gösterenler Siyasette…, s. 96.; Ernesto Laclau - Chantal Mouffe, Post-Marxism Without …, s. 89.

[36] David Bates, **Once More on Laclau and Mouffe**, Political Studies Association Konferansında sunulan tebliğ, University of Swansea, 1-3 nisan 2008, s. 5, http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2008/Bates.pdf

[37] Ernesto Laclau, Boş Gösterenler Siyasette…, s. 96-97.

[38] a.g.e., s. 97.

E. Laclau'ya göre bunun çok önemli bir sonucu vardır: Sınır hiçbir zaman nötr olamaz ve her zaman bir dışlamayı varsayar. Nötr bir sınır, özü itibariyle, ayırdığı iki yanla bir süreklilik arzeder ve yanlar birbirlerinden farklıdır. Oysa bir anlamlandırma bütünlüğü katıksız bir farklar sistemidir, yani her iki yan da aynı sistemin bir parçasıdır ve aralarındaki sınırlar, sistemin sınırları olamaz. Sistemin sınırları, yani gerçek sınır, bir dışlama durumunda ortaya çıkar, çünkü dışlayıcı sınırın ötesindekini fiile aktarmak, sınırın bu tarafının imkânsızlığına yol açacaktır. Gerçek sınırlar her zaman antagonistiktir (hasmâne).[39] Bu dışlayıcı sınırlar mantığını işleyişi sınırların her iki tarafına da yayılan ve böylece boş gösterenlerin üretimine götüren bir dizi sonuç üretirler.[40]

Bunlardan ilki, bu dışlayıcı sınırın, kendine has çeşitli sınırlarla örülmüş farklar sistemi bünyesinde özsel bir kararsızlık doğurmasıdır. Bir yandan sistemin her bir öğesi ancak diğer öğelerden farklı olduğu oranda bir kimlik kazanır. Dolayısıyla bu şöyle bir denklemle ifade edilebilir: kimlik=fark. Diğer yandan da, tüm farklar, dışlama sınırının bu tarafına ait oldukları oranda ve o ölçüde, birbirlerine eşdeğerdirler. Fakat bu defa her öğenin kimliği özdeşliği kurucu olarak yarılmıştır: bir yanda her fark kendini bir fark olarak ifade ederken (1. bölümdeki tartışmanın diliyle söylersek, kendi tikelliğini muhafaza ederken) diğer yandan da, sistemin tüm diğer farklarıyla girdiği eşdeğerlik ilişkisi içinde bir fark olarak kendini iptal eder (gövdesi tikelliği ile temsil ettiği evrensellik arasında yarılır).[41] Bir sistem ancak radikal bir dışlamayla mümkün olduğuna göre, bu yarılma veya kararsızlık her türlü sistemik kimliğin kurucu bileşenidir.[42] İkinci olarak bu işlemin mümkünlük şartı, dışlama sınırı ötesindekinin salt negatifliğe, yani ötedekinin sisteme yönelttiği salt tehdide indirgenmesidir. Diğer deyişle dışlayıcı boyutun bir an için kalktığını ya da zayıflatıldığı düşünüldüğünde bunun sonucu ötekinin farksal karakterinin kendini

---

[39] a.g.e., s. 97.

[40] a.g.e., s. 97.

[41] Ernesto Laclau, "Yapı, Tarih ve Siyasal", Judith Butler - Ernesto Laclau - Slavoj Zizek, **Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Güncel Diyaloglar**, çev. A. F. Yıldırım, Hil Yay., İstanbul, 2009, s. 207 ve 213-214.

[42] Ernesto Laclau, Boş Gösterenler Siyasette…, s. 98.

dayatacağı ve sonuçta sistemin sınırlarının bulanıklaşacağıdır.[43] Üçüncü olarak dışlanmışın bu saf negatifliği kendini anlamlandırabilmek için bir takım boş gösterenlere ihtiyaç duyar. E. Laclau bunun sebebini J. Lacan'cı 'Gerçek' kavramına başvurarak anlatmayı dener. J. Lacan'cı anlamıyla Gerçek, simgeleştirmeye direnen ya da simgeleştirilemeyen bir özün varlığından yola çıkarak, doğrudan temsil edilemeyenin temsil imkânına, anlamlandırma sürecini yıkarak kavuştuğunu ileri sürer.[44] Bunun boş gösterenler açısından anlamı şudur: Her gösteren, somut bir gösterilene ilişerek, anlamlandırma süreci içerisinde kendisini bir fark suretinde ayırt ederek bir gösterge oluşturur. Ama eğer bir farkı değil de bütün farklılıkların temeli ve şartı olan radikal bir dışlamayı anlamlandırmaya çalışıyorsak, bir fark daha yaratmak bir işe yaramaz. Bunun mümkün olabilmesi ancak gösterenlerin kendilerini somut gösterilenlerle bağlarından kurtarıp sistemin saf varlığını temsil etme rolüne soyunabilmesiyle mümkündür. Bu nokta E. Laclau ve C. Mouffe'nin 'Hegemonya ve Sosyalist Strateji' başlıklı çalışmada bahsettikleri hegemonya ile boş gösteren kavramının bitiştiği yerdir: Bir tikelliğin saf varlık olarak sistemin ya da sistemin saf varlığını temsil etme çabası 'hegemonya' olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle bir tikellik tarafından ölçüye gelmez bir evrensel adlandırmanın üstlenilmesi işlemi, hegemonyadır. Bu cisimleşmiş bütün ya da evrensellik olanaksız bir nesne oluşundan ötürü hegemonik kimlik, kendi tikelliği erişilmez bir tamlığı kapsayan, boş gösterenin düzeninden bir şey haline gelir.[45] Öyleyse 'Bütün' tam olarak ve doğrudan temsil edilemez, bunun en önemli sebebi 'bütün'ün herhangi bir ontik içerik -mesela son kertede ekonomi, ya da halk ruhu- tarafından birleştirilemeyecek olmasıdır. Dolayısı ile hegemonik bütünleştirme önsel olarak belirlenemeyecek bir girişimdir (diğer deyişle olumsaldır).

2.3.3. Retorik, Boş Gösteren, Hegemonya

E. Laclau üzerine yapılan okumalardan edinilen izlenim şudur ki, E. Laclau'nun (C. Mouffe ile birlikte) geliştirdiği hegemonya anlayışını dayandırdığı eklemlenme mantığı ve

---

[43] a.g.e., s. 98.

[44] Ernesto Laclau, "Evrenselliği İnşa Etmek", Judith Butler - Ernesto Laclau - Slavoj Zizek, **Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Güncel Diyaloglar**, çev. A.F. Yıldırım, Hil Yay., İstanbul, 2009, s. 321-322.

[45] Ernesto Laclau, Popülist Akıl..., s. 89.

söylem felsefesi, retorik üzerine özel bir düşünme biçimininden üretilmişlerdir. Bizce E. Laclau'nun zihninde retorik, söylemin unsuru olmaktan farklı olarak onun anatomisidir. Bunu silsile halinde açıklamak için ilk önce Laclau'nun Cicero'nun retorik tartışması için benimsediği çıkış noktası üzerine değinmelerine bakılması gerekir. Laclau'nun belirttiği gibi Cicero, retorik araçların kökeni üzerine düşünürken, ilkel bir toplum evresi hayal etmiştir.[46] Burada, adlandırılması gereken şeyler dilde var olan sözcüklerden fazladır, öyle ki sözcükleri, kendi düz, ilksel anlamlarından saptırarak birden çok anlamda birden kullanmak gerekir. Cicero'ya göre, bu sözcük kıtlığı, saf haliyle ampirik bir yoksunluğu temsil ediyordu. E. Laclau'nun retoriğe müdahalesi tam olarak burada başlamaktadır: E. Laclau Cicero'nun bahsettiği bu yoksunluğun ampirik olmadığını, dilin bir koşulu olarak işlev gören, özünde adlandırılamaz bir şeyi adlandırmayı gerektiren dildeki kurucu bir tıkanmayla bağlantılı olduğunu düşünür. Bu durumda orijinal dil, düzanlamsal değil mecazi olur. Çünkü adlandırılmayana adlar vermeksizin, bir dil olamaz. Klasik retorikte düzanlamlı terim tarafından ikame edilemeyen mecazi bir terim, kullanımdan kaynaklanan bir 'kaydırmaca'dır (catachresis). Böylece bir bakıma anlamda bir bozulma gerçekleşmiş olur. Mesela sandalyenin bacağı dediğimizde burada 'bacak'ın anlamı düzanlamından farklıdır ve bozulmaya uğramıştır. E. Laclau anlamdaki herhangi bir bozulmanın, kökeninde düzanlamlı terimin kolayca aktaramayacağı bir şeyi ifade ihtiyacında olduğu gerçeğinden hareketle genelleştirilebileceğini düşünür: Bu anlamda 'kullanım hatası' tikel bir mecazdan daha fazlasıdır: Retorik olmanın kendisinin ortak paydasıdır.[47]

Retoriği boş gösterenler ve hegemonya kavramına bağlayan nokta tam olarak dilin kullanım hatası ya da anlam bozulması anlamındaki kavranışıdır: Boş gösteren hem zorunlu hem de olanaksız bir nesneyi adlandırma ihtiyacından, anlamlandırmanın, her halükârda herhangi bir anlamlandırma sürecinin ön koşulu olan sıfır noktasından ileri gelir.[48] Bunu şöyle açıklamak mümkündür: Mesela 'eşitlik' ya da 'kadın hakları' sözcüklerinin anlamları ele alınabilir. Bu sözcükler için söylenebilecek ilk ve en önemli şey bir talep olarak dile getirilebildiklerine göre 'var olmadıkları'dır. Yani eşitlik durumu

---

[46] a.g.e., s. 89.

[47] a.g.e., s. 89-90.

[48] a.g.e., s. 90.

olmadığı/yok olduğu için bu talep dile getirilebilmektedir. Öyleyse bu kelimeler hem yok olan hem de var olduğunda kendisinin varlığını sona erdirecek bir durumun adlarıdırlar. Yani mutlak eşitlik durumunda eşitlik talebinin anlamı olamaz. Bu kelimeler için söylenebilecek ikinci şey, kavranabilir olmaları, kendisi olmayan ya da kendilerinden farklı olan bir şeye dayandırılmakla mümkün olmalarıdır. Mesela 'Kadın hakları' gibi bir talep ancak 'Erkek egemenliği'nin olduğu ya da erkeğin egemen olduğu bir durumda mümkündür. Yani 'kadın hakları' kendisine indirgenebilecek ya da kendisinden dayanak alan bir kadın kavramından hareket eden bir işlemle ileri sürülemez. Bu kadın haklarının ontik içeriğinin ne olacağının ontolojik olarak erkek egemenliğine bağlı olduğunu söylemekle aynı şeydir. Burada 'erkek egemenliği' bir sıfır noktası işlevi görür. Bir adım sonrasının hem kalkış noktası hem de ölçüsüdür.

Bunu biraz daha açmak için numizmatiği düşünebiliriz. Mesela sayı olarak 'bir', bir birimdir. 'İki'nin varlık sebebidir. 'İki'yi hem belirler hem tanımlar: 'İki' 'bir' den bir 'bir' daha ileridir ya da 'iki', bir 'bir'in bir 'bir'e eklenmesinde oluşur. Numizmatik için problemin kaynağı tam olarak buradadır: 'İki'nin ve ardışık sayıların kökeni olan 'bir'in varlık sebebi nedir? Açıktır ki sayı olarak 'bir' kendisine hem hiç benzemeyen hem de kendisine indirgenemeyecek bir kavram olan 'sıfır' ile anlamlıdır ve de mümkündür. 'Sıfır' 'bir' için hem kendisine indirgenemeyecek hem de onun varlığına kaynaklık edecek bir hareket noktası ve ölçüsüdür. Bu akıl yürütme boş gösterenlerin düzenine ışık tutmaktadır. Yine bir örnek ile devam edecek olursak 'özgürlük' göstereni a) ifade edilebildiğine göre olmadığı bir durumu gösterir b) tanımı, o olmayan durumdan başlamak durumundadır c) öyleyse özgürlük, o olmayan bir şeyden hareket eden bir söylemin parçası olmak mecburiyetindedir ve d) bu onu 'imkansız' yapan şeyin tam olarak kendisidir: özgürlük aslında 'kendisi olmayan' bütün anlamların adıdır. Bu bizce Laclau'nun hegemonya kavramını daha açık anlaşılabileceği yerdir: Bunu şöyle açıklamak mümkündür:

Hegemonya durumunda retoriğin düzeninden şu durumu görmek mümkündür. Yukarıda bahsedildiği gibi (ayrıca 1. bölüme de bakılabilir) Hegemonik bir ilişki, bir tikel farkın (tikel bir kimlik'in) kendisini aşan bir 'bütün' temsil etmeyi üstlenmesi durumudur.

Bu klasik retorikte özel bir mecazın açıklık kazandığı yerdir: Kapsamlama (synecdoche) (bütünü temsil eden parça). Bu ayrıca kapsamlamanın, sınıflandırma gereği eğretileme ve düz-değişmece gibi öteki mecazlara eklenecek yalnızca bir tane daha retorik araç olmadığını, fakat farklı bir ontolojik işleve sahip olduğunu ima eder.[49] Bunu biraz ileride açıklamaya çalışacağız.

2.4. HALKIN İNŞASI MANTIĞI: POPÜLİST AKIL

Önceki altbaşlıkta sosyal bilimlerdeki yaygın olumsuz tutumdan ve kullanımından oldukça farklı, pozitif bir popülizm kavramı ileri sürebilmek için dayandırılması gereken kavramsal araçlar betimlenmiş ve nihai olmayan özleri üzerine tanımlamalar yapılmıştır. Orada tercih edilen analitik kaygı yerini ilişkiselliğe bırakarak bu altbaşlıkta, bahsi geçen kavramsal matris alternatif bir popülizm kavramına ulaşmak amacıyla yerlerine yerleştirilmeye çalışılacaktır. Bu bölüm ikili bir görev üstlenmeyi denemektedir: Analiz birimi seviyesine indirilen ve yalıtılan kavramlar, bir üst düzey soyutlamanın, popülizmin, öğeleri olarak düşünülecek, diğer taraftan bu yalıtık kavramlar, ayrıntılandırılarak tekrar ele alınacaklardır.

2.4.1. Toplumsal ve Heterojenlik

Popülizmin hak etmediği teorik statüsünden kurtarıp pozitif bir tanıma ulaşabilmek için öncelikle yapılması gereken, önceki alt başlıkta belirtildiği gibi, 'toplumsal'a ya da 'bütün'e (kategorisine) ilişkin merkezi bir karar/tercih yapmaktır. Buna göre toplumsal kategorisi öncelikle bir tamamlığa ya da tamamlanmışlığa işaret eden ya da onu deyimleyen bir durumun adı değildir. [50] Tamamlık ya da tamamlanmışlık, denilebilir ki, Laclau'nun düşüncesinde a)olanaksız bir durum(dur) b) toplumsaldan bahsedilemeyecek bir durum(dur) c) dolayısıyla politikanın anlamsızlaşacağı bir durum olmak mecburiyetindedir. Laclau'nun bir çok yerde kullandığı terimle ifade edilirse saydamsız toplum olanaksız bir toplumdur. Çünkü parçaların bütünüyle anlaştığı, hiçbir anlaşmazlığın

[49] a.g.e., s. 90.

[50] Matthew Nash, Interrogating Post-Marxism: Laclau and Mouffe…, s. 26.

olmadığı bütünüyle barışık saydamsız bir toplumsal durum olanaksızdır (Laclau'un akıl yürütmesine göre saydamsız bir toplum siyasetin de imkânsız olacağı bir durum olacaktır).[51]

O halde toplumsal için alınacak can alıcı karar toplumsal heterojenliğe kurucu bir rol vermek olacaktır. Heterojenlik ilksel ve indirgenemezdir ve kendisini bir artık olarak gösterir. Dolayısıyla heterojenlik saf çoğulluk ya da çokluk demek değildir, kendi tanımlı özelliklerinden en önemlisi olan eksikli varlık ya da başarısız birlik olma boyutunu taşır.

2.4.2. Fark Mantığı - Eşdeğerlik Mantığı

Heterojenlik bir yandan nihai olarak daha derin bir homojenliğe indirgenemeyeceği gibi, diğer yandan da basitçe bulunmayan değildir, *"bulunmayan olarak bulunandır. Birlik, kendini yokluğunda gösterir."* [52] Bu bulunuş/bulunmayış'ın sonucu, heterojen topluluğun çeşitli öğelerinin ayrımsal (farka dayalı) biçimde yüklenmesi ya da üstbelirlenmesidir. Bunu biraz daha açmak için önce Saussure'nin dil felsefesine özgül katkısı ve bu katkıya yapısalcılık eleştirisinin yaptığı eleştiri/katkıya, sonra ise L. Althusser'in ideoloji tartışması ele alınmalıdır.

Saussure'un dil analizi dili, pozitif terimleri olmayan bir farklılıklar sistemi olarak ele alır. Merkezi kavram değer kavramıdır, buna göre bir terimin anlamı bütünüyle ilişkiseldir ve sadece bütün diğer terimlerle karşıtlığı tarafından belirlenir.[53] Yapısalcılık eleştirisinin katkı/eleştirisi tam olarak buradadır. Çünkü bu, kapalı bir sistemin olanaklılık koşullarıdır.[54] Yani her öğenin anlamını bu şekilde sabitleştirmek ancak kapalı bir sistem için olanaklıdır. Bu aynı zamanda yapısalcılığa yapılan eleştirinin genelleştirildiği noktadır: Yapısalcılık böylece olanaklı her türlü çeşitlenmenin içermesi gereken yasayı oluşturan, temelde yatan yapıların araştırılması demek oluyordu ve sosyal bilimlerde bir tür sistematiklik etkisi yaratmıştı. Bu bir tür özcülüğe dönüşen yapısalcılığın eleştirisi, tam

---

[51] David Bates, Once More on Laclau…, s. 6.

[52] Ernesto Laclau, Popülist Akıl..., s. 244.

[53] Ernesto Laclau – Chantal Mouffe, Hegemonya ve Sosyalist…, s. 181.

[54] Ernesto Laclau – Chantal Mouffe, Post-Marxism Without…, s. 89.

oluşmuş yapısal alan görüşünden bir kopuşu içerir: Kendisini olduğu haliyle oluşturamayan (bu) bir ilişkisel alan anlayışına göre gösterge bir yarılmanın, gösterenle gösteren arasındaki olanaksız bir dikişlemenin adıdır.[55]

Bu anlayış büyük ölçüde Kopenhag ve Prag okullarının dilbilimsel formalizmi radikalleştirmesiyle mümkün hale gelmiştir. Böylece Saussure'un sessel ve kavramsal tözler üzerine geliştirdiği ilginin ötesine geçilebildi ve bu temel kırılmaya dair ontolojik imaları geliştirebilmek mümkün olabildi. Tamamiyle bölgesel dilbilimsel referans geniş ölçüde terk edildi. [56]

Bu eleştirel anlayışa göre yapısal konumlanmalar -bir dilsel yapıda olduğu gibi- yalnızca iki grup özniteliği vardır.[57] Diğer deyişle anlamlandırıcı öğeler arasında iki tür ilişki var olabilir: Bileşim ve İkame –dilsel terimlerle sentagmatik ve paradigmatik ilişkiler. E. Laclau'nun toplumsal çözümlemesi içinde bu fark mantıkları ile eşdeğerlik mantıkları arasındaki ayrıma denk düşmektedir.[58]

E. Laclau'ya göre toplumsal olan inşası için iki yol vardır. Birinci yol bir tikelliğin (farkın) iddia edilmesi suretiyle, ikinci yol ise bütün tikelliklerin eşdeğer olarak ortaklıkları vurgulanarak tikellikten (dolayısıyla, farktan) kısmi olarak feragat edilmesiyle. Toplumsalı inşa etmenin birinci yolu fark mantığı, ikincisiyse eşdeğerlik mantığı olarak adlandırmaktadır:[59] *"(….) benim yaklaşımımda siyasal mekanın uzlaşmazcı yeniden düzenlenmesi eşdeğerlik kategorisi ile ilişkiliyken, 'fark' olumlu özdeşlik anlamına gelir. Toplumsalın kurucusu olan mantıklarda iki tür işleyişi ayırt etmeye çalıştım: toplumsal yelpazenin içinde tikel konumlanmaları başlatan fark mantığı ve belli bir tikelliği, sonsuz sayıda başka tikelliklerle ikame edilebilirliği temelinde 'evrenselleştiren' eşdeğerlik mantığı*

[55] Ernesto Laclau – Chantal Mouffe, Hegemonya ve Sosyalist…, s. 182.

[56] Ernesto Laclau, Popülist Akıl..., s. 86.

[57] Ernesto Laclau, Kimlik ve Hegemonya: Siyasal Mantıkların…, s. 91.

[58] Ernesto Laclau, Kimlik ve Hegemonya: Siyasal Mantıkların…, s. 91.

[59] Ernesto Laclau, Popülist Akıl..., s. 96.

–bu ayrım dilbilimde, birleşme ve ikame ilişkileri arasındaki ya da sentagmatik ve paradigmatik kutuplar arasındaki ayrıma karşılık gelir." [60]

Toplumsalın inşasının bu ikili imkân üzerine dayandırılması, genel olarak sosyal bilimler özelde de Marksist sosyoloji açısından çok önemli bir yol ayrımını işaret etmektedir. Diğer bir deyişle toplumsal ilişkilerin bütünlükler olarak, tek bir belirleyici ilkenin yönettiği bir bütün olarak kavranışından vazgeçildiği bir yol ayrımında durulmaktadır: Klasik Marksist söylemin belli nesnelerini -üretim ilişkileri, üretici güçler vb.- özgülleştiren ve bu nesneler arasındaki eklemlenmeyi 'varoluş koşullarını sağlama' terimleriyle kavramlaştıran bir toplumsal formasyon kavramından vazgeçilmelidir. Aynı zamanda hiçbir grup teki ya da mücadelesi öbürü karşısında imtiyazlı kılınamaz.[61] Diğer deyişle ortodoks özcülük terk edilmelidir. Bu terk edilişi mümkün yapan teorik müdahale L. Althusser'in üstbelirlenme kavramında bulunabilir. E. Laclau ve C. Mouffe'a göre özcülük her türden sabitliğin eleştirisi yoluyla terk edilmelidir. Bu üstbelirlenme mantığıdır. Bu mantığa göre her kimliğin anlamı üst belirlenmiştir, çünkü bütün düzanlamlılık esasen bozulmuş ve aşılmış olarak ortaya çıkar. Özcü bir bütünleştirme ya da nesneler arasında daha az özcü olmayan bir ayrılma olması bir yana, bazı nesnelerin diğerlerinin içinde olması bu nesnelerin kimliklerinden herhangi birinin sabitleştirilmesini engeller. *"Nesneler, eklemlenmiş durumdadırlar; bir saat mekanizmasının parçaları gibi olmalarına karşın, bazılarının diğerleri içinde bulunması bunların kimliğinin dikişlenmesini önlediğinden dolayı bu görünüme bürünmüşlerdir."* [62]

2.4.3. Talep Çoğulluğu, Antagonizma

Buraya kadar yapılan açıklama alternatif bir popülizm teorisinin ileri sürülebileceği merkezi varsayımlar üzerineydi. Bu adımdan sonra yapılması gereken önce gelinen noktayı özetlemek ve ikinci bir adım için yine merkezi varsayımlar ileri sürmek olacaktır.

---

[60] Ernesto Laclau, Yapı, Tarih…, s. 216.

[61] Steven Best – Douglas Kellner, **Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar**, çev. M. Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998, s. 238.

[62] Ernesto Laclau - Chantal Mouffe, Hegemonya ve Sosyalist…, s. 168.

1985'te yayınlanmasının hemen ardından, önce Marksist düşüncede, sonraları ise felsefe, sosyoloji ve psikoloji çevrelerinde çok tartışılan[63] 'Hegemonya ve Sosyalist Strateji' başlıklı çalışmada yazarlar, toplumsal kimlikler ve grubun birliğinin inşası üzerine merkezi soruların cevapları üzerine tartışmışlardır. Bu tartışma sonucunda yazarların vardıkları ilk ve en önemli sonuçlardan biri, bir kimlik etrafında bir araya gelişlerin mantığının, ortodoks Marksizmin açıkladığı şekildeki bir özcülüğe indirgenemeyeciğidir. [64] Mesela işçileri proleterya olarak adlandıran bir çağrı kendisini sınıf bilinci, ya da sınıf çıkarı gibi bir tartışma ötesi koşula dayandıramaz. Buna bağlı olarak ikinci ve yine çok önemli sonuç, bir araya gelişleri ve dağılmaları düzenleyen, diyalektikten başka bir kategorinin açıklayıcılığıdır. Bu daha açıklayıcı ilke düşüncesi kendisini antagonizma fikrine dayandırır. O halde, tartışma bir soru biçiminde tartışılabilir bir hale gelmiş olmaktadır: İnsanlar, emeklerini, emek olarak, oluşmuş bir piyasada satmak zorunda oldukları kapitalist ekonomi koşullarında sadece işçi değillerdir. Aynı zamanda dindar ya da agnostik, milliyetçi ya da bölgeci, feminist ya da eşcinsel, çevreci ya da demokrat vb. dırlar. Öyleyse emeklerinden başka bir varlığı olmasa bile sınıfsal çatışma tezi bir kimliğe mesela proleteryaya bütünlüğünü veren yegane ilke olamayacaktır. Bu iddia önce klasik Marksist çevrelerde 'sınıf' kategorisinin merkeziliğini sarsacak bir iddiadır. Soru burada şu biçimi alır. Eğer kimlikleri bir 'öz'e dayandırmak mümkün değilse a) bir araya gelişleri ve dağılmaların mantığını nasıl açıklayabiliriz b) 'sınıf' gibi sosyolojinin merkezi bir kavramın varlığı sorgulanıyorsa kimlik-fark'a (özdeşlik) ilişkin toplumsal nesnellik probleminde kullanılacak temel analiz birimi ne olmalıdır?

Soruya ikinci kısımdan başlanacak olursa E. Laclau'ya göre kendisinden başlanacak en küçük birim 'toplumsal talep' kategorisine denk düşer. Toplumsal talep bir dilekten daha fazla bir şeydir. Mesela gecekondularda ikamet etmekte olan insanların konut sorunu için yerel otoritelerden çözüm için başvurmaları başlangıçta dilek anlamında bir taleptir. İstek yerine getirilirse bu meselenin sonu olur. Yerine getirilmezse bu insanlar, komşularının yerine getirilmemiş su, sağlık,okul hastane gibi başka sorunları olduklarını

[63] Bkn.: bu bölüm 87. dipnot

[64] Matthew Nash, Interrogating Post-Marxism: Laclau and Mouffe…, s. 27. Eleştirel bir tartışma için bkn.: aynı eser, s. 27.

fark etmeye başlayabilirler. Durum bir süre daha değişmeden kalırsa, doyurulmamış taleplerin birikimi ve onları birer farklılık biçiminde özümseme konusunda kurumsal sistemin yetersizliği söz konusu olur ve talepler arasında eşdeğerlik ilişkisi kurulur. Sonuç olarak kurumsal sistem ile halk arasında giderek açılan bir yarık oluşmaya başlar.[65]

Burada sonuçlar toparlanabilir: a) toplumsal talebi 'talep'e dönüştüren şey onun doyurulmamış olmasıdır b) doyurulmamış ve birbirinden yalıtılmış olan talepler bir eşdeğerlik zincirinde birleşme eğilimindedirler c) bu birleşmeyi yani eşdeğerlik zincirini mümkün yapan şey bir iç sınırın üretimidir.

Öyleyse burada, bir iç sınırın oluşumu, yani bir iç ve bir dış tanımlayan antagonist bir sınırın oluşumu ve bir doyurulmamış taleplerin eşdeğerlik zincirinin ortaya çıkması neticesinde politik yelpazenin kutuplaşması vardır. Burası bir tanım yapabilmek için çok önemlidir: Dilekler hak taleplerine dönüşmektedirler. E. Laclau'ya göre doyurulmuş olsun olmasın yalıtılmış kalan her talep demokratik taleptir. Eşdeğerliğe dayanan eklemlemeleri dolayısıyla daha geniş bir toplumsal öznellik oluşturan talep çoğulluğu popüler talepler olarak adlandırılmaktadır.[66] Popüler talepler 'halk'ı potansiyel olarak bir tarihi aktör olarak oluşturmaya başlar.

Demokratik taleplerden popüler olanlara geçiş için öncelikle gerekli olan şey özne konumlarının çoğulluğudur. İkinci olarak ise başlangıçta yalıtılmış olan taleplerin, yani toplumsal dokunun farklı noktalarında ortaya çıkan talep çoğulluğunun doyurulmamış olması gereklidir. Bu doyurulmamışlık kurumsal sistem ile talepleri doyurulmamış bir halk arasında ayrıma dayanır. Bu ayrım dışlanmış bir dışarısı karşısında yalıtık ve doyurulmamış talepleri bir eşdeğerlik çizgisinde birleştirir. Dolayısıyla antagonizma uğrağı yani hasmane bir dışlanmışlık öğesi eklemlenme için merkezidir. Diğer bir deyişle antagonist sınır doyurulmamış demokratik talebi eşdeğerlik zincirinin halkalarına eklemleyen oluşum için merkezi bir uğraktır.

---

[65] Ernesto Laclau, Popülist Akıl..., s. 92

[66] a.g.e., s. 92.

2.4.4. Popülizm Kavramı: 'Populus'u (Bütünlük) Temsil Eden 'Pleb' (Kısmılık)

Dolayısıyla Popülizm tanımına ulaşmak atılması gereken için iki önemli adımın ilki açıklanmış olmaktadır: Buna göre popülizmin olmazsa olmaz (sine qua non) boyutu 'dışlanmış' bir dışarı karşısında farklılık konumlarının bir eşdeğerlik zinciri oluştırmalarıdır.

O halde Antonio Gramsci'ci anlamıyla bir kolektif iradenin ortaya çıkışı üzerine biraz daha durulmalıdır. Çünkü eklemlenme mantığı, tikelliklerle(farklar-demokratik talepler) evrensellikler (eklemlenmiş bütünlük uğrağı) arasındaki özgül ilişki ve bunun anlamı, heterojen öğelerin çoğulluğundan yeni bir fail -halk- yaratan kurumlaşma edimi -popülizm- için kurucu uğraktır.

E. Laclau'ya göre eklemleyici mantıklar için söylenebilecek en önemli şey onu tikellikler alanının dışında bir şeye dayandırılamayacağı gerçeğidir. Diğer deyişle eklemleyici mantıklar içerisinde evrenselcilik ve tikelcilik iki karşıt nosyon değillerdir. Bu ikisi hegemonik (eklemleyici bir bütünlüğü) bir işlemi şekillendiren iki farklı hamledirler. Başka türlü söylendiğinde bu hamleler (pratikler) eklemleyici mantıkların yuvasıdırlar.[67]

Eklemleyici mantığın ne olduğunu açıklamak için E. Laclau başlangıç olarak bir örneği ele almaktadır: Bir aşırı baskı durumunda işçiler, daha yüksek ücret talebiyle bir greve başlarlar. Talep bir tikel bir taleptir ama o baskıcı rejim bağlamında, sistem karşıtı bir etkinlik olarak görülecektir. Bu yüzden bu talebin anlamı, en başından itibaren, kendi tikelliği ile daha evrensel bir boyut (yani sistem karşıtı olması) arasında bölünecektir (bunun sebebi ücret artışı talebinin aslında sistem karşıtı bir hareketi temsil etmesinden ileri gelir).[68]

Bu evrensel boyut yani ücret artışı talebinin sistem karşıtı bir hareketi temsil ettiği bu boyut, diğer kesimlerin farklı taleplerini -mesela öğrencilerin okullardaki baskıya karşı taleplerini, ya da basın özgürlüğü için liberteryen talepleri esinleyebilir. Bu taleplerin her biri, kendi tikelliği içinde, diğerleriyle ilişkisizdir. Bunları birleştiren şey sistem karşıtı bir

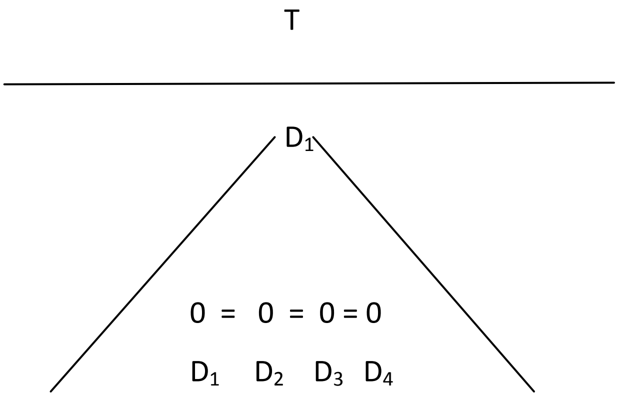
[67] Ernesto Laclau, Evrenselliği İnşa..., s. 332.

[68] a.g.e., s. 333.

anlam taşıdıkları ölçüde kendi aralarında bir eşdeğerlik zinciri oluşturmalarıdır. Tekrar söylemek gerekir ki bu taleplerin eşdeğerlik zincirinde bir araya gelişleri, baskıcı rejimi toplumu geri kalanından ayıran antagonistik sınırın varlığına bağlıdır.

Tam olarak hegemonyanın oluşabilmesi ya da halkın toplumsal bir fail olarak ortaya çıkabilmesi için gerekli ikinci adımın atılabileceği adım burasıdır: Eşdeğerlik zinciri ne kadar uzarsa, yani dışlanmış bir dışarısı karşısında birbirlerinden farklı olmakla birlikte ortak olarak paylaştıkları evrenselliklerin çatısı altında gittikçe daha fazla talep eşdeğerlik halkalarına eklemlenirse, bir bütün olarak zinciri temsil eden genel bir eşdeğerlik ihtiyacı o kadar çok olur. Ne var ki, temsil araçları yalnızca var olan tikelliklerdir. Bu yüzden içlerinden biri, bir bütün olarak zincirin temsilini üstlenmelidir. Bu hegemonik hamledir: Bir tikelliğin gövdesi, bir evrenselliğin temsil işlevini üstlenir.

Bu ilişkiler kümesini E. Laclau'nun bir makalesinden aldığımız şekille açıklayabiliriz. [69]



Yukarıdaki şekilde T, talepler karşısında yetersiz kalan kurumsal sistemi (yukarıdaki örneği düşünürsek, baskıcı rejimi) temsil etmektedir. Yatay çizgi baskıcı rejimi toplumun geri kalanından ayıran sınırı gösterir. D1-D4 daireleri ise tikel talepleri ifade eder. Her talep kendi tikelliğini temsil eden bir birlik içinde olduğu gibi aynı zamanda da kendisinin sistem karşıtı anlamını temsil eden, eşdeğerlik ilişkilerini temsil eden çizgi içinde bulunur. Böylece gövdesi taşıdığı tikel talep ile kendisini çatısı altında toplayan bir evrensellik

[69] a.g.e., s. 334.

arasında bölünür. Son olarak D1, eşdeğer dairelerin üzerinde genel eşdeğerin yerine geçer. Yani hem eşdeğer zincirinin parçası olup hem de onun üzerindedir.

Burada boş gösterenler üzerine bir önceki kısımda yapılan tartışmanın anlamı daha somut olarak anlaşılabilir olmaktadır. Şekil yardımıyla anlaşılabildiği gibi evrensellik içi boş bir gösterenin evrenselliğidir. Çünkü, tek olası evrensellik, bir eşdeğerlik zinciriyle inşa edilen evrenselliktir.[70] Bu zincir ne kadar uzun tutulursa, zincirin genel eşdeğeri herhangi bir tikel anlama o kadar az bağlı olur.

Sonuç olarak popülizm kavramına ulaşmak için gerekli önvarsayımlar, kavramsal araçlar ve teorik adımlar atılmış olmaktadır. E. Laclau'nun teorik çabası sonuç olarak bize bir popülizm kavramı önermektedir. Buna göre bir dışlayıcı hat, toplumu iki kampa bölmektedir. Bu durumda 'halk', yani kurumsal sistemin karşısında talepleri doyurulmamış kalan talepler çoğulluğu, bir topluluğun tamamından daha az bir şeydir. Fakat tek meşru bütünlük olma çabası ya da arzusunda olan kısmi bir unsurdur. Bu farkın yani eşdeğerlik zincirinde bir araya gelen kolektif iradenin sayısal toplamı, ' bir toplumun' sayısal olarak tamamından daha az olmasının popülizmi anlamak açısından çok önemli bir benzerliği vardır. Nasıl ki bir eşdeğerlik zinciri, o toplumun tamamına delalet etmiyor ama onu kapsıyor ve temsil ediyorsa, aynı şekilde eşdeğerlik zincirinde bir araya gelen farklı taleplerden biri = pleb (ayrıcalığı olmayan kısmilik), eşdeğerlik zincirinde bir araya gelen kolektif iredenin = populus (bütün yurttaşların birliği) tamamını kapsar ve temsil eder hale gelir. Bu retorik bahsinde anlatılmaya çalışılan özel bir mecazın açıklık kazandığı yerdir: Kapsamlama (synecdoche) (bütünü temsil eden parça). Öyleyse Popülizmin halkı, tek meşru Populus olma iddiasında olan bir 'pleb'dir. Popülizmde kendisini bütünle özdeşleyen bir parça sözkonusudur.[71]

---

[70] a.g.e., s. 335.

[71] Ernesto Laclau, Popülist Akıl..., s. 10.

3.BÖLÜM: 'SINIF'TAN 'HALK'A, 'POLİTİK İKTİDARIN FETHİ'NDEN 'HEGEMONYA'YA: ATTİLA İLHAN

Tarihsel bir aktör olarak halkın ortaya çıkışı ve eşdeğerliğe dayalı eklemlenmelerin yarattığı bağın hegemonik etkinin esas merkezi olması anlamında popülizm tartışmasından elde edilebilecek şu sonuçların bu çalışma açısından merkezi olduğu düşünülmektedir.

Öncelikle temel problemi tekrar etmek gerekirse başlangıç sorusu şuydu: 1960'lı yıllara kadar kendisini yasal/meşru tezahür sahasına taşıyamamış Marksist sol hareketin, 1960 sonrası hızlı yükselişi nasıl açıklanabilir? Bu soru şüphesiz ki Marksist varlığı ya da birikimi önce küçümsemek sonra yüceltmek gibi bir ima taşımamaktadır. Sorumuzun içerisine sinmiş olan temel kaygı aslında akademik bir soruna işaret ettiği derecede önemlidir: Toplumsal bütünlük ile toplumsal değişim ya da başkalaşma (alteration) arasındaki ilişki problemine.[1] Buna göre, 1930 ile 60'lı yıllar arasında, toplumun şehirli, eğitimli, bürokrasiye veya/ve de orta sınıf meslekler dünyasına mensup kısmının dünya görüşlerine ilişkin temel bir kayma olduğunu söylemek çok zordur. Ama çok rahatlıkla gözlemlenebilir ki bahsi geçen kesimde 40-50'li kuşak ile 50 ve 60'lı kuşak arasında, değişen dünya ve sorunlarına ilişkin ve de en önemlisi geleceğe ilişkin çok farklı bilişsel aidiyetler ve çok farklı nitelikte, mesela enternasyonel,[2] duygusal tepki ve bağlanmalar

---

[1] Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay'ın belirttiği gibi, *"Eğer siyasal sistem, yeni yetenekler edinerek kendisine iletilen talepleri karşılayabiliyorsa, o toplumda siyasal gelişme olayından da söz etmek mümkündür. Bu bakımdan, siyasal sistemin değişen taleplere karşı kendisini uyarlayıp uyarlayabilememesi; veya sürekli yeni talepleri ve yeni örgütlenme biçimlerini siyasal karar almada dikkate alıp almaması siyasal değişmenin içerdiği en önemli problemdir."* Ersin Kalaycıoğlu - Ali Yaşar Sarıbay, "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim***,* der. Ersin Kalaycıoğlu - Ali Yaşar Sarıbay, Der Yay., İstanbul, No.: 157, s. 24.

[2] Bununla kastedilen şeyi Şerif Mardin'in bir metninden yararlanarak açıklanabilir. Ş. Mardin'e göre örneğin bir insan dünyayı 'yönetenler' ve 'yönetilenler' diye ikiye ayrılmış görüyorsa ve eğer onun dünyaya karşı tutumu bu gruplardan birine dahil olmasına dayanıyorsa, bu 'yerel' bir tavırdır. Fakat bir insan kendisini 'insanlığın bir parçası olarak görüyorsa bu evrensel bir tavırdır. Şerif Mardin, "Tanzimattan Sonra Aşırı

gelişmiştir. Turganyev'in meşhur romanındaki metaforu kullanırsak, babalar ile oğulları arasında kuşak farkı ve çok daha fazlası söz konusudur. Bu tezin, bu bakımdan, probleminin birbirine bağlı iki boyutu vardır. Biri bunun (kuşaklar arasındaki farklılaşmanın) nasıl mümkün olduğuna ilişkindir. Diğeri ise tabiatıyla bunun nasıl bu kadar hızlı olduğu üzerinedir. İleri sürülen tez ve dolayısıyla cevap şudur: Yeni değerler, sembol ve kuşatıcı anlam çerçevelerinin yaygın ve kökleşmiş politik geleneğin hemen yanı başında kendisine bir meşruiyet alanı açabilmesi, hem ortak bir düşman karşısında politik taleplerin eşdeğerlik hizasında eklemlenebilmesine hem de dolayısıyla kendi içinde dönüşebilmesine bağlı olduğudur. İlki, popülizm ya da tarihsel bir eyleyici olarak halkın ortaya çıkması olarak isimlendirildi. Bununla çok yakından ilişkili olarak ikincisi ile a) Marksist öncüller arasında kendisine ayırt edici özelliğini veren merkezi argümanların aşınmasına b) kurtuluş ve refahın gittikçe yakınlaşan ufuk çizgisinde, politik kültürel gelenek ve semboller, mitoloji, tarihsel geçmişin yeniden değerlendirilmesi anlamında tarih şuuru ve geleceğe ilişkin hayaller ile girdiği güçlü etkileşime vurgu yapıldı.

Bu noktada ilk iki bölümde yapılan tartışmanın adım adım sonuçlarını toplanabilir: İlk adım Marksist 'sınıf' kategorisine ilişkindir. Sınıf kavramı, Tom Bottomore'ın dediği gibi Karl Marx'ın teorisinin hareket noktasıdır.[3] Zira K. Marx, kurtuluş mücadelesine girişmiş yeni bir güç olarak proleteryayı keşfettikten sonradır ki modern toplumların ekonomik yapısına ve gelişme sürecine ilişkin bir analize yönelmiştir.[4] Dolayısıyla denilebilir ki Marksist teorinin esas başvuru noktası ilk dönem kapitalizminin sınıf yapısı ve bu toplum biçimindeki sınıf mücadeleleridir. Daha ileride sınıf çatışması fikrine tarihin itici gücü işlevi yüklenmiştir. Bunu ilk ve en açık şekilde Komünist Manifesto'nun ünlü pasajında görmek mümkündür: *"Bugüne dek varolmuş tüm toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir."* [5]

Batılılaşma", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der. Ersin Kalaycıoğlu - Ali Yaşar Sarıbay, Der Yay., İstanbul, No.: 157, s. 50.

[3] Tom Bottomore, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, 'Sınıf' maddesi, çev. M. Tunçay, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 517.

[4] a.g.e., s. 517.

[5] alıntılayan: Tom Bottomore, a.g.e., s. 517.

Öyleyse Marx'ın sınıf teorisi Stephen Edgell'in belirttiği gibi bütün toplumların tarihi anlamına gelen ekonomik gelişmenin en yakın geçmişteki aşamasına -endüstriyel kapitalizme- dair geniş ve daha iddialı bir açıklamanın bir parçasıdır.[6] Marx'a göre bu üretim tarzının yeniliği, artık-değer ya da kâr yaratma konusunda daha verimli olmasıdır. Başka bir deyişle tarihsel olarak bir üst aşamadaki emek sömürüsü sistemi olmasıdır. Marx'a göre endüstriyel kapitalizm giderek saflaşan bir sınıf sistemine sahip olması bakımından farklıdır.[7] Buna göre, burjuva çağı, sınıfsal düşmanlıkları sadeleştirmiştir, bir bütün olarak toplum giderek iki büyük düşman kampa, birbirleriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa ayrılmaktadır.

Toplumsal bütünlüğü iki büyük ve düşman kamptan oluştuğunu iddia eden Marx'ı böyle düşünmeye yönelten aslında bir akıl yürütmenin sonucudur.[8] Ona göre artık ekonomik ilişkilerin temelinin özel mülkiyet olmasından ötürü, mantıksal olarak iki olasılık vardır: Üretim araçlarına sahip bir sınıf ve bunlara sahip olmayan, dolayısıyla çalışma kapasitelerini satmak zorunda olan bir sınıf. İşçiler ile işverenler arasındaki ilişkilerin başlangıcından bu yana düşmanca olmasının sebebi, işverenin, rekabetçi ekonomik koşullarda kâr edebilmek ve ayakta kalabilmek için işçiyi sömürmek zorunda olmasıdır. Ayrıca işveren, artık değer çıkarma sürecinde, işçileri kendisine çekmek ve elinde tutmak için gereken minimum miktarı ödemek suretiyle maliyetleri mümkün olduğunca düşük tutmanın yanı sıra ulaşılabilecek en yüksek üretim seviyesini elde etmenin yollarını da aramaktadır. Bu sebeple kârlar ile ücretler ters orantılıdır ve sermayenin çıkarları ile emeğin çıkarları taban tabana zıttır. Dolayısıyla, iki ana sosyal sınıf arasında, emeğin fiyatı ile emek süreci veya üretim sistemiyle ilgili kaçınılmaz bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Marx, hem burjuvazinin hem proleteryanın, rekabet sebebiyle kendi içlerinde bölündüklerini, ancak birbirlerine karşı birleştiklerini düşünmüştü.[9] Marx'a göre sınıf ilişkilerinin bu yapısının etkisi, küçük ama çok daha zengin bir işveren sınıfıyla karşılaştırıldığında, giderek büyüyen, fakirleşen, homojenize olan ve yabancılaşan bir

---

[6] Stephen Edgell, **Sınıf**, Çev. D. Özyiğit, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 1998, s. 12.

[7] a.g.e., s. 12.

[8] a.g.e., s. 13.

[9] a.g.e., s. 13.

işgücünün ortaya çıkması olmuştu. Marx bu kutuplaşmanın nihai sonucunun, devrime varan sınıf çatışması olacağını, çalışan sınıfların zaferinin kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi.[10] Dolayısıyla ve doğal olarak, Marx ve Engels devrimin İngiltere'de gerçekleşeceğini düşünüyorlardı.[11] Çünkü İngiltere çelişkinin en fazla gelişmiş olduğu ekonomiydi ve bu sebepten onlar için İngiliz proleteryasının İngiliz burjuvazisi karşısında zafer kazanması bütün ezilenlerin ezenlere karşı zafer kazanması için belirleyiciydi.

Ama tarih Marx ve Engles'in öngörülerine uygun kararlar vermedi. Diğer bir ifadeyle, modern kapitalizmin ortaya çıkardığı ücretliler sınıfı tarafından gerçekleştirilecek olan devrim, en ileri sanayi ülkesi ve en kalabalık ve anlamlı işçi sınıfına sahip olan İngiltere'de, beklendiği gibi gerçekleşmedi. Bu sebepten Marx ve Engels ilgilerini 1848'den itibaren Fransa'ya yönelttiler. Fakat, Fransa'da da hareket beklenilen ve umulandan farklı bir yön alınca, bu sefer dikkatleri Fransa ve İngiltere'den çok farklı bir bağlama, Orta ve Doğu Avrupa'ya yoğunlaştırmışlardır.[12]

Orta ve Doğu Avrupa çok farklı bir bağlamdı, çünkü her şeyden önce kapitalizm buralarda büyük bir kent proleteryası oluşturacak kadar olgunlaşmamıştı ve sosyalist harekete yön veren insanlar da orta sınıfa mensup aydınlardı. Öte yandan ayrıcalıklarını muhafaza edebilmiş, gücü kapitalizmin hızlı gelişimi için engel oluşturan toprak sahibi asiller ve ordu karşısında burjuvazi, devrimci niteliği ile ortaya çıkamamaktaydı. Ayrıca Orta ve Doğu Avrupa'daki diğer önemli noktayı ulusal sorunlar oluşturmaktaydı. Polonyalılar ve öteki Slavlar bağımlı durumdaydılar ve Almanya ve İtalya birliğini henüz gerçekleştirememişti.

Mevcut bütün sorunların ifade ettiği önemli bir gerçek vardı, bu da henüz olgunlaşmamış böylesi koşullar altında proleterya devriminin gerçekleştirilmesinin

---

[10] a.g.e., s. 114.

[11] Shlomo Avineri, **The Social and Political Thought of Karl Marx**, Cambridge University Press, New York, 1968, s. 159. 'Kapital' de dikkat çekici bir paragrafta K. Marx, İngiltere'nin, az gelişmiş ülkelere gelecekteki görüntülerini gösteren endüstriyel olarak en gelişmiş bir ülke olduğunu söylemektedir. Zikreden: Shlomo Avineri, aynı eser ve aynı yerde.

[12] Davis, Horace B., **İşçi Hareketi Marksizm ve Ulusal Sorun**, çev. Y. Alogan, Belge Yay., İstanbul, 1994, s. 30.

imkânsızlığıydı. Bu sebepten Marx ve Engels'in işçilere feodal kalıntıların ortadan kaldırılmasında orta sınıfa yardımcı olmalarını ve ancak daha sonra, bir burjuva cumhuriyetinin görece daha özgür havası içinde proleterya devrimini örgütlemelerini ve gerçekleştirmelerini tavsiye etmişlerdir. Nitekim yazarların Almanya ve Rusya arasında bir savaş çıkmasını isterlerken ve desteklerken düşünceleriyle tutarlı hareket ediyorlardı.[13] Çünkü çıkacak savaş, onlara göre, Almanya'da bütün ilerici güçleri harekete geçirecek ve onların iktidarı ele geçirmelerini sağlayacaktı. Böylece Almanya, ilerici burjuvazinin liderliği altında birleşmiş olacaktı.[14]

Yarattığı teorik sonuçları bakımından Marksizm-içi bir probleme işaret eden ve daha gerçek olan diğer bir sorun ise sınıf kategorisinin Marx ve Engels'in öngörülerinde olduğu gibi ulusal ya da yerel ve kültürel problemler/çatışmalar karşısında merkeziliğini yitirmesidir. Bu sonuç bu çalışmanın tezinin ilk argümanına ulaştırmaktadır: Birinci bölümde değinilip, ikinci bölümde ise ayrıntılandırılmaya çalışıldığı gibi sınıfsal çatışma tezi nihai olarak değil ama daha geniş tutulmuş bir çatışma ilkesi karşısında ikincilleşmiş, 'sınıf' fikri bir analiz birimi olarak 'halk' karşısında aşınmaya uğramıştır. Bu Marksizm-içi teorik bir problemin olduğunu göstermenin farklı bir yoludur. Diğer deyişle sınıf kategorisi ve sınıfsal çatışma tezi Marksizm için merkezi bir kategoridir. Çatışma ilkesinin sınıftan halka doğru genişlemesi ise böylece, Marksizmin olmasa olmaz ilkesinin kısmen iptali anlamına gelir.

Bu Türk Marksizmi'ni Marksist öncüller içerisinde problemli kılar, tam olarak bu tezin savunduğu ikinci argüman budur ki Marksizm-içi bu problemli alan aynı zamanda Türk Marksizmini kitleselleştiren, nispeten kitlelerle buluşmasını sağlayan düğüm noktasıdır. Bunu, biraz dolaylı bir şekilde de olsa tekrar etmek gerekirse;

Eğer halk kategorisi sınıf kategorisi karşısında daha gerçek bir çatışma ilkesine sahipse o halde bir tarihsel fail olarak halkın ne olduğu yani ayırt edici ilkesi (differentia

---

[13] a.g.e., s. 31.

[14] Benzer bir kaygıyı, 'İrlanda problemi'ni İngiliz endüstrileşmesinin gelişimi açısından değerlendirirken de görmekteyiz. Bunun için bkn. Ephraim Nimni, **Marxism and Nationalizm: Theoretical Origins of a Political Crisis**, Pluto Press, London, 1991, s. 33.

specifica) üzerinde tartışmak ve sonrasında ise halk'ın ortaya çıkmakla ne gibi sonuçlar yarattığını belirtmek gerekmektedir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde vurgulandığı gibi halk toplumsalın inşasının iki imkânından birisidir: Eşdeğerlik mantığı toplumsal farkların/heterojenliğin/talep çoğulluğunun mutlak bir düşman karşısında birleşmesi demektir. Bu birleşme ya da bir araya geliş teoride boş gösterenlerin düzeni diye karşılanan bir adlandırma fiilinin kritik etkisi altında gerçekleşir. Bunun sebebi toplumsal heterojenliğin eşdeğerlik ufkunda bir araya geliş ve dağılışının boş gösterenin toplama ya da dağılma yönündeki şiddetinin etkisine bağlı olmasıdır. Mesela İkinci Genel Savaşta Almanya'ya ve Demokrat Parti iktidarıyla başlayan ABD'ye yakınlığın, bir 'bağımlılık' ya da 'manda' olarak farklı toplumsal grupları karşı bir kampta bir araya getirebilmesi için üstbelirlenmiş 'istiklâl' ya da 'bağımsızlık' gösterenlerine ihtiyaç vardı. Bu gösterenlerin önemi, tekrar etmek gerekirse, şiddetlerindeki değişimin talep çoğulluğunun bir çizgide bir araya gelişlerini ya da dağılışlarının önemli ölçüde belirliyor olmasıdır.

Popülist akıl/Eşdeğerlik mantığının ayırt edici vasfından ikincisi ise bütünü temsil kabiliyetidir. Bununla, tam olarak hegemonyanın oluşabilmesinin ya da halkın toplumsal bir fail olarak ortaya çıkabilmesi için gerekli ikinci adımın atılabileceği zemin vurgulanmaya çalışıldı: Eşdeğerlik zinciri ne kadar uzarsa, yani dışlanmış bir dışarısı karşısında birbirlerinden farklı olmakla birlikte ortak olarak paylaştıkları evrenselliklerin çatısı altında gittikçe daha fazla talep eşdeğerlik halkalarına eklemlendiğinde, bir bütün olarak zinciri temsil eden genel bir eşdeğerlik ihtiyacı o kadar çok olur. Ne var ki, temsil araçları yalnızca var olan tikelliklerdir. Bu yüzden içlerinden biri, bir bütün olarak zincirin temsilini üstlenmelidir. Bu hegemonik hamledir: Bir tikelliğin gövdesi, bir evrenselliğin temsil işlevini üstlenir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, 1940'lı yıllarda CHP Hükûmetine, 1960'larda ise Demokrat Parti iktidarına karşı, bir birlerinden çok farklı politik ideolojilere ilgiler kuran ve politik davalara karşı son derecede hassasiyet geliştirmiş toplumsal grupların, 'Bağımsızlık' ve 'Özgürlük' talebiyle eşdeğerlik çizgisinde bir araya geldiği açıklanmaya çalışıldı. Dolayısı ile çalışmanın birinci bölümünde vurgulanmaya çalışılan eşdeğerlik çizgisi ile, ikinci

bölümde vurgulanan sınıf ilkesinin, daha geniş bir çatışma ilkesi, yani halk, karşısında zayıfladığı argümanını bir birine bağlayan nokta biraz daha belirginleşmektedir: Kuva-yı Milliye'ci özünü kıskançlıkla muhafaza eden Kemalist gurup ile sınıf çatışması ve devrim arzularını, ulus-öncesi problemlerin nihayetine bırakmış (ertelemiş) Marksist sol, yukarıda da değinildiği gibi eşdeğerlik çizgisinde bir araya gelmişlerdir.[15]

Bu çalışmanın konusu, tekrar etmek gerekirse, bu hegemonik müdahalenin sebepleri değil sonuçları üzerinedir. Sınıf çatışması tezi üzerine inşa olmuş klasik Marksizmin önce devrim fikri, sonrasında ise sınıf ilkesini hem teoride hem de fiilen aşınmaya uğradığı içindir ki, Türk Marksizmi 1940'lardan itibaren, milliyetçilik-öncesi

---

[15] 1960'lı yıllarda, bilindiği gibi, bir kısım Marksistler ve bir kısım Kemalistler muhafazakar dünya ile nihai bir uzlaşma sağlayamasa bile en azından hem mutlak bir kamplaşmanın önünü almaya hem de muhafazakar dünyadan destek kazanmaya çalışan bir çaba içerisine girmişlerdir. Bu çaba eşdeğerlik zincirine yeni bir halka eklemek olarak okunabilir. Bu çaba ilerici olmak kaydıyla bütün toplumsal grupların bir eşdeğerlik çizgisine dahil edildiği hegemonik girişimi biraz daha açık hale getirmektedir. Buna göre din ve de bu babta özellikle İslamiyet, pek çok yönden ilerici vasıflar taşımaktadır. 1960'lı yıllarda başladığını gördüğümüz 'İslam ve Sosyalizm' tartışmalarında, mili kimliğin esaslı bir öğesi olarak İslam, Sosyalizme engel teşkil etmek bir yana, geniş kitlelerin sosyalizmi benimsemelerini kolaylaştıracak bir motif olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Nitekim, 'Yön' dergisinin sütunlarında bu tartışmalara yer verildiğini görmek mümkündür. Bu tartışmaların, 1965 yıllarında Yön Yayınları tarafından yayımlanan, Roger Garaudy'nin "Sosyalizm ve İslamiyet" (Roger Garaudy, **Sosyalizm ve İslamiyet**, çev. Doğan Avcıoğlu - E. Tüfekçi, Yön Yay. İstanbul, 1965.) başlıklı kitabında işlenen tezlerden beslendiği söylenebilirse de tartışmaların asıl yönünü, kitabın çevirmenlerinin (Doğan Avcıoğlu ve -E. Tüfekçi müstear ismiyle- Mihri Belli) yazdıkları önsözlerden almaktadır. Buna göre; kitap boyunca işlenen, Batı uygarlığının sosyalist ve hümanist değerlerin tek yaratıcısı olmadığı, Müslüman ülkelerin, dinlerine, kültürlerine, tarihlerine dayanarak ve değerlerini koruyarak kendilerine özgü bir sosyalizm kurabilecekleri tezi ve bunun evrensel boyuttaki sosyalist hümanizmaya çok şey katacağı temennisi, Avcıoğlu ve Belli tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Avcıoğlu, Garaudy'nin *"sosyalizm, doğu ülkelerinin katkılarıyla zenginleşecek ve gerçek bir hümanizma haline gelecektir"* sözlerini kültürümüzün kendine has kaynağını ve büyüklüğünü bize hatırlatan bir yorumla karşılar (s. 5-6). Buradan hareketle Türk soluna kendi büyük entelektüel kaynaklarımıza dönme çağrıları yaparak, sosyalizmin yabancı değerleri seçmek demek olmadığını, dolayısıyla sosyalistlerin ekonomik bağımsızlık savaşıyla birlikte, kültürel bağımsızlık savaşı da vermesi gerektiğini salık verir. Mihri Belli de benzer bir ifade ile, sosyalizmin evrensel niteliğinden bahsederek, doğulu bir ulus olarak Türk ulusunu, sosyalizmi gerçekten evrensel bir kültürel temele dayandırma çabasının çok derinden ilgilendirdiğini düşünmektedir (s. 7-8).

problemlere, bağımsızlık, kalkınma vb., karşılıklar geliştiren bir politika üretebildi. Türk Marksizminin milliyetçilik öncesi problemlere hassasiyet geliştiren hamlesi, onu hızlı bir şekilde cumhuriyet kuran ideolojiye, Kemalizme eklemledi. 1940'lı yıllarda İsmet İnönü'nün kontrol etmekte güçlük çektiği anlaşılan 'Almanya yanlısı' hükûmete, 1960'lı yıllarda ise Demokrat Parti iktidarının 'ABD yanlısı' politikalarına karşı oluşmaya başlayan hareketlenme toplumsal çoğulluğu iki karşıt kampta top(ar)ladı.

Bu hegemonik müdahalenin Türk Marksizmi açısından önemli sonuçları oldu. Bunlardan birincisi bu çalışmanın temel problemi olan, Marksizmin kitlelere ulaşması oldu. Çünkü asıl merkez zaten mevcut olmayan sınıf ve sınıf çatışması ve dolayısıyla devrim fikrinden, ulus öncesi problemlere -ki bunlar, bağımsızlık, kalkınma, eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme gibi çok büyük ve temel koşullara işaret ederler-, kaymış olmaktadır. Klasik Marksizmin yegane politik ilgisini oluşturan sınai emek ve onun politik bilincinden hareketle ortaya çıkacak sosyal değişme fikri, yerini daha gerçek bir politik aktör olarak 'Halk' ve onun sorunlarının çözümüne bırakmıştır. İkinci olarak Türk Marksizmi Klasik Marksizmin evrensel ya da enternasyonel ilgilerine olan hassasiyetinin derecesi, ulusal ve kültürel sorunlara -buna tarih bilinci ile ilgili problemler de eklenebilir- yönelik ilgi karşısında göreli olarak zayıflamıştır. Üçüncü olarak, birinci bölümün son kısmında belirtildiği gibi, Marksist entelijansiya, her ne kadar son derecede sancılı bir geçmişi olsa da Kemalizm ile entelektüel bir ufukta yakınlaşabilmesidir. Bu üç nokta bu çalışmanın birinci ve ikinci bölümünü üçüncü ve dördüncü bölüme, diğer deyişle Türk Marksizminin kitleselleşmesini, Marksist entelijansiyanın ideolojik, sosyolojik, kültürel ve tarihsel malzemeyi entelektüel bir işçilik sarfederek harmanladığı, son derecede gayretli bir tasarrufa bağlamaktadır.

Fakat bir örnek olay olarak Attilâ İlhan ve fikrî pozisyonunu ayrıntılandırmadan önce önemli bir soruyu cevaplamak gerekmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi eşdeğerlik bağı adaletsizlikten, bağımlılıktan vb. olumsuz etkilenen giderek artan bir çoğunluk tarif etmektedir. Bu toplumsal gruplar içerisinde işçi, köylü, esnaf, memur, ama her kesimden olumsuz etkilenen bir çoğunluk vardır. Mutlak zıt kamp ise son derece sınırlı bir yönetici azınlık ve bu azınlığın

politikalarından nemalanan sınırlı bir çevreden müteşekkildir. Türk Marksizmi açısından sonuç çok açıktır. ‘Halk’ vurgusu, Marksizm’in haklarını korumak üzere başlıca taliplisi olduğu işçi sınıfı ya da sınıf mücadelesi’nin giderek daha çok yerini almaya başlamıştır. Diğer deyişle, tikel bir toplumsal sınıfın haklarının hamisi olmaktan, politik mücadelesini ‘halk’laştırılmış toplumsal sınıfların çoğunluğuna dayandırmaya talip olan bir değişme söz konusudur.

Fakat burada önemli bir şeye değinilmesi gerekir ki Türk Marksist ideoloğunun bir kısmı ezilen halk çoğunluğu ile proleterya azınlığı arasında ve dolayısıyla yukarıdan aşağıya devrim ile hegemonya arasında büyük bir ikirciklenme yaşamıştır. Mesela Milli Demokratik Devrim tezi taraftarlarının, devrim yönünde bir beklentiye girdikleri 1960’lı yıllarda, bu devrime kimin önderlik edeceği meselesinde, proleteryanın rolünün ne olacağına ilişkin ciddi bir kafa karışıklığı içinde olduklarını, halk - proleterya ikileminin akıl yürütmelerinde büyük zaaf ve boşluklar yarattığını söylemek gerekir. Bunu bir örnekle, Mihri Belli’nin politik düşüncesi örneğinde ele alarak ayrıntılandırmak mümkündür.

3.1. HALK - PROLETERYA, HEGEMONYA - DEVRİM İKİLEMİ: MİHRİ BELLİ

Mihri Belli’ye göre, ekonomisi, siyaseti, kültürü bakımından “emperyalist dünya sistemi” içinde “sömürülen bağımlı bir ülkenin” bütün özelliklerini taşıyan Türkiye’de, devrimin karakteri, emperyalist ve anti feodal nitelikleri haiz Milli Demokratik Devrim olacaktır. Anti-feodal ve anti-emperyalist nitelikleri üzerine yaptığı hâkim bir vurgu etrafında işlenmeye ve böylelikle bir iç tutarlılık sağlanmaya çalışılan Milli Demokratik Devrim tezinin kendi iç mantığında taşıdığı ikilemler, kendisini devrimi gerçekleştirecek kolektif öznenin tanımında çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. M. Belli’nin savunduğu Milli Demokratik Devrim tezi içerisinde özne sorunu belki de en muğlâk alanlardan birini oluşturmaktadır.

Bu M. Belli’nin düşünce gelişimi içerisinde üç önemli döneme tekabül eden yazılarından izlenebilir. M. Belli’nin Yön-Devrim grubu ile yakın ilişki içerisinde olduğu döneme denk düşen ve Milli Demokratik Devrim Tezinin erken dönem formülasyonlarından biri olan, 1966 tarihli “Demokratik Devrim: Kime Karşı, Kimle

Birlikte?" başlıklı yazıda M. Belli, işçi ve küçük köylülükten müteşekkil proleterya sınıfına bir yandan öncü rol vermekte iken, diğer yandan öncü olarak, milli burjuvaziden ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylediği sivil-asker aydın zümreden oluşan küçük burjuvazinin, önemini vurgulamaktadır:

"Türkiye toplumunda pek önemli bir yeri olan, çoğunluğu küçük burjuva kökten gelme asker-sivil aydın zümre(nin) [...] durumu özel olarak ele alınmalıdır ve bunun sosyalist teoriye aykırı bir yanı yoktur. Marx, "Louis Bonaparte 'ın XVIII. Brümeri" adlı eserinde, 19. yüzyıl ortaları Fransa'sında devlet memuru zümresinin beşyüzbin kişilik kocaman bir kitle teşkil ettiğine ve bu zümrenin üzerinde önemle ve özellikle durulması gerektiğine işaret eder. Bugün Türkiye'de asker-sivil memurlar, Marx'ın önemle üzerinde durduğu sayıyı çok aşar. Asker-sivil aydın zümre Türkiye'de, orduda olsun, devlet mekanizmasında olsun, kilit noktaları elinde tutmaktadır. Bu zümre, Tanzimat'tan bu yana, Türkiye'nin yönetimi çok kez tekelinde tutmuş, hiç değilse bu yönetimde önemli rol oynamıştır. [...] Pek yakın bir geçmişe kadar toplumumuzda son söz zümrenindi. [...] Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri bu güçler dengesi bozulmuştur. [...] Gerçek şudur ki: emperyalist sistem içinde kalan ve gerekli köklü demokratik reformları gerçekleştirmemekte direnen Türkiye gibi bir ülkede uygulanan burjuva parlementarizm, işbirlikçi sermaye-feodal mütegalibe ittifakının gücünü arttırmaktan öte bir sonuç vermemiştir. Ve alt yapıyı değiştirecek nitelikte değişiklikler olmadıkça bu böyle sürüp gideceğe benzemektedir. " [16]

M. Belli'ye göre, önemi bu şekilde belirtilen asker-sivil aydın zümre hem devralınan politik geleneğin temsilcisi hem de özünde milliyetçi, anti-emperyalist bir ideolojinin -Kemalizm- en bilinçli savunucuları olmak bakımından, oluşturulacak "devrimci güçbirliğinin" en önemli öznelerinden biri olacaktır.[17]

1968 yılında Türk Solu dergisinde, 53. sayısının ilavesi olarak bir broşür halinde yayımlanan 'Milli Demokratik Devrim' başlıklı yazıda benzer biçimde, gerek demokratik devrim aşamasında, gerek onu izleyen sosyalist devrimde, *"proleteryanın, en devrimci sınıf*

[16] E. Tüfekçi (Mihri Belli), "Demokratik Devrim: Kimle beraber, Kime Karşı?", **Yön**, Sayı: 175, 5 Ağustos 1966.

[17] E. Tüfekçi (Mihri Belli), "Demokratik Devrim: Kimle beraber, Kime Karşı?", **Yön**, Sayı: 175, 5 Ağustos 1966.

olarak devrimci çizgiyi sonuna kadar izlemesinin ve tarihi gelişmeye kendi damgasını vurmasının"[18] kaçınılmaz olduğuna işaret edilmekle yetinildiğini görülmektedir.

Oysa ki aynı başlıkla 1970'lerde yayımlanan, ilkinin geliştirilmiş yeni bir baskısı niteliğindeki yazıda ise, sözü edilen iki yazıdan farklı olarak, proleterya üzerine hâkim bir vurgunun yapıldığını görülmektedir.

"Hegemonyanın, küçük burjuvazinin milli demokratik devriminin sonuna kadar vardırılması konusunda duraksamalı hareket etmesi kaçınılmaz olan katlarında, orta köylüde ve şehir küçük burjuvazisinde devrimin tam olarak gerçekleştirilerek toplumun sosyalist devriminin eşiğine vardırılmasını tehlikeye düşürür. Milli demokratik devrimin zikzaklara sapmadan, duraksamadan sonuna kadar vardırılabilmesi için hegemonyanın Türkiye toplumunun en devrimci güçlerinde olması şarttır. Proleter-yoksul köylü hegemonyası, yani bu en devrimci güçlerin devrimde önderliklerini öteki devrimci sınıf ve zümrelere kabul ettirmesi ve onların gönüllü desteğini ve ittifakını sağlaması, devrim yolunda kesintisiz ilerlemenin teminatıdır. Bu olmadığı takdirde ve devrim, zikzakların, duraksamaların, hatta geriye dönüşlerin kaçınılmaz olacağı şartlar içinde geliştiği takdirde milli demokratik devrimin kendisi tehlikeye düşer."[19]

Bu nokta ile bağlantılı olarak bir başka muğlâk alana değinmek gerekir. Bu da hegemonyanın ister proleteryanın isterse asker-sivil aydın zümreyi içine alan küçük-burjuvazinin elinde olacağı 'milli cephe'nin, Milli Demokratik Devrimi nasıl gerçekleştireceği sorunudur. Bu noktada M. Belli'nin düşüncelerinde birbirinden çok farklı iki tutum ayırdedilebilir.

Bunlardan ilki, şiarı 'tam bağımsızlık ve gerçekten demokrasi' olan Milli Demokratik Devrimin, asker-sivil aydın zümre tarafından yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirileceği yönündeki beklentidir. Bu noktada, Kemalizm (milli kurtuluşçu, milli bağımsızlıkçı tarafı ön plana çıkarılarak) bu beklentinin dayandırıldığı bir meşruiyet zemini olarak işlenir,

---

[18] İmzasız (Mihri Belli), "Milli Demokratik Devrim" (Dergiye ait broşür olarak yayımlandı), **Türk Solu**, Sayı: 53, 19 Kasım 1968, s. 17.

[19] Mihri Belli, "Mili Demokratik Devrim", **Yazılar 1965-1970**, Sol Yay., Ankara, 1970, s. 200.

böylelikle de üzerine, zihinlerde oluşabilecek teorik boşluk noktalarını kaplayacak bir dolgu malzemesi olarak önemli bir işlev yüklenmiş olur. Bu durum, M. Belli'nin sıklıkla *"Kemalizm ile Marksizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur"*[20] ifadelerinde dile gelen vurgusunun nedenini çok daha anlaşılır bir hale getirmektedir.

"Üretim tarzı Kemalist Türkiye'de kapitalizm idi, bu gün de kapitalizmdir. Yalnız bir nitelik farkı vardır. Komprador teşvik görmüyordu Kemalist Türkiye'de. Yabancının mülkiyeti olan müesseseler, demiryolları, madenler vb. devletleştiriliyordu. Bir milli burjuvazi yaratma çabasında idiler. Bu çaba pek başarılı olmadı. Devrimi yöneten aydın zümre bunu görecek durumda değildi. Niyeti hiç şüphesiz ki, iyi idi."[21]

Buradan hareketle M. Belli, Milli kurtuluşçu ve bağımsızlıkçı tarafları ağır basan "Kemalist ideoloji" ve "onun en bilinçli tabakasını oluşturan asker-sivil aydın zümre"nin - her ne kadar zaman zaman tutarsız davranabildiği durumlar vaki olsa da- daima anti-emperyalist bir tutum benimsediğini düşünür. Bu iki alıntı yardımıyla daha açık hale getirilebilir:

"Bu küçük-burjuvazinin özellikleri var. Küçük-burjuvazinin bir üretim araçları sahibi yanı vardır, bir de emekçi yanı vardır. Bu yüzden küçük-burjuvazinin kendine özgü tutarlı tek bir ideolojisi olmamıştır. Bazen sola, bazen sağa kayar bu sınıf. Küçük-burjuva sosyalizmi diye bir şey vardır; öte yandan en gerici fikirler de barınır küçük–burjuvazi saflarında [...] Küçük-burjuvazi, emperyalizmin sömürdüğü Doğu'nun ve Güney'in ezilen ülkelerinde çağımızda da devrimci niteliğini sürdürmektedir. Biz, Mustafa Kemal hareketini, küçük-burjuvazinin devrimci potansiyelini hesaba katmadan açıklayamayız."[22]
"Aydın zümre tutarsızdır, sallantılıdır ama emperyalizm çıplak yüzü ile karşımıza dikildiğinde her zaman anti-emperyalist tutumu benimsemiştir. Bu denenmiştir. Ve bu kadarı, bu aşamada çok önemli bir devrimci potansiyeli temsil eder. Bugünün sorusu "milli

[20] Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000 s. 26.

[21] Mihri Belli, *"Türkiye'de Karşı Devrim"* , **Türk Solu**, sayı: 64, 4 Şubat 1969.

[22] Mihri Belli, "Türkiye'de Karşı Devrim" , **Türk Solu**, sayı: 64, 4 Şubat 1969.

bağımsızlıktan yana mısın, tam bağımsız Türkiye'den yana mısın, değil misin? sorusudur."[23]

Öyleyse, Mihri Belli'nin düşünceleri içerisinde, asker-sivil aydın zümre ile güçbirliği, gerçekleştirilmesi zaruri bir durum halini alacaktır. Böylesi bir durum karşısında ise öncülük tartışması yapmak anlamsızdır.

"Eylemde örnek olarak, yiğitlik, dürüstlük örneği olarak örnekler vererek, meseleyi bütün ayrıntılarıyla bilerek ve aşırılıklara gitmeyerek, sekreterliklere gitmeyerek... Güçbirliğinin şart olduğunu söyledik. Kemalist koldan gelen devrimcilerle sosyalist koldan gelen devrimciler arasında güçbirliği şarttır dedik. Ve bu güçbirliğinin gerçekleştiği an çok şey olacaktır Türkiye'de. Tabii, birey olarak Kemalist Mehmet'le Sosyalist Ahmet'in birleşmesini kastetmiyorum ben. İşçi sınıfının, şehir ve köy proleteryasının geniş çevrelerini temsil eden sosyalistlerle küçük-burjuvazinin geniş çevrelerini temsil eden Kemalistler birleştiği gün bu mesele hallolur."[24] *"1930'larda Türkiye, sosyalizme bugünden daha yakındı dedik. O dağa tırmanıyorduk. Yarı yolda ayağımız kaydı, 1919'da bulunduğumuz yere düştük dedik. Tırmanıp kaybettiğimizi yeniden kazanmamız gerek dedik. Karşı-devrim sürecini iyice anlarsak ve milli demokratik devrimi tek başımıza gerçekleştiremeyeceğimizi de bilirsek ve devrimde hegemonyanın güçler dengesinin meydana çıkardığı bir sonuç olduğunu da iyice kavrarsak, 'Ben öncüyüm, sen öncüsün' diye boş tartışmalarla vakit kaybetmeyiz."*[25]

Devrimin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin öteki tutum, özü itibariyle, "proleterya" ile "yoksul köylülük" marifeti ile aşağıdan yukarıya doğru bir hareketlenme sonucu gerçekleşecek bir devrim taktiğini ortaya koymaktadır.

"Kim, hangi güçler Türkiye toplumunda gerçek demokrasiyi gerçekleştirebilir? Milli Demokratik Devrimi başararak tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'yi bir gerçek yapabilir? Besbelli ki, bunu ancak işçisiyle, köylüsüyle emekçi sınıflar yapabilir.

---

[23] Mihri Belli, "Türkiye'de Karşı Devrim" , **Türk Solu**, sayı: 64, 4 Şubat 1969.

[24] Mihri Belli, "Türkiye'de Karşı Devrim" , **Türk Solu**, sayı: 64, 4 Şubat 1969.

[25] Mihri Belli, "Türkiye'de Karşı Devrim" , **Türk Solu**, sayı: 64, 4 Şubat 1969.

Nasıl? Bilinçli yığınlar halinde, kendi öz siyasi örgütlerinin öncülüğünde politikaya girerek, ülkenin tarihi gelişmesini etkileyerek."[26]

Alıntıdaki şekliyle hüviyeti ortaya konulan 'proleter devrimci mücadele'nin izleğini, belirgin hatlarla sınırları çizilen ve diğerlerinden farklı olan mahiyeti özellikle belli edilen, demokratik bir mücadele, M. Belli'nin deyişiyle, demokrasi uğruna mücadele" teşkil etmektedir. İçinde taşıdığı iki anlamıyla birden kullanıldığı haliyle demokrasi uğruna mücadele deyişi özünde, "gerçek bir demokrasi" amacı güden mücadelenin meşru temellerini sağla(mlaştır)maya dönük bir vurgu taşır. Diğer bir deyişle, bu vurgu aslında, örgütlenme problemlerin ihtiyaç meydana getirdiği, meşru bir zemin eksikliğini ikame etme yönündeki bir kaygıyı yüklenmektedir.

"Milli demokratik Devrimin [….] başlıca görevlerinin yerine getirilebilmesi için gerekli demokratik ortamın yaratılmasında ilk iş olarak: Faşist terörün aracı olan sıkıyönetimin kaldırılmasıdır. [….] Basın TRT ve bütün kültür alanlarında faşist zihniyetle uygulanan fiili sansüre son verilmelidir. [….] sıkıyönetime dayanan fabrika patronlarının işçi haklarını çiğnemeleri kesin olarak durdurulmalıdır. [….] Öğrenci gençlik üzerindeki, bütün kademelerde öğretim üyeleri üzerindeki faşist baskılar kaldırılmalıdır. [….] Bunlar ancak Türkiye'nin tüm ulusal güçlerinin gerçek temsilcisi milli ve demokratik halk iktidarı gerçekleştirebilir. "[27]

Yukarıdaki alıntı M. Belli'nin, 'demokrasi uğruna mücadele' den tam olarak neyi kastettiğini daha açık bir şekilde anlatmaktadır. Bu anlaşılabileceği gibi

"[…] gerçek sosyalist örgütün kurulması olanaklarını yaratılması uğruna mücadeledir", zira, *"o örgüt kurulmadan, ve o örgüt paçaları sıvayıp Türkiye Proleteryasına gitmeden ve onu bilinçlendirmeden, ve onun muazzam bilinçli bir örgüt olarak siyaset alanında ağırlığını koyması olanağını gerçekleştirmeden sosyalizm mosyalizm yapamayız. Sosyalizmi kim yapacak ? sosyalizmi üç beş aydın mı yapacağız ?*

[26] Aydınlık, (Mihri Belli), "Örgüt ve Devrimde Hegemonya Üzerine", **Aydınlık**, Sayı 16, Şubat 1970.

[27] Mihri Belli, "Devrimci Hareketimizin Özeleştirisi", Rasih Nuri İleri, **Mihri Belli Olayı**, C:III, Anadolu Yay., İstanbul, 1976, s.1048-1050.

Sosyalizmi proleterya yapacak. Oysa proleteryanın geniş çevreleri A.P.'ye oy veriyor bugün. Onları bilinçlendirmeden, onları örgütlendirmeden sosyalizm yapamazsınız! Onları örgütlendirmek için de, onlara ulaşabilmek gerek, demokrasi gerek. Sen demokrasi uğruna mücadeleni yaparken, bir taraftan da sosyalizm uğruna mücadeleni yapmaktasın. Bu anlamda yapmaktasın."[28]

M. Belli dikkatle okunduğunda, amacı bu şekilde ortaya konan demokrasi uğruna mücadele deyişinin kendi içinde, iki sorun üzerinde ciddiyetle işlenen bir karşı duruşu ima ettiği görülmektedir.

Bunlardan birincisi 'demokratik ortamın' tesis edilmediği bir uğrakta, bunun dışında konulacak her amaç ve bu amaç doğrultusundaki her yola karşı duruştur. 1970'li yıllardan önce bu karşı duruşun yoğunlaştığı çevre Türkiye İşçi Partisi'dir. Bu açıdan TİP, M. Belli tarafından 'Filipin Tipi Demokrasi'nin işliyor olduğu bir ortamda 'sol sekter' bir tutumla 'demokrasicilik' yapmakla suçlanır. Eleştiri oklarının yönü 1970'lerden sonra, sayıları çok ciddi rakamlara ulaşan bir öğrenci kitlesini arkasına alan sosyalist devrimci militarizme çevrilir. Bu karşı duruşun arka planını ise, politik iktidarın ele geçirilmesine yönelik silahlı mücadelenin ancak, Milli demokratik Devrim aşamasının geçildiği ve sosyalist devrimin gerçekleşmesi için gerekli şartların olgunlaşmaya başladığı bir ortamda yapılabileceğine dair görüş oluşturur.[29] Örgütlenmede Leninist parti modeli ve bunun içerisinde değerlendirilebilecek bilinç sorunu (işçilere bilincinin dışarıdan kazandırılması, örgüt içersinde aydının konumu vb.) gibi tartışma konuları ise bahsedilen bu görüşe göre şekillenmektedir.

---

[28] Mihri Belli, "Türkiye'de Karşı Devrim" , **Türk Solu**, sayı: 64, 4 Şubat 1969.

[29] *"[…] gerilla romantizmi başka tarihi şartlar içinde, bu şartların zorlamasıyle, devrimci mücadelenin şeklini uygulamış olan, uygulamakta olan devrimci hareketlerden alınan esinlerle, kendi toplumumuzun içinde yaşadığımız andaki somut gerçeklerini hesaba katmadan, tarihi şartlar elverişli olmasa da aynı mücadele biçimini savunan, ya da uygulamaya kalkan, ve bunu çok kez içinde bulunduğumuz tarihi anın emrettiği devrimci eylemi ihmal ederek yapan kimsenin tutumudur."* Mihri Belli, "Devrimci Hareketimizin Özeleştirisi", Rasih Nuri İleri, **Mihri Belli Olayı**, C:III, Anadolu Yay., İstanbul, 1976, s.941.

Mihri Belli ve Milli Demokratik Devrim tezi örneğinde yapılan yukarıdaki tartışma sonucunda şu sonuçlara ulaşıldığı ileri sürülebilir. Türk Marksizmi, sanayisi serpilmemiş ve dolayısıyla haklarını savunmaya talip olacağı gelişkin bir işçi sınıfı oluşmamış, ve henüz eğitim, sağlık, kalkınma ve tırnak içinde kullanarak söylenirse bağımsızlık gibi ulus-öncesi süreçleri sağlıklı tamamlayamamış Osmanlı-Türk modernleşmesine ilişkin, kendi ideolojik formasyonlarıyla derin ikilemler yaşamak pahasına son derecede özgün hassasiyetler geliştirebilmiştir. Bahsi geçen ikilemleri daha açık görmek maksadıyla Mihri Belli ve Milli Demokratik Devrim tezi örneği değerlendirilmeye çalışıldı, ve burada görüldü ki toplumsal gerçeklik (bağlam, context) ile ideoloji (metin, text) arasında giderek açılan bir makas mevcuttur. Diğer bir deyişle metin hayatı ihata edememektedir. Burada Mihri Belli örneğinde dikkatle gözlenildi ki Türk Marksist aydını sosyo-ekonomik gerçeklik ile Marksizm'in meşru biçimde kendi kategorileri altına alabildikleri arasında bir boşluk olduğunun farkındadır. Bu farkında oluşu en vurucu şekilde açıklayan şey Türk Marksizmi üzerinde Marksizmin Lenin yorumunun son derecede güçlü bir damar oluşturabilmesidir.

Bilindiği üzere sanayileşme süreçlerini tamamlayamamış ve kalabalık ve topraksız köylülük sorunlarıyla boğuşan Rus toplumunun bu problemlerini çok iyi bilen Lenin'in Marksizme teorik müdahalesi temelde iki önermeye dayanmaktadır. İlk olarak Leninizm komünist topluma erişmek için atılması zorunlu ilk adımın devlet iktidarını ele geçirmek olduğunu vazeder.[30] Dolayısıyla mutlak komünist dönüşüm, ilk adımı politik iktidarın ele geçirilmesi olan bir yolun tabii neticesi olacaktır.[31] Diğer bir deyişle politik iktidarın fethi pratikte hiçbir zaman gerçekleşmemiş olan mutlak komünist dönüşümün hem bir aracı, ama daha fazla amacıdır. Devlet aygıtının ele geçirilmesi amacıyla bir devrimin lüzumu öne çıkartılmaktaydı ve tarihsel olarak bir imge öne çıktı. Bu halk ayaklanmasıdır[32], bu

---

[30] Ephraim Nimni, **Marxism and Nationalizm: Theoretical Origins of a Political Crisis***,* Pluto Press, London, 1991, s. 72.

[31] V.I. Lenin, **Ekim Devrimi Dosyası II. Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi**, çev. K. Somer, Ekim Yay., Ankara, 1990, s. 240.

[32] Marcel Liebman, **Lenin Döneminde Leninizm,** C. I. Muhalefet Yılları, çev. O. Akınhay, Belge Yay., İstanbul, 1990, s. 181. Lenin'in 24 ekim'de Merkez Komitesine gönderdiği mektup dikkat çekicidir: *"yalnız ve yalnız halkların, kitlelerin, silahlı halkın savaşımının çözeceği problemlerle yüz yüzeyiz."* Belirten: Marcel Liebman, aynı eser, aynı yerde.

imge örneğin Türk Marksizmine doğrudan ilham kaynağı oldu. Yukarıda değinildiği gibi Milli Demokratik Devrim taraftarları, muhtelif unsurlardan müteşekkil bir 'geniş cephe'nin arzu edilen iktidarı devrimle ele geçireceğini düşünüyorlardı. Dikkat edildiğinde bu imge, arkasında çok daha önemli bir fikri beslemekteydi. Bu da mutlak sosyo-politik/ekonomik dönüşümün devlet aygıtının ele geçirilmesine bağlanmasıdır.

Bu temel önerme, içinde iki tezi barındırmaktadır: Birinci tez politik iktidarın ele geçirilmesinde -yukarıda değinildiği gibi- işçi sınıfının ya da ilerici güçler denen bloğun önderliğinde, bir parti disiplini ya da örgütlenmesinin kurulmasının zorunluluğudur.[33] Parti bu anlamda tek amacı politik iktidarı ele geçirmek olan profesyonel militanlar (ya da üyeler) için merkezi öneme sahip bir çatı görevi kazanmaktadır.[34] Bu bakımdan Türkiye Komünist Partisi tarafından savunulan öncü parti, sadakat ve fedakarlık ahlakının kendisini tamamladığı bir adanmışlık ruhunu canlı tutmaktaydı. Bu ruh, berisinde, iktidarı elde ediş probleminin diğer bütün temel çelişkiler ve mücadeleler karşısında ikincil kaldığı fikrini tamamlamaydı.

İkinci tez ya da zorunluluk 'proleterya diktatörlüğü' üzerinedir.[35] Buna göre, iktidarın işçi sınıfı tarafından tamamen ele geçirildiği, özelde de, 'liberal' devletlerin parlementer demokrasilerinde yaratılan 'burjuva medeni haklar' denen bütün hakların olduğu kadar, kelimenin burjuva anlamında 'diktatörlüğün' de yadsınması anlamına gelen bu iktidar biçimi[36], 'kapitalizmden komünizme geçişin' zorunlu aşamalarından biri olarak kutsanmaktadır. Burada dikkat edildiğinde vurgu komünist dönüşüme giden istikametin

[33] V.I. Lenin, **Bir Adım İleri İki Adım Geri**, çev. Y. Fincancı, Sol Yay., Ankara, 1992, s. 78.

[34] V.I. Lenin, **Ne Yapmalı?**, çev. İ. Yarkın, İnter Yay., İstanbul, 1993 s. 130.; Marcel Liebman, **Lenin Döneminde Leninizm**, C. I. Muhalefet Yılları, çev. O. Akınhay, Belge Yay., İstanbul, 1990, s. 183.

[35] Bu Marx'ın proleterya 'diktatörlüğü' kavramlaştırması üzerine Lenin'in özgül bir yorumudur. Bilindiği gibi, Lenin'in düşünce gelişimi içerisinde 1905 tarihli 'Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği' (çev. M. Erdost, Sol Yay., Ankara, 1992.) başlıklı eserinde öncüllerini görülen, ama özellikle Michael Löwy'nin vurguladığı gibi 1914'ten itibaren Lenin'in düşüncesinde bir kopuşu temsil eden 1917 tarihli 'Nisan Tezleri'nde (çev. M. Erdost, Sol Yay., Ankara, 1992.) iyice belirginleşen sosyalist stratejidir. Michael Löwy, **Dünyayı Değiştirmek Üzerine Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri**, çev. Y. Alogan, Ayrıntı Yay.,İstanbul, 1993, s. 116.

[36] Joseph V. Femia, **Marxism and Democracy**, Clarendon Press, Oxford, 1993, s. 47.

proleterya tarafından devlet aygıtının ele geçirilmesi ve bunun burjuva anlamında olmasa da bir tür kontrol ve baskı gerektirdiği üzerinedir.[37] Dolayısıyla temelde diktatörlük, devlet ve partinin işçi sınıfını temsil ettiği yönündeki bir 'meşruiyete' dayanmaktadır. Böylece, Mihri Belli'nin yukarıda alıntı yaptığımız paragraflarda görülebileceği gibi, ister asker-sivil aydın ile 'güçbirliği' yapılarak gerçekleşsin ister proleteryanın öncülüğündeki bir halk ayaklanmasıyla gerçekleşsin devlet aygıtının fethi üzerindeki vurgusunun kökeni daha açık kavranabilmektedir.

Marksizm-Leninizmin ikinci temel önermesi komünizme giden yolda sosyalist devletin gerekli bir aşama olduğudur. Buna göre partinin iktidarda olduğu Sosyalist devlet sosyalizmi inşa edecek ve nihai aşama komünist topluma 'kısa' ama 'zorunlu' bir gecikmeyle ulaşılacaktır.

Burada 'sosyalizmin inşası'nın kazandığı pratik anlamdan bahsedilmesi gerekmektedir. Tarihsel olarak devrimlerin Marx'ın öngördüğü gibi sanayileşmiş merkez bölge ve devletlerde değil de çevre ve yarı-çevre ülkelerde gerçekleşmiş olmasıyla sosyalizm, oldukça somut ve de benimsenebilir bir muhteva ile ortaya çıkmaktadır: 'ulusal kalkınma'. Sosyalizmin inşasının, uğradığı bu anlam dönüşümü, yarı çevre ve çevre devletlerin sayesinde kapitalist dünya ekonomisinin merkez ülkeleriyle arayı kapatmalarını sağlayacak süreci kapsıyordu.[38] Kısaca bunlar a) çok güçlü bürokratik yapılar gerektiren planlama, b) otarşik bir şekilde, topyekün sanayileşme c) planlamayı ve sanayileşmeyi desteklemek üzere (komünist bir retoriğe zıt bir şekilde) metalaştırmadır.

Kazandığı yeni anlamıyla sosyalizmin inşası ulusal problemlerin, politik iktidarın fethedilmesiyle, kısa bir zaman zarfında çözülebileceğini vazetmektedir. Bu yorum ve iktidar stratejisi Türk Marksist aydınının kelimenin tam anlamıyla yaşadığı ikilemleri çok daha kavranabilir bir hale getirmektedir. Buna göre bir türlü üstesinden gelinemeyen bağımsızlık ve kalkınma sorunlarının tabii sonucu olan tarihsel gecikmişlik, Milli Demokratik Devrim ile fethedilecek politik iktidar marifetiyle bir çırpıda giderileceği

[37] V. I. Lenin, **Proleter Devrim ve Dönek Kautsky**, çev. K. Somer, Bilim ve Sosyalizm Yay., Ankara, 1993, s. 22-23.

[38] Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, çev. E. Öz, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 212.

düşünülür. Buradan hareketle Türk Marksist aydınının bir kısmının (belki de önemli bir kısmının) milli sorunlar karşısında 'proleterya' ile 'halk' ve 'hegemonya ile devrim (politik iktidarın fethi) arasında neden salıncaklanmalar yaşadığını kavramak biraz daha mümkün olmaktadır.

3.2. ATTİLÂ İLHAN'DA KESİNTİSİZ DEVRİM VE TAMAMLANMAMIŞ PROJE FİKRİ

Türk Marksist aydınının (önemli bir kısmının) ikilemleri üzerinde yukarıdaki kısa tartışmanın anlattığı çok önemli bir şey vardır ki bu toplumsal dönüşümün rasyolarını kavramakta son derecede yetersiz ve de berrak olmayan bir kavram takımını kullanmakta ısrar etmeleridir. Attilâ İlhan'ın özgünlüğü tam olarak buradadır ki Türk Marksizmi'nin değişmez ve merkezi ilgisi olan ulus-öncesi problemlere yönelik kaygıları muhafaza etmekle beraber, politik iktidar ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiyi sivil dünyalar üzerine inşa etmeye çalışmıştır.

"Sosyalizm özgürlükçü bir sivil toplum projeksiyonudur, üretim araçlarını halka mal eder, yönetimi yerelleştirir onun eline verir; o kadar ki amacı gerçekte sınıfsal bir baskı saydığı 'devletin eritilip böylece yok edilmesidir; bu noktadan hareket eden özgürlükçü sosyalistler SSCB'deki rejime de, rejimin sosyalistliğine de daima itiraz etmişlerdir."[39]

Bu yaklaşımında beslendiği Marksist geleneğin etkisi önemlidir. Bu geleneğin teorik müdahalesi, büyük ödünlere maruz kalan K. Marx'ın kendi tezleri ile, hiçbir zaman tek versiyon olamamışsa da, çok sayıda takipçisi olması anlamında Marksizmin egemen yorumu olan Marksizm-Leninizm arasındaki ayrım üzerine temellenmektedir. Diğer deyişle toplumsal sınıf ve onun politik talepleriyle ile politik iktidar arasında temelli bağlar varsayan, toplumsal ve politik dönüşümün koordinatlarını sivil dünya ve onun kodlarının çözülme-yeniden tanımlanma süreçlerine merkezleyen Eleştirel Marksizm[40], A. İlhan'ın politik fikirlerine şeklini veren temel kavramlara ve tutum almalara yönelmesinde esin kaynağıdır. Bu argümanı destekleyen dikkat çekici bir paragraf alıntılanabilir:

[39] Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 317.

[40] Bilimsel ile Eleştirel Marksizm tasnifinde Alvin W. Gouldner'ın 'The Two Marxisms' başlıklı eserinden yararlanılmıştır.

"[…] sivil topluma giden yolu, 19. yüzyılda, gelişmiş ülkelerde 'müteşebbisler' açmış! […] kulun bireye dönüşmesi, 'siyasi toplumun', yani devlet örgütlerinin dışında yer alıyor. Hegel, daha o zaman, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları, özel amaçlı birliklerden, derneklerden söz etmemiş mi; siyasal örgütlenmenin dışında, rekabet ve çatışmanın yer aldığı, yasalarla düzenlenmiş 'sivil toplum' (piyasa) işte budur. Karl Marks, başka türlü de olsa, benzer bir şey söylüyor: "…bizatihi sivil toplum, ancak burjuvaziyle birlikte oluşur. Ancak, doğrudan doğruya üretim ve ticaretin sonucu olan toplumsal örgütlenme, her zaman bu adla anılmıştır" demiş; ona göre, piyasa sistemini, kendi kendini düzenleyici mekanizmalar yaratıyor. Gramsci de, açık açık "sivil toplumun anası, liberal kapitalizmdir" demiş, devletten farkını belirtirken de, 'denetim, yaptırım, ve zorlama mekanizmalarının olmayışını' kaydediyor."[41]

Bu noktayı vurgulamakla, A. İlhan'ın politik fikirlerini anlamak amacıyla, iki müdahalede bulunmuş olunmaktadır. Bunlardan ilki bir sosyalist entelijans olarak A. İlhan'ın politik fikirlerinin şekillenmesinde, başvurduğu Marksist epistemoloji ve ona ait kavram bloğuna işaret etmektir. Buna göre Marksist-Leninist epistemoloji ve sosyalist strateji (dolayısıyla Türk Sosyalizmindeki kurumsallaşmış uzantıları) olumsuzlanır:

"Behice Boran, […] demiş ki: "Marksizmi öğrenmeye devam edince, anladım ki, toplumu değiştirmek ve geliştirmek, tek başına bireyin yapacağı bir iş değil, örgüt işidir, yani parti işidir." Akranları arasında, aynı fikre gelen, daha pek çok aydın vardır; yüzyılımızın ilk yarısı, toplumu düzeltmek için 'ikidarı elde etmek', bunun için de 'örgüt kurmak gereğine inanan, yerli yabancı pek çok ünlü isimle doludur. Peki, nasıl bir örgüt olacaktı bu? […], işin bu yanı tartışılmazdı pek, çünkü 'başarılı' bir 'Marksist' parti modeli mevcuttu: Bolşevik Partisi! Komintern, 30'lu yıllarda, bütün Marksist partileri aynı modele göre şekillendirmiştir; oysa o model, yarı feodal, az gelişmiş kapitalist bir toplumda (Rusya), epeyce Neçayevstiy nihilistliğinden, biraz da Narodnaya Volya narodnikliğinden 'alarak' oluşturulmuştu; demokratlığı ağır basan, bir özyönetim halinde değil! Kısacası bir

[41] Attilâ İlhan, **Aydınlar Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004, s. 90.

örgüt değil, aygıttı: Yarı askeri, hiyeraşik düzeni ağırlıklı; 'demokratikliği' lafta kalıp, 'bürokratlığı' geçerli olan!"[42]

İkinci olarak A. İlhan'ın politik düşüncelerinde milli kurtuluşçu ve kalkınmacı refleks ile sosyalist fikirlerin özel bir tarzda bir araya geldiğine işaret edilmek istenmiştir ve bu kısa bir alıntı yardımıyla açık hale getirilebilir.

"Anti-Emperyalist, tam bağımsızlıkçı, sanayileşmeci, sömürüye karşı, barışçı, demokratik, özgürlükçü, işçi sınıfına ve yoksul köylülüğe dayanan, en büyük çoğunluğa en büyük mutluluğu sağlamak için toplumsal dönüşümler öneren gerçek çözüm elbette sosyalistlerden gelir." [43]

Yukarıdaki alıntıdan dikkat edildiğinde popülizmi seçebilmek mümkündür: Birbirlerinden bağımsız politik talepler ile ortak bir noktada, yani anti-emperyalizm, sanayileşme, demokrasi boş gösterenleri ile bir çizgi hizasında buluşmayı önermektedir. İkinci olarak sosyalistlerin işçi sınıfını ve yoksul köylülüğü, yani 'en büyük çoğunluğu' ve onların 'kamusal iyi'sini temsil ettiğini/edeceğini düşünmektedir. Bu noktada eşdeğerlik çizgisi muhalif politik talep odaklarını dışarıda bırakmaz, ama şu şartla ki:

"[…]sisteme bağlı bir CHP iktidarının Türkiye'ye getireceği demokratikleşme, Tanzimat'ın Osmanlı toplumuna getirdiği demokratikleşmeden farklı değildir ki: Özgürlük yasal düzeyde çoğalacak, ama dışa bağımlılık ekonomik ve siyasal düzeyde artacak. Bunu bir sosyalistin kabul etmesi olasılığı var mıdır? O halde CHP ile sosyalist güçbirliği, demokratikleşmenin tam bağımsızlıkla, yani sanayileşmeyle atbaşı gitmesi sorununda kapışacaklardır. Demokratikleşme konusunda çelişmeyebilirler. Ama bana sorarsanız, ideal çözümün, CHP'nin 'ılımlı, uysal, ilerici' geçinen yöneticileri başından sepetleyerek, tabandaki gerçek toplumcu eyilimlerin yönetimine aktarmasıyla gerçekleşeceğine inanırım. Yönetim kadroları anti-emperyalist, ulusal sanayileşmeye ve teknolojiye gönül vermiş, özgürlükçü sol bir CHP, o haliyle, sosyalist güçbirliğinin demokratikleşme alanında

---

[42] Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 33.

[43] Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 55.

doğal müttefiki haline gelebilir. Sosyalist solun işçi sınıfını elinde tutması, CHP'ye karşı siyasal ve ideolojik bağımsızlığını koruması şartıyla!" [44]

Özgürlük, Anti-emperyalizm, demokrasi ve sanayileşme gösterenleri üzerindeki hâkim ilgi Attilâ İlhan'ı Marksist-Leninist okulun Marksizm yorumundan ve sosyalist stratejisinden uzaklaştırmıştır. Oysa, atrparantez belirtilmelidir ki Mihri Belli tartışmasında açıklanmaya çalışıldığı gibi aynı gösterenler Türk Marksist Aydınının bir kısmını (A. İlhan'a göre büyük bir kısmını) Marksizm-Leninizme yakınlaştırmıştı. A. İlhan'ın politik iktidarın fethine dönük Lenin'ci sosyalist stratejiye karşı duruşu son derece nettir:

"Bolşeviklik, Rus sosyal Demokrat Partisi'nin, küçük burjuva aydınlarının elinde, bürokrat merkeziyetçiliğine yozlaşmasıdır. Bunu ben söylemiyorum, daha o zaman […] 'İşçi Muhalefeti' söylemişti, bu arada Aleksandra Kollantai! 1934'te 'Solcu Komünistler' dergileri Raetekorrespondenz'de diyorlardı ki, Rusya'da gerçekleştirilen sosyalizm değildir, küçük burjuva aydınları kurdukları jacobin bir örgütle, işçi ve köylüleri çarlığa karşı kullanarak, iktidarı ele geçirmişlerdir.; Rusya'daki 'proleterya diktası', aslında bürokrasinin proleterya üzerindeki diktasından başla bir şey sayılmaz." [45]

A. İlhan'ın sosyalist stratejisi ise Marksist ortodoksinin lineer tarih görüşünü paylaşmakla birlikte aşağıda anlatılacağı gibi, vardığı sonuçlar bakımından farklılaşmaktadır. Buna göre tarihe içkin bir akıl mevcuttur. Tarihsel diyalektik bu akılı aşama aşama açmakta, ete kemiğe büründürmektedir. Tarih, köleci /toplayıcı, feodal ve kapitalist üretim tarzından sosyalist ve komünist üretim tarzlarına doğru düz çizgisel bir yönsemeyle ilerlemektedir. Tarihsel ilerleme ya da bir momentten diğerine geçiş devrimsel sıçramalarla olmaktadır. Her üretim tarzı kendi diyalektiğini bağrında taşır. Toplumsal diyalektik güçler (üretim güçleri) bir zaman sonra eski ekonomik/politik mimariyi çökerterek kendi politik ekonomilerini inşa ederler.[46] Tarihin feodal momentinde önce İngiltere ve Fransa daha sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya ve İtalya

---

[44] a.g.e., s. 57.

[45] a.g.e., s. 66.

[46] Monist doktrin olarak Marx'ın tarih teorisi üzerine önemli bir diyalog-çalışma için bkn.: W.H.C. Eddy, **Understanding Marxism**, Basil Blackwell, Oxford, 1979, s. 27 ve devamı.

ve diğer Avrupa ülkelerinde kapitalist üretici güçler bir kapitalist birikimi yaratabildiler. A. İlhan için bu şema, yani Batı Avrupa ve ABD'nin kapitalist birikime dönüştürebildiği tarihsellik, tarihin 'klasik gelişme şeması'dır. Türkiye ise bu klasik şemaya uymayan tarihsel bağlamdır:

"Klasik gelişme şemasında, şehirleşme ile sanayileşme atbaşı yürür; bu da kırsaldan kente yığılan nüfus kalabalığının 'işçileşme' sürecini kolaylaştırır. Türkiye'de sanayileşme, şehirleşme ile aynı hıza hiçbir zaman kavuşamamış […]; bu sebepten de, kırsaldan kente nüfus yığılması 'gecekondulaşma' biçimine dönüşmüştür: Yani 'lümpenleşme'. Bu, fikrimce, iki anlama geliyor: Birincisi, işçileşebilenlerin dahi, kırsal/feodal niteliklerinden henüz kurtulamamış olmaları; ikincisi (burjuvazi henüz tam oluşamadığı için), işçileşemeyenler açısından, her zaman 'sınıf atlama', imkânlarının var olması! Nitekim, […]işçiler arasında yapılan tüm anketler; bunlarda 'köşeyi dönme eyiliminin, çok yüksek olduğunu göstermiştir. Yani işçi hakları için mücadele etmektense, 'burjuvalaşmayı' tercih ediyorlar. […] O zaman gel de sen bu 'tabandan', klasik işçi hakları mücadelesi için hayır um! [47]

Klasik gelişme şeması ve bu şemaya uymayan Türkiye'nin tarihsel/toplumsal özgüllüğü üzerine belirttiği düşüncelerinden onun sosyalist stratejisi hakkında önemli sonuçlar çıkarmak mümkündür. Bu bakımdan ilk belirtilmesi gereken tarihsel sıçrayışın 'sınıf bilincine' ulaşmış üretici güçlerin bu olgunlaşmasına bağlı olduğudur. Bilindiği gibi Eleştirel Marksizm sınıf bilinci ya da kendisi için sınıf (für sich) kategorilerini Marxgil orjinallere dayandırırlarken Leninist pratikler karşısında kendiliğindenci metodolojide ısrar ederler.[48] Bunun anlamı işçilerin nesnel şartların olgunlaşmasıyla, diğer deyişle emeğinden başka bir mülkü olmayan mülksüzleştirilmiş işçi sınıfının sömürü ve baskı karşısında giderek daha bilinçli ve güçlü sınıfsal aidiyetler geliştireceği ve bu aidiyetin onları hak arama mücadelesine sevkedeceğidir.[49] Oysa ki Leninist pratik işçilere bu bilincin yukarıdan

---

[47] Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 68.

[48] Alvin W. Gouldner, **The Two Marxisms**, Macmillan Press, London, 1980, s. 58.

[49] Shlomo Avineri, **The Social and Political Thought of Karl Marx**, Cambridge University Press, New York, 1968, s. 76.

aşağıya kazandırılabileceğini, bu bilinç devrinin son derece militan ve profesyonel bir öncü (avant-garde) kadro marifetiyle kısa bir süre içerisinde sağlanabileceğini vazetmektedir.[50] Bu dikkat edildiğinde, öncelikle, Marx'ın devrim tasavvurunu oldukça farklı bir yere taşımak anlamına gelmektedir: Bir defa sosyalizmi iyi yapılmış bir propogandanın sonucu olduğunu varsayar. Halbuki Marx'a göre bir iç evrimin ürünüdür. Bu bakımdan Marx'ın sosyalist devrimin ilkönce İngiltere'de patlak vereceği beklentisi oldukça anlamlıdır. İkinci olarak, Lenin, vurguyu nesnel olandan öznel olana kaydırmaktadır. Marx'ta, proleteryanın içinde bulunduğu şartların ağırlılığı neticesinde bilinçlenecekleri fikri, henüz kapitalist üretim ilişkilerinin oluşamadığı/ oluşma aşamasındaki; tabiatıyla, burjuvazi-proleterya kavgasının doğamadığı bağlamlarda, sömürülen sınıflara (bunun içersinde küçük köylülüğün ve toprak sahibi olmayan köylülüğün yeri büyüktür) dışarıdan kazandırılabileceği fikriyle yeni bir tanımlama bulmaktadır.

A. İlhan'ın politik düşüncelerinde benzer bir karşı duruşu izleyebilmek mümkündür. Sınıf bilinci ve bilinçli ve toptan bir hak arama mücadelesi nesnel şartların bir yansımasıdır.

"[…] bilinç, bireyin, toplumsal topoğrafyadaki sınıfsal yerinin farkına varması, davranışlarını ona göre ayarlamasıdır; […] Bilinçlenme, toplumsal düzeyde siyasal eylemin, birinci kademesi sayılıyor. […] bilinçlenmenin ikinci kademesi? Didier Matchan, onu şöyle bir genellemeyle anlatıyor: aslında siyasal bilinçlenme, ekonomik anlamda sınıfsallığın farkına varmış işçi sınıfının, işçi hareketini sosyalizmle özdeşleştirmesidir. Yani ne, önce işçi tek olmadığını kavrıyor, ekonomik düzeyde sendikalaşmak diyebileceğimiz bir bilince ulaşıyor; fakat yetmiyor bu, sendikal uğraşı sırasında fark ediyor ki, onu mutsuz eden düzen sadece fabrikanın içindeki düzen değildir; genel bir düzen vardır ki o da işverenin çıkarına göre işlemektedir, onunla uğraşabilmek, onu değiştirebilmek için siyasal bir mücadele gerekiyor; bu da ancak sosyalist örgütlerle gerçekleştirilmesidir."[51]

Nesnel şartlar olgunlaşmadığında işçi sınıfının sosyal ve politik meselelere olan ilgisi çok farklı yönler alabilir. Bu açıdan A. İlhan son derece iyi bir gözlemcidir:

---

[50] Alvin W. Gouldner, *The Two Marxisms*, s. 5,6 ayrıca 59.

[51] Attilâ İlhan, **Aydınlar Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004, s. 133.

“Kırk yıldır sosyalist hareketin içindeyim, işçilerin dürtüsüz, kendiliğinden gelişmiş, bilinçli bir hak arama teşebbüsüne rastlamadım; sonradan sendikaların zaferlerini paylaşamadıkları sosyal kazançların hemen hepsi (sendika kurma, grev hakkı, 8 saalik işgünü, üçhaftalık ücretli tatil, sosyal sigorta vs.) işçilerimize siyasi iktidarlar tarafından yukarıdan aşağıya verilmiştir; mücadeleyle elde edilemeyen haklar, besbelli aynı kolaylıkla geri alınabiliyor; onun için mi nedir, bizim işçi ‘hareketi’ de, yine yukarıdan aşağıya bazı kısıtlamalara uğradıkça, gık demez, ya Türk-İş gibi devekuşu politikasına yatar, ya da selameti canını camiye ya da meyhaneye atmakta bulur. Bunda başka şeylerin hiç mi rolü yoktur? Vardır elbet: endüstrideki gecikmelerden doğan sayısal yetersizlik, sosyalist aydınlarımızın ‘alafranga’ yabancılaşması, ülkemizde sosyal akışkanlığın henüz sınıf atlamaya imkan tanımaması vs., mutlaka etkili oluyor; gel gör ki gerçekte işçilerimiz, sosyal dayanışma ve siyasi örgütlenme yollarını arayacaklarına meyhane yada camiye sığınmayı yeğliyorlar.”[52]

“Türkiye’de işçi sınıfı henüz sınıf bilincine tam anlamıyla varmış sayılmaz, çoğu işçiler ancak burjuvazinin yükselme dönemlerinde kendini kurtarma zihniyeti içindedirler. Bu zihniyet sürdükçe de yoğun bir katkı beklemek doğru olmasa gerektir.”[53]

Dolayısıyla Leninci devrim stratejisi ve Rusya’daki sosyalizm pratiği A. İlhan’ın terimleriyle iki bakımdan ‘tarihsel yanılgı’dır.

“Marks’ın bir sanayileşme sonrası projesi olarak tasarladığı sosyalizm, çoğu azgelişmiş olan bu ülkelerde bir sanayileşme projesi olarak uygulanıyor. […] o ülkelerde proleterya adına devrim yapan örgütler bir proleterya yaratmak, sonra da iktidarı ona vermek için çalışmışlardır. […] parti bürokrasisi, iktidarı yarattığı proleteryaya pat diye veremiyor. Verdim diyor. Vereceğim diyor. İktidar herkesindir diyor ama yeni anayasasında Silahlı Kuvvetler deyimini, Parti deyimi gibi büyük harfle yazıyor. Buysa oralarda hâlâ merkeziyetçi bürokrasi diktasının geçerli ve etkili olduğunun baş kanıtı, zaten çoğu Sovyet ve Doğu Avrupalı aydınları sosyalist oldukları ve kaldıkları halde […] kendi ülkelerine yabancılaştıran da bu! Totaliter diktalar, isterse etiketi sosyalist olsun,

[52] Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 70-71.

[53] Attilâ İlhan, **Hangi Sol**, Bilgi Yay., Ankara, 1996, s. 99.

insanı şeyleştirir, insanlıktan çıkarır, buysa sosyalizmin yeryüzünden kaldırmayı amaçladığı bir yozlaşmadır, sosyalizm değil. O zaman tarihsel yanılgı ne oluyor: Sosyalizmi lider, lideri parti, partiyi işçi sınıfı, partinin iktidarını proleteryanın iktidarı sanmak, bir; böyle tutulmuş bir sosyalizm uygulamasını başka tarihsel ve toplumsal koşullara aktarmaya kalkışmak iki."[54]

A. İlhan'a göre bu iki tarihsel yanılgından uzaklaşabilmenin ve Türkiye'de sosyalizmin imkânları üzerinde düşünebilmenin yegane koşulu Marksist diyalektiği çok iyi kavramak olabilir. A. İlhan'ın düşünce mimarisinde bu nokta önemi haizdir. Çünkü onun düşüncesi Marksist diyalektiği (teori, tarihin seyrine ilişkin soyutlama) Türkiye'ye özgü koşullara (Pratik, somut koşullar) uyarlanmasının gerekliliği üzerine kurulu bir zemine dayanmaktadır. Diğer deyişle diyalektik ile nesnel koşulların bir 'analizi' A. İlhan'ın entelektüel/politik ilgisini Kemalist devrim/projenin hakikati üzerinde dolaysız düşünmeye yöneltmiştir. Önce diyalektikten başlamak üzere adım adım ilerlenebilir.

A. İlhan'a göre diyalektik sosyalizmin temelidir. Bir sosyalist için ilk ve temel görev *"yöntemin temelini, eytişimsel (dialectique) düşünceyi […],evren ve doğa içindeki sürekli değişirliği, etki ve karşıt etki ilişkilerini, tez-antitez-sentez zincirini"* kavramak olacaktır.[55] Bu kavrayış diyalektik üzerine düşünen her sosyaliste bir ufuk kazandıracaktır: *"Kavradı mı kavradı, en geniş içlem olanakları açık artık onun önünde"*[56] Kendi kavrayışı ise, kendi terimleriyle söylenirse 'tutunduğu buluşu', 'birbiri içinde dönen üç çember' fikridir. Bunu şu şekilde ifade eder:

"[…] dönen ve değişen üç çember: Doğa, toplum, insan. Her çemberin içinde sonsuz başka çemberler dönüyor, birbirini etkiliyor, değiştiriyor, değiştirirken kendisi de değişiyor. Sanatçı için, eytişimsel anlamda en geniş içlem, bu akla durgunluk veren çalışmalar evreni; doğa, "hareketin genel yasalarına" göre kendisi değişiyor, bu değişme toplumu

---

[54] Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 79.

[55] Attilâ İlhan, **İkinci Yeni Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004, s. 164.

[56] Attilâ İlhan, **İkinci Yeni Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004, s. 164.

değiştiriyor, toplum doğayı değiştiriyor, bu değiştirme sırasında kendi değişiyor, insanlar toplumu değiştiriyorlar, tarihi yapıyorlar, bu arada kendileri değişiyorlar."[57]

Bir başka yerde ise A. İlhan, tırnak içinde kullanmak gerekirse özgünlük imkânını sınırlayıcı bir zorunluluk ve teleoloji barındıran bir diyalektik tanımı yaptığı görülür. Buna göre,

"[…] diyalektik mantığın, en çarpıcı ifadesi, yanılmıyorsam şöyledir: A, A ise, B, A'nın karşıtı ise, A, B'yi 'içerir': evet, aynen böyle! Gece, A ise, Gündüz B ise, bunların ikisi birbirini içerir; gün ağardığı anda, gerçekte gece olmaya başlamıştır; hayatla ölüm, birbirinin kesinlikle karşıtıdır ama, ikisi birbirini içerir, çünkü doğduğumuz andan itibaren ufak ufak ölmek sürecine girmişizdir vs…"[58]

Teleoloji ile özgünlük arasında kararsızlığı çok belirgin olsa da A. İlhan diyalektik materyalizmin *"doğasal, toplumsal ve bireysel düzlemlerde […]zengin çözüm olanakları geti(ren)"*[59] bir metot olduğunda ısrarlıdır. K. Marx'ın eserleri, bu bakımdan önemlidir.

Diğer deyişle önemi, eserlerinde, onun dehasına gelişme olanağı sağlayan gerçek anlamda kolektif bir çalışmanın mirasına özgün bir katkıda bulunabilmesinde gizlidir.[60]

---

[57] Attilâ İlhan, **İkinci Yeni Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004, s. 164.

[58] Attilâ İlhan, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 196.

[59] Attilâ İlhan, **Batı'nın Deli Gömleği**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002, s. 216.

[60] Dikkat edildiğinde, A. İlhan'ın bu konuda Georges Politzer'e ve Henri Lefebvre'in fikirlerine yakınlığı görülebilmektedir. G. Politzer bilimsel Marksizmin İngiliz ekonomi politiğine, Alman idealizmine ve ütopyacı sosyalizme dayanan köklerine dikkatle işaret etmiştir. A. İlhan da, benzer şekilde, G. Politzer'e de atıfta bulunarak Marksizmin bir öncesi olduğuna dair bilgiler verir: *"Ulusal demokratik 'burjuva' devrimleri, Avrupa'yı çalkalarken, Marksizm henüz ufukta yoktur ama, Fransa'da Melier ve Babeuf, İngiltere'de Lileburn ve Winstanley vardır; üstelik, iş o kadarla da kalmayacak, çelişkiler keskinleştikçe çok daha önemli 'sosyalist' mütefekkirler gelecektir: Fransa'da Saint-Simon ve Fourrier, İngiltere'de Owen!"* Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 216. 'Marksizm' başlığıyla yazdığı eserinde H. Lefebvre'e göre, şimdi bakterolojiyi ifade etmek için nasıl ki Pasteur'cülük denmediği gibi, gelecekte de 'Marksçılık' denmeyecek. Diğer bir deyişle, H. Lefebvre, Marx nasıl ki kendisinden önceki yaklaşımlardan yararlandıysa kendisinden sonra gelenlerde onu gelişimine özgün katkılar sağlayacaklarını düşünmektedir. Henri Lefebvre, **Marksizm**, çev. V. Günyol, Alan Yay., İstanbul, 1990, s. 15 ve 5 no'lu dipnot.

A. İlhan'a göre tarihsel maddecilik Marx'ın bütün eserlerine hüviyetini veren bir metottur. A. İlhan bu vurgu yardımıyla aslında anlatmak istediği şey şudur: Marx'ın eserlerinde evrensel, geçerli ve eskimeyen yanı onun metodudur. Bu Marx üzerinde konuşabilmek ya da onu yargılayabilmek için bir ilk veridir.

"Geçerli olan ve geçerli kalan, yöntem (metod), evrensel ve doğasal olaylar söz konusu olduğunda diyalektik, toplumsal ve ekonomik olaylar söz konusu olduğunda tarihsel dediğimiz maddeci metod! Bu da son derece esnek bir şey, koşullar ne kadar değişirse değişsin, eskimez, şundan ki koşulların değişirliği üzerine kulmuş. Daha da güzeli nedir, bizzat Marks'ın zamanın koşulları içersindeki yöntem uygulamalarının bütün zamanlar için geçerli olmadığını, değişebilirliğini söylemiş olması."[61]

Dolayısıyla Marx'ın yöntemi ile 'yöntem uygulamasını' birbirine karıştırmak yanıştır. Sovyet Rusya deneyimini değerlendirdiği bir yazısında geçen dikkat çekici bir pasajda A İlhan bu ayrıma açıklık getirmeye çalışır.

"[…]İşin doğrusu, toplumsal gerçeklere uygulandı mı, bize geçerli sonuçlar verebilecek olan, Marks'ın diyalektik yöntemidir; bilindiği gibi, bu yöntemi, o Hegel'den devralmış, kendi deyimiyle 'tersyüz ederek, devrimci biçimine sokmuştur.' Adamın verdiği anahtar bu! Sen bir kere yöntemi öğrenebilirsen, onu çeşitli zamanlarda, çeşitli yerlerdeki toplumsal koşullara uygulayabilir; bu uygulamalarından, çeşitli sonuçlar çıkarabilirsin! Bunu ilk olarak kendisi yapmış; yöntemini uygulayıp, kapitalizmin gelişme yasalarını çıkardığı ortam, 19. yy'da endüstrileşme humması içindeki Avrupa ortamı! şimdi dünyada artık bilmeyen kalmadı: Marks'ın yöntemi ne kadar doğruysa, bulduğu toplumsal yasaların çoğu ne kadar geçerliyse; bunların uygulanması sırasında, yanlışlığı meydana çıkanlar, düpedüz sırıtanlar, o kadar çok. bu, yöntemin doğruluğunu kuşkuya düşürür mü, sanmıyorum; koşulların değişmesiyle, uygulamaların yetersiz kalması; ya da, uygulayıcıların, toplumsal ve insancıl kuşkuları yeterince ciddiye almaması yüzünden, ileri gelen bir şey."[62]

---

[61] Attilâ İlhan, *Sağım Solum Sobe*, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 83.

[62] Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 10.

Bunu Roger Garaudy'den yaptığı bir alıntıyla destekler:

"Ekonomik yaşantının, genel yasalarının her zaman aynı olduğu söylenecektir. İşte Marks'ın karşı çıktığı şey özellikle budur. Onun için soyut yasalar yoktur. Tersine ona göre her tarihsel dönemin kendine özgü yasaları vardır. […] Marksizm ne ekonomide, ne siyasette, ne felsefede, kapitalizmin evriminin bütün aşamaları için geçerli bir katalog değildir. Marks bir araştırma yöntemi yarattı ve onu kapitalizmin evriminin belirli bir aşamasına uyguladı. Bu dönem için kapitalin modeli, özellikle kapitalist bunalımlar teorisi, açık bir biçimde doğru çıktı."[63]

Yukarıda da belirtildiği gibi, teleoloji fikri ile özgünlük fikrini şaşırtıcı bir şekilde bir araya getirebilen A. İlhana göre diyalektik, özgül/yerel/somut koşulların, tarihin, önceden bilinen bir yöne doğru hareket halindeki evrensel yolculuğuna nasıl ayak uyduracağı problemine ilişkin şûmüllü bir başvuru kaynağıdır.

Bu nokta yani a) hareket yasaları olan bir tarih b) tarihin ya da genel olarak doğanın, toplumun ve insanın hareket yasasının diyalektikle kavranabileceği ve c) özgül/yerel koşulların, zamana ve mekâna teşmil olunabilecek (evrensel) hareket yasalarına uyarlanabileceği fikri A. İlhan'ı Rus ya da Çin, Doğu Avrupa ve Latin Amerika sosyalizmlerinin Türk sosyalizmi için bir model olamayacağı sonucuna ulaştırır. Bu meseledeki hassasiyeti ve kanaati son derece kesindir:

"Türkiye'nin sosyalizmi olacaksa, kendi koşulları içerisinde, kendi diyalektiğine göre olacak. Besbelli öbürlerine benzemeyecek. Benzetmeye kalkışanlar olursa, kesinlikle 'hüsrana' uğrayacak! Neden derseniz, nedeni belli: Sosyalizm, her şeyden önce, sürekli yenileşerek başkalaşma, yani dogmacılığın karşıtı demektir!"[64]

Doğmacılığın mutlak zıttı olarak sosyalizmin her politik toplumsal coğrafyada kendi koşullarından doğacağı, kendi diyalektiğine uygun bir seyir izleyeceği fikri, hemen her sosyalistte olduğu gibi A. İlhan'ı da Türkiye gerçeğinin somut ve diyalektik analizine yöneltmiştir. Bilindiği gibi Türk solu bu soruya genel olarak söylendiğinde iki farklı cevap

---

[63] Attilâ İlhan, **Sağım Solum Sobe**, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 84.

[64] Attilâ İlhan, **Hangi Sol**, Bilgi Yay., Ankara, 1996, s. 77.

geliştirmiştir. Bunlardan ilki, bağımsızlık, sanayileşme ve demokrasi sorunlarının, Türkiye'nin henüz Demokratik devrimini gerçekleştiremediği gerçeğinin altını çizer. Milli Demokratik Devrim (MDD) taraftarı bu cenah, sosyalist devrim için öncelikle girişilmesi gerekli mücadelenin ya da tamamlanması gereken aşamanın Demokratik devrim olduğunu dolayısıyla bütün devrimci enerjinin buna teksif edilmesi gerektiğini düşünürler. Öte yandan öbür 'analiz', Bağımsızlık Savaşı ve Kemalist devrimler ile Demokratik devrimin gerçekleştiği, dolayısı ile bir sonraki aşamanın Sosyalist Devrim olması gerektiğinde ısrarlıdırlar. Sosyalist Devrimi (SD) savunan bu cenah için vurgulanması gereken önemli bir nokta 'kapitalist olmayan bir yoldan', sosyalist devrimin gerçekleşebileceğine ilişkin düşünceleridir.[65]

A. İlhan'a göre ise "toplumsal çözümleme yöntemi olarak diyalektiğe ve bilimsel sosyalizme"[66] başvurulduğunda, Türkiye'nin Bağımsızlık Savaşı ve Kemalist devrimler ile Demokratik devrim için çok önemli bir adımın atıldığının görülebileceğini düşünmektedir. Fakat "'özgürlük' ve 'insanın bütün yeteneklerinin sömürüden ve baskıdan kurtarıp serbestçe geliştirebileceği toplumsal düzen' demek olan"[67] sosyalist devrim için gerekli şartların olgunlaştığı söylenemez. A. İlhan'a göre sosyalist devrim için şu şartların gerçekleşmiş olması gereklidir. Temel: a) tam bağımsızlık b) (dolayısıyla) sanayileşme[68] c)

---

[65] A. İlhan'ı bu iki cenahtan bir tanesine yerleştirmeye çalışmak zordur, fakat şu söylenmelidir ki bağımsızlık, sanayileşme ve demokrasi üzerindeki güçlü vurguları paylaşmakla birlikte MDD'ci olmadığını söylemek mümkündür. Öte yandan Kemalist devrimin belli bir demokratik devrim zemini yarattığını kabul eden düşüncesi onu SD'cilere yakınlaştırmaktadır. Ama A. İlhan'ın düşünce çemberi'nin çoğu SD'ciden daha ihatalı ve özgün tezleri kapsıyor olduğunu söylemek gerekir.

[66] Attilâ İlhan, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 54.

[67] *"Ben Türkiye'li şair Attilâ İlhan/insan evvel insan âhir demişim/ve hürriyet insanları coşturasıya!"* Attilâ İlhan, **Hangi Sol**, Bilgi Yay., Ankara, 1996, s. 22.

[68] A. İlhan'a göre sanayileşme, tam bağımsızlığın ilk ve temel koşuludur. Bu tersinden şu anlama gelir: sanayileşme süreçlerini sağlıklı olarak tamamlanamamasının ya da sağlıklı sonuçlar yaratamayışının en temel sebebi, ABD ve Avrupa karşısında ekonomik ve siyasi olarak tam bağımsızlık ilkesinin muhafaza edilemeyişidir. Bu konuda A. İlhan'ın bir çok yazısı vardır. Bu yazıları müstakil bir eserde toplamış değildir, ama tam bağımsızlık ile iktisadi ve siyasi bağımsızlık ilişkisi için özellikle bkn.: Attilâ İlhan, **Batı'nın Deli Gömleği**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002, s. 57-72, 277-280,489-506.

burjuva sınıfının doğuşu; burjuva demokratik devrimin üst yapısal yansıması: d) Ulusal kültür sentezi e)burjuva liberal demokrasinin olgunlaşması gereklidir.

Bu cümleden olarak, temel/üst-yapı mimarisinde temele ayrıcalık ve/veya öncelik verdiği çok açıkça anlaşılabilen A. İlhan'a göre 'uluslaşma sürecine girmesinin gecikmesi' ve sonrasında ise sürecin akamete uğramasının en önemli sebebi tabir caizse atın önüne araba koşulmasıdır, şöyle ki;

"Artık sorabiliriz: Türklerin uluslaşma sürecine girebilmeleri, acaba bu yüzden mi taa 20. yüzyıl başlarına kadar gecikmiştir? Türk 'aydınları', acaba bu yüzden mi, 'ilericiliği' altyapısal dönüşümleri istemek ve savunmak yerine, şunun bunun üstyapısal çözümlerini savunmak sanmışlardır? 20. yüzyıldan çıkıyoruz, hâlâ daha, sağcısı olsun solcusu olsun, Türk aydınları ulusal çözüm diye, başka ülkelerin kendi koşullarına göre ürettikleri çözüm reçetelerini savunmak 'gaflet ve dalaleti' içindedirler. Bunun sebebi de, başlangıçta ki yanlış tutum olmasın?"[69]

Çözümü ya da ilericiliği temel/iktisadi dönüşümlerde değil de 'şunun bunun üstyapısal' kurumlarını olduğu gibi aktarmak 'sanan' Türk Aydınının 'ulusal çözüm' diye başka ülkelerin kendi koşullarına göre 'ürettikleri çözüm reçetelerini savunma 'gaflet ve delaleti' -ki Atatürk'ün 'Gençliğe Hitabe'sinde geçen cümleye açıkça anıştırma vardır- Tanzimat batıcılığıyla başlamıştır. Aşağıya alınacak alıntı 'Gençliğe Hitabe'nin mazmunu hatırlanarak okunduğunda A. İlhan'ın Tanzimat modernleşmesine tepkisinin kökeni bir derece anlaşılabilir:

"Koca Reşit Paşa, Gülhane Hatt- Hümayûnu ile, bilerek bilmeyerek, yaman bir yanlış yapıyor; Türkleri bugün bile acısını çektiğimiz bir ikiliğe düşürüyordu; bir yanda batıcılık yanlısı aydınlar, öte yanda onların yabancılaşmasından dehşete düşüp büsbütün doğuculuklarına sarılan halk! Sorunu batıcılık doğuculuk diye değil, çağdaşlaşmak sorunu diye almalıydık. […] Biz iki yüz yıldır ilerlemek diye böyle yozlaşmış bir batıcılığın arkasından gideriz, halk da bize küser."[70]

---

[69] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 18-19.

[70] Attilâ İlhan, **Faşizmin Ayak Sesleri**, Bilgi Yay., Ankara, 1997, s. 202.

Gelinen bu nokta bir sosyalist olarak A. İlhan'ı Kemalizmin modernleşme projesine bağlayan düğüm noktasıdır. Diğer bir deyişle bir sosyalist olarak A. İlhan'ın teorik formasyonu ile Kemalist projeye ilgiler geliştiren tutumunu bir araya getiren, aşamalı olarak açmaya çalıştığımız bu akıl yürütmesidir: Başlangıçta vurgulandığı gibi A. İlhan diyalektiği bir metot olarak görür, daha doğrusu onun için bir evrenseldir. Buna göre tarihin sonu ya da gidişatı belli bir yönü vardır. Tarihin bu hep ileriye doğru düzçizgisel (lineer) bir hat üzere hareketi devrim denilen sıçramalarla gerçekleşir. Devrimler her bir momentin yarattığı kendine özgü bir çatışma ilkesi etrafında kutuplaşmış sınıflar arası savaşın sona erdiği anlardır. Eski rejim ve hâkim sınıfı karşısında üstünlüğünü ilan etmiş yeni bir sınıfın hâkimiyetinin başlangıcıdır aynı zamanda. Tarihin Feodal momentinde burjuvazi aristokrasiyi alaşağı ederek yeni bir momenti, Kapitalist temelin ve onun üstyapısal yansıması olan Burjuva Demokratik devrimi gerçekleştirdi. Bunu önce Batı Avrupa ve ABD, ardından Almanya ve İtalya başardı. A. İlhan adı geçen ulusların gelişimini 'klasik gelişme şeması' olarak nitelendirir. Bu tanım görünüşte anakronik olmaya aday bir bakıştır, ama gerçekte öyle değildir. Klasik gelişme şeması ya da klasik şema deyişiyle A. İlhan aslında olanı sabitlemeye çalışmaz, amacı, olmaması gerekeni, kendisine bakarak göreli̇leştirmeye çalışmak gibi önemsenmesi gereken bir çabaya denk düşer. Bu şunu demekle aynı şeydir: Bu aslında A. İlhan'ın reddiyesidir. Mesela burjuvazinin oluşmadığı tarihsel toplumsal bağlamlarda, ya da genel olarak söylendiğinde nesnel koşullar olgunlaşmadığında bir sosyalist devrimin imkânlarından bahsetmek mümkün değildir. Rusya böyle bir bağlamdır. Devrim proleterya adına profesyonel devrimcilerin iktidara el koymasıyla gerçekleşmiştir. Böyle bir durumda diyalektik tersine döner, yapılan bir zorlama devrimdir, çöküş kaçınılmazdır. Gerçektende A. İlhan'ın Rus devrimi ve akıbeti için söyledikleri çok doğrudur. Bu açıdan çok iyi bir gözlemcidir.

İkinci olarak A. İlhan'ın reddiyesi zaten arabayı atın önüne koşan bir stratejinin Türkiye için geçerliliğini savunmaktır. Bu A. İlhan için kabul edilemez. Türkiye gelişmesini kendi koşullarına göre gerçekleştirecektir. Bunun için ise diyalektiğin ölçülerine başvurulduğunda sosyalist devrim için ulusal demokratik devrim kaçınılmazdır:

"Ulusal Demokratik devrim ('hukuki özgürlük, hukuki eşitlik, hukuki kardeşlik'), liberal burjuva devrimidir; demokrasi ve laiklik, bir manada hukuk devleti onunla gelir; feodal/ümmet döneminin hem alt hem üst yapısı, onunla tasfiye olur; ama, yeni yapılanma içinde, liberal ticaret ve sanayi burjuvazisi, işçi sınıfını yeni bir güce dönüştüreceğinden, ulusal demokratik devrim, gerçekleştiği andan başlayarak, 'karşıtını' yani sosyalist devrimi 'içerir'; yani neyi, 'ekonomik özgürlüğü, ekonomik eşitliği ve ekonomik kardeşliği'! Sosyalist Devrim, ulusal ve liberal burjuva demokrasisi içinden yükselecektir; burası bir gerçek, ortaya çıkacak düzen de klasik gelişme şemasına göre, ister istemez, önceki devrimin müktesabatını (kazanımlarını) içinde taşıyacaktır; daha açık söylersek, sosyalist toplum düzeni içinde, önceki devrimin getirdiği toplumsal kazanç mevcuttur, sürer gider; yeni düzenin getirdiği yeni kazançlar, yani ekonomik eşitlik, ekonomik özgürlük, ekonomik kardeşlik vs. daha önceki devrimin getirdiği hukuki özgürlük, hukuki eşitlik, hukuki kardeşlik üstüne yükselir.[…] diyalektiğin, karşıtların birliği yasası, bunu böyle yazar."[71]

A. İlhan'ın klasik şema deyişindeki reddiyesinin üçüncü boyutu kültür ile ekonomi arasındaki determinizmada ikincisine öncelik veren yaklaşımıdır. Bu aynı zamanda Batı Avrupa modernleşme tarihine bakışının anakronik olmadığının bir başka açıdan ispatıdır.

"Çağdaşlaşma, toplumsal gelişme süreci içinde ülkemizin bilimsel verilerin ve toplumsal hareket yasalarının gereğine göre gerçekleştireceği atılımlardır. Bunlar altyapıya doğru gelişirler. Üretici kalabalıkların elbirliğiyle oluşturulurlar. Kültür gibi üstyapı planında değil, ekonomi gibi bir altyapı planında gerçekleşirler. Çağdaşlaşmanın, batılılaşmayla ilgisi yoktur. Zira en başta batılılaşma bir üstyapı kurumudur, kültürdür. Kültürün ekonomiyi etkilediği görülmüş, değiştirdiği görülmemiştir."[72]

O halde Türk aydınının Tanzimat'tan beri kafasını kurcalayan kültür-medeniyet ayrımı ve ikilemi problemine en orijinal yaklaşımlardan birisinin A. İlhan'a ait olduğu söylenebilir. Çünkü Tanzimat'tan beri Türk aydını çağdaşlaşmayı Batı kültürünün adapte edilmesi olarak görmüştür. Dolayısıyla Tanzimat, sap ile samanı bir birine karıştırmış,

[71] Attilâ İlhan, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 196-197.

[72] Attilâ İlhan, **Hangi Batı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002, s. 208.

gerçekleştirilmesi elzem reformlar akamete uğramıştır. Toplumun halk ve elit olarak ikiye bölünmesi Tanzimat'ın mirasıdır.

A. İlhan' a göre Kemalist projenin önemi tam olarak buradadır. Atatürk modernleşmenin sivil dünyalar üzerine inşa edilebilecek bir proje olduğunu kavramış ilk modernisttir. *"[…] o, irade-i milliye ve kuva-yı milliye kavramları üzerine oturtuyordu her şeyi, milletin iradesi, milletin gücüyle iktidarın yapısal niteliğini değiştirecek, egemenlik kayıtsız şartsız milletin olacaktı, buysa 'idarenin bütün kademelerinde' halkın söz sahibi olması demekti,…"*[73]

Bu yüzden Atatürk'ün akamete uğrayan çok partili hayata geçiş denemelerinin ya da milli bir burjuvazi yaratma projesinin arka planında sivil bir zihniyetin izleri görülmektedir. Dolayısıyla A. İlhan' a göre Atatürk'ün hayatı boyunca yapmak istediği şey adına devrim yaptığı sınıfa iktidarı devretmektir. Atatürk'ün 'İş Bankası' çevresini CHP içindeki statist gruba tercih etmesinin sebebi budur.

Diğer yandan 'Atatürk Devrimleri' toplumu 'feodal/ümmet' kültüründen, yabancı kültürlerin ithal edilmesiyle değil, mevcut kültürün Osmanlı-Selçuklu kültür müktesabatına dayanarak, bunlardan çağdaş ve laik bir sentez yaratılarak aşılabileceği düşünüyordu. *"[…] milletin 'çağdaş' kültür sentezini, 'ulusallığından' üretebilmek; üstelik, yalnız ve sadece kendi gücüne güvenip dayanarak!"*[74] *"[…] -ister pozitivist olalım ister diyalektik- neticede ulusal kültür senezini, Selçuk/Osmanlı tabanından üreteceğimizi göreceğiz. Mecburuz buna."*[75]

A. İlhan'ın Atatürk Devrimlerine ilişkin bu yorumu çoğu sosyalistte benzeri olmayan ve öncü bir bakıştır. Atatürk devrimleri ya da Kemalist proje, Tanzimat modernleşmesinden bu yana aydın ve bürokratik elitin kavramayı bir türlü başaramadığı bu iki boyutu, tarihin diyalektik yasaları 'gereği' Türk toplumunun sosyalist devrim için gereken nesnel ve öznel zemini yaratıcı bir projedir.

---

[73] Attilâ İlhan, **Hangi Sol**, Bilgi Yay., Ankara, 1996, s. 175.

[74] Attilâ İlhan, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 260.

[75] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 150.

Burada dikkat edilmesi gereken Atatürk'ün A. İlhan tarafından bir Marksist ya da sosyalist olarak görülmediğidir. Şu alıntı A. İlhan'ı anlamak için çok önemlidir:

"[..] Mustafa Kemal Paşa'nın devrimciliğini […] inceleseler göreceklerdi ki, [..] bir yandan toprak reformu ile, bir yandan endüstri devrimi ile, Osmanlının feodal yapısı değiştirilecek, bir burjuva demokrasisinden liberal düzeni gerçekleştirilecekti, ***bu arada milletleşecek Osmanlı toplumundan, geçmiş köklerini bilen, tarihine ve diline sahip, kendi kendisiyle mutabık bir Türk milleti çıkarılacak, bir ulusal bileşim yapılacaktı****. Bu girişimin amacı çağdaş uygarlığa ulaşmak oluyordu,* ***çağdaş uygarlık diyalektik bir kavram olduğu için****, Atatürk Türk toplumuna değişen ve gelişen bir amaç veriyor, böylelikle kendi içinde bulunduğu aşamada bu amaç bir liberal burjuva düzeni olabildiği gibi,* ***daha ilerideki aşamalarda pekâlâ bir sosyalist düzen olabiliyordu****. Başka türlü söylenirse, Mustafa Kemal Paşa'nın diyalektiği,* ***sosyalizmi öngörmüyor, ama içinde bir 'çağdaş uygarlık tohumu' olarak taşıyordu****."*[76]

O halde neredeyse bir külliyat oluşturabilecek eserlerinin bütününden anlaşılabiliyor ki A. İlhan, Atatürk'e ve devrimlerine daha geniş bir ilkeden yaklaşmayı denemektedir: Bu ilke 'sürekli devrimcilik'tir ve bir yanıyla Kemalist projenin tarihin burjuva demokratik devrim aşamasının sağlıklı süreçlere oturtan milliyetçiliğine /modernleşmeciliğine işaret eder. *"Kemalizm, sürekli devrimciliktir."*[77] derken kastettiği diğer anlamı ise Atatürk'ün 'ekonomik ve sosyal diyalektiğin' 'özünü' kavramış olmasına vurgulama yapmaktır. Şöyle düşünmektedir:

"Mustafa Kemalin atılımcılığı, sürekli devrimciliği, Türk Toplumunu aşamadan aşamaya sıçratmayı öngörmekte, kendisinden öncekilerin yaptıkları gibi bir aşamada dondurmaktan kurtarmayı içermektedir. Oysa Mustafa Kemalciliği donuk bir milliyetçilik gibi kabul ettirmek isteyenler, onun düşüncesindeki diyalektiği öldürüp atılımcılığı mahvediyorlar, sonra da 'Atatürkçü' geçiniyorlar."[78] Bunu Atatürk'ün, Devrimler için yaptığı nitelemeyi öne çıkararak destekler. Atatürk şöyle demekteydi: *"Türk İnkılabı nedir?*

---

[76] Attilâ İlhan, **Hangi Sol**, Bilgi Yay., Ankara, 1996, s. 175. Bold vurgu bize ait.

[77] Attilâ İlhan, **"… ufkun arkasını görebilmek…" "Cumhuriyet" söyleşileri 2**, Bilgi Yay., Ankara, 1999, s. 14.

[78] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 159

Bu inkılap, kelimenin vehleten (ilk anda) imâ ettiği ihtilal manasından başka, ondan çok daha vâsi bir tahavvülü ifade etmektedir."[79]

Dolayısıyla, bir sonuç çıkarmak gerekirse A. İlhan'a göre Atatürk 'Marksçı' ya da bir sosyalist devrimci değildir ve böyle görülemez. Ama Sosyalist devrim Kemalist projenin yani Ulusal ekonomi, Ulusal Kültür (eğitim), Ulusal bağımsızlık ideallerinin tamamlandığı bu zemin üzerinde yeşerebilecek bir süreçler bütününe gönderme yapar. Atatürk ve projesi Marksist ya da sosyalist olmasa bile, özündeki diyalektiği sosyalizmi içerir, kapsar. A. İlhan'da Kemalist projenin tamamlanmamışlık, eksik kalmışlık fikrini besleyen yer tam olarak burasıdır. Çünkü Türkiye'de Sosyalizmin imkânlarından bahsedilemeyeceğinin ya da sosyalist devrimin imkânsız oluşunun en önemli sebebi tarihi bir fırsat olarak Kemalist projenin ilk olarak İsmet İnönü ve çevresi tarafından inkıtaya uğratılmasıdır. Bu inkıta ve bozulma CHP içinden kopan Demokrat Parti iktidarıyla devam etmiştir. Bu yüzden A. İlhan için Kemalist Proje yarım kalmış ya da tamamlanmamış bir projedir. Bu çalışma'nın dördüncü bölümü Müdafa-i Hukuk ve Kuva-yı Milliye öğretisine ve bu öğretiden mülhem olarak çağdaş sorunların A. İlhan tarafından nasıl ele alındığına hasredilmiştir.

Dördüncü bölüm bu açıdan, aslında bu çalışmanın merkezi ilgisi olan popülizm kavramı ve bunun Türk sosyalizmi için sonuçları üzerine çok önemli değinmeler içermektedir. Popülizmin A. İlhan'ın fikirlerinde nasıl ete kemiğe büründüğü şu olumsuzlama ile daha açık anlatılabilir:

"30 yıllarından başlayarak dogmalaşmış bir siyasal öğreti, ulusal ve kişisel bileşim olanaklarını a priori olarak zaten yok etmiş, başarılı toplumculuğu, belirli, doğruluğu önceden başkaları tarafından saptanmış bir standarda uymak olarak önümüze koymuştu. Bir tuhaf, bir ağlatası sonucu vardır bunun: İkisi de bileşimci değil öykünmeci olduklarından, 'gardrop Atatürkçüsüyle' 'Stalin komünisti', akla hayale gelmedik bir yerde buluşurlar: Önerdikleri kurtuluş reçeteleri ulusal değildir, kapmadır; yaratıcı ve özgün değil, kopyadır: Birininki batı'dan kopya, ötekininki doğu'dan!"[80]

---

[79] Attilâ İlhan, **"… ufkun arkasını görebilmek…" "Cumhuriyet" söyleşileri 2**, Bilgi Yay., Ankara, 1999, s. 117.

[80] Attilâ İlhan, **Hangi Batı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002, s. 10.

O halde özgün ve yaratıcı, ulusal ve kişisel bileşim imkânı, özgürlükçü bir sosyalizm ile Müdafa-i Hukuk Atatürkçülüğünün, bağımsızlık, sanayileşme, kalkınma, eğitim, sağlık sorunlarının gölgesinde yaptığı ittifaka 'vâbestedir'. Bu ittifak A.İlhan'ın Müdafa-i hukuk doktrinine ilgisinin ve öyküsünün başlangıç noktasıdır.

4. BÖLÜM: ATATÜRK'ÜN PROJESİNİ TAMAMLAMAK: ATTİLÂ İLHAN VE ULUSAL SENTEZ TEZİ

4.1. TÜRK MARKSİZMİ, MODERNLEŞME/MİLLİYETÇİLİK VE POPÜLİZM

İlk üç bölümde kendisine sürekli ve dönüşlü olarak başvurulan soru, Türk Marksizmi ile Kemalizm arasındaki bağın öncelikle motivasyonu sonrasında ise niteliği üzerinedir. Yürütülen tartışma soruyu dolaylı bir yoldan ele almaktadır: Türk Marksizmi ile Kemalizm arasındaki entelektüel alışverişi mümkün yapan süreçler bütünü, bir ayırımın varlığına delalet etmektedir. Aslında bu bir ayrımdan daha fazla, özel bir bilinç durumudur: Bu, Marx'ın tezlerinin ve kategorilerinin Doğu Avrupa, Latin Amerika, Orta-Doğu ve Doğu toplumlarında somut karşılıklarını bulmanın zorluğundan doğan bir farkındalıktır. Çünkü bu sosyal havzalarda Marksist gündemin acil başlıklarından daha öncelikli, esaslı ve 'gerçek' sorunlar mevcuttur: Bunlar Milliyetçilik/Modernleşme-öncesi süreçler dünyasının dayattığı problemlerdir. Böylesi sosyal havzalarda Marksizm özel bir hal alır, kendine özgü biçimlere bürünür ve, üçüncü bölümde tartışıldığı gibi, Modern bir ideoloji olarak Marksizmin kendisi, bir modernleşme ideolojisine dönüşür. Bu teorik müdahale, varlığını, önemli ölçüde Leninist sosyalizme, diğer deyişle Marx'ın Lenin tarafından yapılan yorumuna borçludur.

Böylece Türk Marksizmini Türk proleteryasının haklarının koruyucusu olmak ile bir bütün olarak 'halk'laştırılmış bir topluluğun refahını temin etme arzusu arasında bocalayışını, anlayabilmek mümkün hale gelebilmektedir. Mesela Milli Demokratik Devrim tezini savunan aydınların hemen tamamının benimsedikleri 'tam bağımsızlık ve gerçek demokrasi' şiarının ya da Sosyalist Devrimcilerin kalkınma, sanayileşme, bağımsızlık üçlemesinin arkasındaki gerçek vurgunun ne anlama geldiği böylece daha açık hale gelebiliyor: Her iki düzeyde de talepler bir tür modernleşmenin zeminini_yaratma kaygısı taşımaktadır. Büründüğü bu suretiyle Marksizm bir modernleşme ideolojisidir. Eğer bu önermenin doğru olduğu kabul edilecekse sosyal bilimlerdeki yaygın ve olumsuz

anlamından tamamen sıyrılmış bir kullanımla, popülizmi/hegemonyayı seçebilmek mümkün hale gelebiliyor.

Sorun çok açıktır ve rahatça formüle edilebilir: Bir Marksistin, çatışma ilkesini belirli bir sınıftan, popüler talepler deyişi ile karşılanan taleplerin mekânına, yani eklemleyici kerte olarak 'halk'a doğru genişletmesinin anlamı nedir? Proleterya artık-değer kanunu mucibince, 'sömürülen' yegane sınıfın adı iken, sömürünün 'ezilen halk'ı kapsayacak biçimde genişletilmesinin anlamı nedir? Ezilen Halk kimlerden oluşur? Hangi toplumsal grupların 'Ezilen Halk'tan sayılacağına kim, hangi ilkeye dayanarak karar verir? Kapitalist birikim vasıtalarının sahibi olarak burjuvazinin seytanlaştırılmış mutlak düşman vasfını, 'komprador ağa'ya, 'işbirlikçi (Levanten) sermaye'ye, Faşist bürokrasi'ye doğru devretmenin anlamı nedir?

Bu soruların tatmin edici cevabının, eşdeğerlik bağının kendisini temsil eden belli bir söylemsel özdeşlik içinde billurlaşmış ve böylece muğlâk bir dayanışma duygusunun ötesine geçebilmiş demokratik taleplerin eklemlenmesinin yarattığı 'halk' inşası süreçleri içerisinde bulunabileceği düşünülmektedir.

Hegemonya ya da halk inşasının, ikinci bölümde ayrıntılarıyla açıklandığı gibi ayırt edici iki vasfı vardır. Bunlardan birincisi demokratik talepleri doyurmayan mutlak bir düşman odağı oluşmuş olmalıdır. Yani ikiye bölen bir iç sınır oluşmuş olmalıdır. Mesela aşağıda çok daha ayrıntılı ele alacağımız gibi, 1940'lı yıllarda, Attilâ İlhan'ın '40 karanlığı' deyişinden anlaşılabileceği üzere, bu şeytanlaştırılmış düşmanın İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu dönemin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarları ve bu iktidarın beslediği/iktidardan beslenen yerli ve yabancı güç ve/veya sermaye odakları oldukları anlaşılabiliyor. 1950'den sonra ise mihrak Demokrat Parti iktidarına kaymıştır.

İkinci olarak, Popüler eylemin kökünde, kendini populus'un tümü (totality) olarak sunan bir kısmilikten (pleb) kaynaklanan cemaatçi uzamın sürekliliği içindeki bir gedik, özsel bir asimetri vardır. Bu, müphem, toplumda belirsiz, konumsuz insanlar kitlesini toplumun tümünün adıyla özdeşleştirir. Halk, kendine tam karşılığı olarak bütün yurttaşlara ait olan eşitliği yükler. İşçi, emekçi, topraksız köylü, küçük memur, dar gelirli,

asgari ücretli, emekli, dul, fakir-fukara, garip-gureba, yetim, mazlum, mağdur, sömürülen, ezilen, hakkı yenen, işsiz, engelli, borçlu, sakat kalmış, muhacir, azınlık, evsiz-barksız vb. toplumsal gruplar, kendi tikellikleri içindeki bireysel taleplerini muhafaza etmekle beraber daha geniş bir evrenselliğin yani eşdeğerlik hizasında bir araya gelmiş demokratik taleplerin eklemlenmesinden doğan hegemonyanın göstereni olurlar. Böylece, daha önce de söylenildiği gibi, gövdeleri ait olduğu tikellik ile temsil ettiği evrensellik arasında ikiye bölünür.

Şimdi, oluşmuş bir iç sınırın varlığı karşısında kendi kimliğini muhafaza etmekle beraber bir evrenselliği temsil etme anlamında popülizm/hegemonyayı daha açık hale getirebilmek amacıyla, söylemsel özdeşliğe bir örnekle açıklık getirilebilir. Aşağıya alınacak uzun alıntı, anlaşılabileceği gibi, Daşnak propogandasına örnek olmaktan çok daha fazlasına, bir tikelliğin evrensele yani eşdeğerlik bağına eklemlendiği vetireye delalet etmektedir:

"Bizim kendimizin kim olduğumuzu, karşıtlarımızın ve düşmanlarımızın kimler olduğunu anlamamızın zamanı geldiğine inanıyoruz. ***'Biz' derken****,* ***'Daşnak' ya da diğer Ermeni devrimci partilerini değil****,* ***Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ve müstebit hükûmetin yıkıcılığına, yağmacılığına ve baskıcılığına uğrayan herkesi,*** *bütün Osmanlıları, yani bütün Türkleri, Ermenileri, Arnavutları, Arapları, Rumları, Süryanileri kastettiğimiz anlaşılmalı.* ***Özgürlük, Uygarlık ve temel insan haklarından yoksun olanlar****, ızdırap alevleri üstünde cayır cayır yanıyor ve dayanılmaz acılar çekiyorlar; ama felâketli kaderlerini kavradıkları için, istibdada ve mevcut rejime karşı ayaklanıyor ve kanları pahasına* ***özgürlük, eşitlik ve insanlıklarını*** *kazanmaya savaşıyorlar.*

Müstebit hükûmetin varlığını sürdürmesini güvencelemek, kendi çıkarları için makam ve mevkilerini korumak isteyenleri, yiyicileri *(mürteşileri),* ***faizcileri*** *(murabahacıları),* ***yasadışı ve zorba soyguncuları hasımlarımız*** *ve* ***düşmanlarımız arasında sayıyoruz****.*

Mevcut hükûmete ***taraf olanların*** *ve ülkedeki kargaşadan* ***çıkar sağlayanların, yoksulları soyanların*** *hepsi;* ***özgürlük ve eşitliğe karşı koyanlar****, ister Ermeni olsunlar, ister*

Türk, Arap, Süryani, Arnavut ya da Rum, ***bizim hasmımız ve düşmanlarımızdır****, öyle de kalacaklardır.*

Bizim bayrağımız altına girenlerse*, ırk ya da din ayrımı olmadan,* ***özgürlük ve eşitliği isteyenler****, müstebit hükûmetten nefretle* ***bütün halkları kölelikten, yağmadan ve haydutluktan kurtarmaya çalışanlardır****.*

Biz ***özgürlüğüz, bilgiyiz, eşitliğiz, yasayız****. Düşmanlarımız istibdattır, cahilliktir, köleliktir, yağmadır, adaletsizliktir.*

Biz işçileriz, biz ülkemizin lânetlileriyiz, alevleri yükseltenleriz, ülkemizdeki yenilikçileriz biz.

Düşmanlarımız tembeller ve yiyicilerdir, memleketi yabancılara satanlar, bizi kılıçtan geçirenler ve kıtlığa mahkûm edenlerdir.

Biz çalışan, ama ekmeği olmayan ***halkız****; karşımızdakilerse* ***tembeldir****, ama her zaman* ***onlar*** *toktur, zengindir ve debdebe içindedir…"* [1]

Öncelikle, bu belge/metindeki Sultan Hamit'in 'istibdat' ve 'sömürüsüne' karşı ortak mücadele, özgürlük, uygarlık ve temel insan hakları çağrısının, her ne kadar sınıf mücadelesi retoriğini itici bulmuş olsalar da, Jön Türklerin kendi düşünüşlerinin pek çoğunu yansıttığı için onlara çekici gelmiş olduğunu[2] belirtmek gerekir. Dolayısıyla mutlak düşman (Sultan Hamit ve istibdadı) karşısında Daşnak/Ermeni muhalefeti ile Jön Türk muhalefeti bütün farklılıklarına rağmen eşdeğerlik çizgisinde bir araya gelebilmiştir.

İkinci olarak metin oldukça belirgin bir iç hat çizmektedir, fakat dikkat edildiğinde ortak 'düşman'a adıyla değil, muğlâk, geniş tutulmuş, belirsiz ve olumsuz sıfatlarıyla

[1] **Public Record Office (PRO) (Londra)**, Foreign Office (FO) Belgeleri 371/533'teki İngiliz Konsolosu Dickson'un İstanbul'daki büyükelçi O'conor'a mektubu, Van, 2 Mart 1908. aktaran: Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, der. Mete Tunçay - Erik Jan Zürcher, çev. M. Tunçay, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 18-20. Vurgular bize ait.

[2] Feroz Ahmad, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde…, s. 18.

seslenmektedir. Bundaki amaç ancak, düşmanın düşman olma vasfını, doyurulmamış ne kadar talep varsa hemen hepsini seslendirerek kapsamaya çalışmak olabilir. Aksi halde mesela düşman olarak Sultan Hamit gösterilseydi, Sultan Hamit'te düşman vasfını görmeyenler çıkabilirdi. Bu durumda ikinci bölümde değinilen şey vuku bulurdu, yani, eşdeğerlik zinciri uzamayabilir ya da kırılabilirdi ve belki de hiç oluşmayabilirdi. Oysa ki bir retorik işlemle düşmana vasıflarıyla işaret edildiğinde, mesela 'müstebit, tembel ve yiyici, memleketi yabancılara satan, (halkı) kılıçtan geçiren ve kıtlığa mahkûm eden' denildiğinde, son derece sınırlı bir azınlığa yine son derece muğlâk ve geniş tanımlamalarla işaret edilir, bundan etkilenen ve talepleri karşılanmayan toplumsal guruplara seslenmek, konuşacak ortak dili yaratmak mümkün olur.

Üçüncü olarak metinde dile gelen tikel taleplerdeki evrensel adlandırmaları seçebilmek mümkündür. Sistemden eşitlik, adalet, ekmek, hukuk istenmektedir. Bu boş gösterenlere başvurunun en önemli sonucu birinci ve ikinci bölümde dile getirildiği gibi, Daşnak propogandasını, tikel taleplerin dile getirildiği basit bir şekva manzumesinden çok daha fazlasına dönüştürmesidir. Sistemden eşitlik adalet, vb. isteyen bütün toplumsal guruplara eşdeğerlik zincirinde bir halka olmaya çağırmaktadır.

Yani tam olarak bir halk yaratmaya çalışmaktadır. Bir tikelliğin gövdesi, bir evrenselliğin temsil işlevini üstlenmektedir. Bu hegemonik hamledir: Eşdeğerlik zinciri ne kadar uzarsa, yani dışlanmış bir dışarısı karşısında, birbirlerinden farklı olmakla birlikte, ortak olarak paylaştıkları evrenselliklerin çatısı altında gittikçe daha fazla talep eşdeğerlik halkalarına eklemlendiğinde, bir bütün olarak zinciri temsil eden genel bir eşdeğerlik ihtiyacı o kadar çok olur. Ne var ki, temsil araçları yalnızca var olan tikelliklerdir. Bu yüzden içlerinden biri, bir bütün olarak zincirin temsilini üstlenmelidir.

Şimdi, bu çabayı ikinci bir metin yardımıyla çözümlemeye devam edebiliriz. Bu defa 1960'lı yıllara ait bir metin ele alınacaktır:

"Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış ***bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve***

ücretlilerin, zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest eslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) *kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasi teşkilatıdır.*

TİP, Yurt ve Dünya olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir; onların menfaatini savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleşmesi için mücadele eder.

Ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları, bütün zenginliklerin, bütün değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik itici kuvvetidir. Üstelik bu işin ağır yükünü de onlar taşırlar. Bundan dolayı ***emekçi halk yığınlarının hak, hürriyet ve menfaatleri için mücadele etmek, aslında Türk ulusunun bütününün hakları, hürriyetleri ve yüksek menfaatleri için mücadele etmektir****.*

(…)

Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi işi ile, emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşmaları işi bir tek davanın bir birine bağlı bölümleridir; biri gerçekleştirilmeden öteki gerçekleştirilemez*. Çünkü emekçi halk yığınlarının, insanca yaşama şartlarına kavuşmaktan doğan inanlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça, Türkiye kalkınamaz, çağdaş medeniyete ulaşılamaz. Bu gerçeği iyice kavrayan TİP'in programında açıklanan amacı özet olarak şudur:*

İşçi sınıfını ve bütün emekçi yığınlarını, ***eğitip aydınlatarak, ulusal kalkınma ve ilerlemenin bilinçli itici kuvvet haline getirmek****;*

Anayasa teminatı altında olan hak ve hürriyetlerine sahip çıkacak işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının, yurt işlerinde söz sahibi olmasını sağlamakla, ***büyük toprak sahiplerinin ve şehirli büyük sermayecilerin, demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen, sosyal adalet ve güvenliğe karşı koyan, zararlı nüfuz ve hâkimiyetlerini önlemek****;*

Sanayileşmeye öncelik veren*, planlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştiraki ile işleyen* ***bir devletçiliğin****, ulusal ekonomide, sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet olmasını sağlamak;*

***Özel sektörü**, ulusal ekonominin genel plâna bağlı **yararlı bir kesimi haline getirmek**;*

Ve böylece siyasi demokrasiye ekonomik ve sosyal bir öz kazandırarak, daha ileri bir toplum düzenine, demokratik yoldan geçiş şartlarını hazırlamak;

(…)

*Ve insanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son verip, **Türkiye'yi, halkı artık Yurt işlerinde gerçekten söz ve karar sahibi olan** ve kardeşçe dayanışarak, işbirliği ederek hürriyet ve eşitlik içinde her bakımdan insanca, dopdolu yaşayan, medeniyeti ve kültürü ileri **tam bağımsız, insanlığın hizmetinde, barışçı, tam demokratik** bir ülke haline getirmektir.*

***Halkın oyu ile kanun yolundan iktidara gelen TİP, halkın oyunu kaybedince, yine kanun yolundan iktidardan çekilir**."* [3]

Türkiye İşçi Partisi (TİP) tüzüğünden alınan yukarıdaki metinde iki şey dikkati çekmektedir. Bunlardan biri Marksizmin üzerine, ulus-öncesi süreçleri temin edebilecek bir tarih hızlandırıcısı rolü yüklenmiş olmasıdır. Eksikliği çekilen ve tamamlanması gereken en acil mesele 'Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi'dir. Bunun için gerekli olan şeylerden biri ve en önemlisi sanayileşmeye öncelik veren bir devletçiliğin hayata geçirilmesidir. Özel sektör ise, bu proje içerisinde, ulusal ekonominin yararlı bir kesimi haline getirilmelidir. Bu sayede demokrasi, zayıf olduğu ekonomik ve sosyal boyuta kavuşacak, daha ileri bir toplum düzeni için temel sağlayacaktır.

İkinci olarak, metinde sınıf - halk karmaşasını ve bir halk yaratma telaşını görebilmek mümkündür. Mesela, sınıf teması, hemen ilk bakışta fark edilebileceği gibi metnin çerçevesini süslemek amacıyla konmuş bir figür izlenimi verir. Sınıf üzerine tereddüt (çekinmek/adını telaffuzdan korkmak değil, şüphe anlamında) hemen fark edilir. O derecededir ki 'ulusal kalkınma ve ilerlemenin bilinçli itici kuvveti haline gelebilmesi' için 'eğitilip aydınlatılması' lazım gelen bir (Türk) işçi sınıfı'nın, yeni bir toplum aşamasına,

---

[3] Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, aktaran: Nihat Sargın, **TİP'li Yıllar (1961-1971) Anılar-Belgeler**, C. I. , Felis Yay., İstanbul, 2001, s. 92-93. Vurgular bize ait.

kendisi aydınlatılmaya muhtaçken, nasıl öncülük edebileceği hiçbir şekilde karara bağlanabilmiş değildir. Oysa ki Emekçi Halk yığınları vurgusu oldukça biçimli ve ölçülü yapılmaktadır. Bir defa kimlerden oluştuğu az çok belirlenmeye çalışılmıştır: Irgat ve küçük köylüler, aylıklı ve ücretliler, zanaatkârlar, küçük esnaf ve dar gelirli serbest eslek sahipleri ile ilerici gençlik ve toplumcu aydınlar emekçi halk yığınını oluştururlar. Bu büyük kalabalık karşısında 'düşman' sınırlı bir azınlıktan müteşekkildir: Yapılan tanımlama üç katlı bir süzme denemektedir. Buna göre düşman, büyük toprak sahipleri ve şehirli büyük sermayeciler içindeki demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen, sosyal adalet ve güvenliğe karşı koyanlarının arasından, zararlı nüfuz ve hâkimiyetler kurmuş olanlardır. Yani büyük sermayedarlar ya da toprak sahipleri bütününden 'yurtsever' ya da 'hakperest' olanlar özenle dışarıda bırakılmaya çalışılmıştır.

İkinci olarak bu dar düşman sayısı karşısında emekçi halk bloğunun ya da eşdeğerlik zincirinin hem oluşabilmesi hem de ayakta kalabilmesi için, boş gösterenler dikkatlice tasarruf edilir: İnsanın insan tarafından sömürüldüğü düşünülür, buna bir son vermenin gerekliliği vurgulanır. Türkiye'de *halk* yurt işlerinde gerçekten söz ve karar sahibi değildir. Kardeşçe dayanışma, işbirliği, hürriyet ve eşitlik mevcut olmadığı için insanca bir hayatı yaşayamamaktadır. Medeniyeti ve kültürü ileri, tam bağımsız, insanlığın hizmetinde, barışçı, tam demokratik bir ülke olunamamıştır. O halde sistemden özgürlük, eşitlik, bağımsızlık ve demokrasi istenmektedir. Bu boş gösterenler, bu geniş tutulmuş şikayet gamının, ortak noktaları değillerdir. Ama 'emekçi halk yığınlarını' bir araya gelmesi için çağıran, ve de sisteme dönük tikel taleplerin, üzerinden kendilerini ifade edebildikleri büyük adlandırmalardır.

Son olarak, popülizmi tam olarak ayırt edebileceğimiz bir 'kaydırmaca' yapılmaktadır. Bu mesaj metinde başlı başına bir paragrafta verilmiştir: Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi ile emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşmaları, bir tek davanın bir birine bağlı bölümleridir; biri gerçekleştirilmeden öteki gerçekleştirilemez. Çünkü emekçi halk yığınlarının, insanca yaşama şartlarına kavuşmazsa, Türkiye kalkınamaz, çağdaş

medeniyete ulaşılamaz. Görülebildiği gibi parçaya verilen bütünü temsil kabiliyeti ya da parça ile bütün arasındaki yerdeğiştirme çok dikkat çekicidir.

Pekiştirmek üzere üçüncü bir alıntı yapmak uygun olacaktır. Çünkü kanıtlama için Marksist sosyalizmin retoriğinin, sürekliliği içerisinde ele alınması lüzumludur. Öte yandan, TİP programında önerilen bir hegemonik müdahalenin sonuçları da askıda bırakılmayıp çözümlenmelidir. Bu vesile ile, Türkiye İşçi Partisi'nin 165 bin civarındaki oyu hanesine nasıl kaydedebildiği sorusu üzerine farklı bir görüş de böylece ileri sürülebilmiş olur.

Mehmet Ali Aybar'dan alınacak bu metin, yukarıda verilen iki metin ile karşılaştırmalı okunduğunda ortak noktalar ve bu ortak noktalar üzerindeki vurgunun derinleştirildiği ve genişletildiği hemen fark edilebilecektir:

"Bunca kanlı olaylardan sonra Amerikan 6. Filosu'nun küstah ziyaretini uzatması ve sokaklarımızda Amerikan erlerinin şımarıkça boy göstermeleri, yüreğinde mili haysiyet taşıyan her vatandaşı çileden çıkarmak için yeter bir tahrik unsurudur. ***Ama biz ikinci milli kurtuluş savaşının nasıl ve ne şartlarla zafere ulaştırılacağını bilmenin gerektirdiği sabır ve tahammül içinde bulunuyoruz****.*

Amerika'yı Türkiye'den söküp atmak, her şeyden önce kamoyunun bu konuda yüksek bir milli hassasiyet noktasına ulaştırılıp, halkın örgütlenmesine bağlıdır. İkili andlaşmaların feshedilmesi, üslerin kaldırlması, NATO'dan çıkılması ve bu temel üç soruna bağlanan öteki bağlayıcı hukuki, iktisadi ve mali ilişkilerden kurtulunması; çıkarcı ve işbirlikçi çevrelerin anayasa ve Kuvayi Milliye'nin mirası olan ilkelere rağmen Amerikancı iradelerini böyle demokratik bir ortamda dayatamayacak duruma getirilmesiyle mümkündür. ***Bilinçli ve örgütlü halk kitleleri olmadan, milli mücadelenin zafere ulaştırılması mümkün değildir****.* ***Bu işte aydın gençlere büyük ödev düşmektedir****. Gençlerimiz, işçi genç kardeşleri, köylü genç kardeşleri, zanaatkar, küçük esnaf, memur genç kardeşleriyle yakın ilişkiler kurarak halkın uyandırılmasına, örgütlendirilmesine, hizmet etmelidir. İçinde bulunduğumuz şartlarda hayallere kapılmadan ve hiçbir sonuç vermeyecek taklitçiliğe özenmeden Türkiye'de devrimci olmanın, milli kurtuluş mücahidi*

olmanın biricik yolu budur. Milli Kurtuluş mücadelesinin zafere ulaşmasının […] bir diğer şartı da, bugünkü kapkaççı düzenin temelden, yani sosyalizm doğrultusunda değiştirilmesidir. ***Amerika'nın yurdumuzda istenmeyen varlığına karşı halkı bilinçlendirip örgütlendirebilmek için****, hissi planda kalan uyarmaları aşarak* ***Amerikan emperyalizmi ile hâkim sınıflar arasındaki çıkar ortaklığının rakam rakam ortaya konması şarttır****.* ***İlk milli Kurtuluş savaşını zafere götüren, fakat insanca bir hayata gene de ulaşamayan köylüler, işçiler, tüm emekçiler iyice anlamalıdırlar ki, bu sefer sömürü düzeni temelden değişecektir****. Kendilerinden istenen fedakârlığı neden göze alacaklarını, halk kitleleri iyice bilmeli ve ulaşılacak amacın bu fedakârlıklara değeceğine inanmalıdır.*

Geri kalmış bir ülke olan Türkiye'de komprador kapitalizm ilişkileri kökünden değiştirilmedikçe, tam bağımsızlığa kavuşulması katiyen mümkün değildir*. Bununla beraber, halkın uyanık ve örgütlü bir siyasi güç haline gelmesi ölçüsünde, bu düzen henüz temelden değiştirilmeden de milli bağımsızlık konusunda kısmi bazı başarılar elbette sağlanabilir. Örneğin uyanık ve örgütlü halk kitlelerinin demokratik bir baskı unsuru haline gelmesi sonucunda, Amerika ile ilişkilerimizde bazı olumlu değişmeler elde edilebilir.* ***Ama tam bağımsızlığa kavuşmak için, emekçi sınıfların devlete ağırlığını koyması ve devlet çarkını kapitalist olmayan halkçı bir yöne çevirmesi şarttır****.*

Bütün bunlardan dolayı ***ikinci milli kurtuluş savaşı mücadelemizin halka mâledilmesini*** *sağlayacak derinlemesine bir eylem içinde yürütülmesi zorunludur.* ***Aslında siyasal eylem, devrimci eylem bundan başka bir şey değildir****. Eylem, kitlelerin bilinçli siyasi bir güç olarak davranmalarını sağlayacak ön çabalarla, halk kitlelerinin bizzat etkin hale gelmesini kapsıyan bir kavramdır. Geniş kitleler dışında yalnız etkin azınlıklarla sonuç alınabileceği düşüncesi, sosyalizme yabancı, anarşist bir görüştür."* [4]

M. A. Aybar'ın 21 Temmuz 1968'de Beşiktaş ilçe kongresinde yaptığı yukarıya kısa bir bölümü alınmış hitabın özellikle son paragrafı, bu çalışmanın merkezi tezlerini özetlediği ve kanıtladığı için önemi haizdir. Bu metnin iki derinliği vardır.

[4] Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, C. III., BDS Yay., İstanbul, 1988, s. 76-78. Bold vurgular bize ait.

İlki, metinden, bu çalışmanın merkezi ilgisi olan, Türk solu'nun retoriğine hâkim olduğu düşünülen iki tema, milliyetçilik ve popülizm çok açıkça seçilebilmektedir. Düşman Amerika'dır, emperyalizmdir, onun Türkiye'deki işbirlikçileridir, hükûmettir. Halk ise işçiler, zenaatkârlar, köylüler, aylıklılar, öğrenciler, aydınlardan oluşur. Tehlike, Kurtuluş Savaşıyla kazanılan bağımsızlığın ceste ceste kaybedilmesidir. Görev, halkın bütün farklılıklarını ve taleplerini bir kenara bırakıp yekpare düşmanı derdest ettiği Kurtuluş Savaşı günlerinde yaptığını tekrar etmesidir. İkinci bir Kurtuluş Savaşı yapılmalıdır. Böylece tam bağımsızlık tesis edilecek ve düşman ve onun komprador uzantıları tasfiye edilecektir (bu tema, vurgusunu bile kaybetmeden A. İlhan'da aynen işlenecektir). Böylece 'insanca bir yaşam' için gerekli zemin sağlanmış olacaktır.

Öyleyse, milliyetçiliğin burada iki keskin tarafıyla birden tasarruf edildiği söylenebilir. İlkinde, bağımsızlık talebi haddi zatında milliyetçilik-öncesi süreçlere dahildir. Dolayısıyla bağımsızlık talebinin kendisi bir milliyetçiliktir. İkinci yanıyla, milliyetçilik, halkın çok daha büyük bir kesimini kapsayabilecek ve onları düşman karşısında eşdeğerlik zincirinde bir araya getirebilecek bir popülist çağrı için çok etkili bir temadır. Kimlikler arasındaki pürüzler, ancak milliyetçi hislenmelerin güçlü rüzgârları ile törpülenip düzleştirilebilirler: *"Ama tam bağımsızlığa kavuşmak için, emekçi sınıfların devlete ağırlığını koyması ve devlet çarkını kapitalist olmayan halkçı bir yöne çevirmesi şarttır."*

Metnin taşıdığı diğer derinlik, bu çalışmanın üçüncü bölümünde Mihri Belli üzerine yapılan tartışmada önemle belirtildiği gibi, iki hegemonya fikrinin 'birbirlerinden farklılığı' üzerine yaptığı vurgu yoğunlaşmasıdır. Orada belirtildiği gibi Leninizm'e göre hegemonya, bir sınıf ittifakı içinde politik önderlik getirir. Hegemonik bağlantının politik karakteri esastır, bu da bağlantının kurulduğu zeminin toplumsal faillerin oluşturulduğu zeminden farklı olması anlamına gelir. Üretim ilişkileri alanı sınıf oluşumunun özgül zemini olduğundan, sınıfların politik alandaki varoluşları ancak çıkarların temsili olarak anlaşılabilir. Sınıflar, onları temsil eden partileri aracılığıyla, bir sınıfın önderliği altında, ortak bir düşmana karşı birleşirler. Fakat bu koşulsal birlik ittifaka katılan sınıfların kimliğini etkilemez, çünkü onların kimliği sonuçta birbirleriyle hiç bağdaşmayan çıkarlar çevresinde oluşmuştur.

Dolayısıyla komünist militan kendisini paradoksal bir durum içinde bulmaktadır. Çoğunlukla demokratik özgürlükler mücadelenin öncülüğünü yaptığı halde kendisini bu özgürlüklerle özdeşleştiremez: Çünkü 'burjuva-demokratik' aşama tamamlandığında onları ilk ortadan kaldıran yine kendisi olacaktır. Fakat Leninist hegemonik ilişki diğer yandan İkinci Enternasyonel'deki devrim anlayışından daha demokratik bir politika anlayışını getirir. Sınıfçı ekonomizme göre farklı aşamalara tekabül etmesi gereken görev ve talepler şimdi aynı tarihsel konjonktür içinde 'birlikte' varolmaktadırlar. Bu ise bir antagonizma ve kopuş noktaları çoğulluğunun, içinde bulunulan anda politik bakımdan geçerli olduğunu kabul etmek demektir. Öyle ki, devrimci meşruiyet artık işçi sınıfının tekelinde değildir. Böylece, kitleleri egemen kesimlerden ayıran çizgi sınıf sömürüsüne paralel olmadığına göre, kitleler ile sınıflar arasında bir yapısal yeniden-oluş meydana gelir.

O halde Lenininst hegemonya anlayışı açısından, işçi sınıfının birliğini ve kimliğini ekonomik aşamacılık zemininde koruyabilmenin koşulu, hegemonize edilen görevlerin hegemonik sınıfın kimliğini dönüştürmeyip onunla sadece dışsal ve olgusal bir ilişkiye girmesiydi. Dahası, bu ilişkinin dışsal olduğunu ileri sürmenin tek yolu, hegemonize edilen görevle onun 'doğal' faili arasındaki bağı sıkılaştırmaktı. Dolayısıyla hegemonik ilişkilerin zemini özünde pragmatik söylemler zeminiydi: Leninizmin ve Kominternin Marksizme getirdiği bütün terminolojik yenilikler askeri terminolojiden alınmıştır: Taktik ittifak, stratejik çizgi, iki adım ileri bir adım geri. [5]

Sosyalist politik pratik içinde ortaya çıkan Leninist öncücü ve anti-demokratik hegemonya anlayışından farklı olarak Antonio Gramsci, -tarihsel blok, bütünsel devlet gibi kavramlarla değindiği- toplumsal ilişkilerin kendi yapılanışına atıfta bulunur.

Buna göre sosyalizm ile demokrasinin birbirine kalıcı bir biçimde eklemlenmesini önleyen engelin ortadan kalkması için demokratik görevlerin burjuva bir aşamaya bağlı oldukları fikri bir yana bırakılmak zorundadır. Bundan dört temel sonuç çıkar.[6] Birincisi

---

[5] Ernesto Laclau - Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, çev. A. Kardam, İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 102.

[6] a.g.e., s. 103-104

sınıfların kendi üzerine aldıkları hegemonik görevler onların kimliklerini dönüştürür. İkinci olarak kitlelerin demokratik talepleri zorunlu sınıf karakterlerini kaybettikleri için, hegemonya alanı artık, sınıflar arasındaki sıfır-toplamlı oyunu gereğince her sınıfın kendi etkisini azamiye çıkarmasını gerektirmez. 'Sınıf ittifakı' nosyonu da artık açıkça yetersiz kalmaktadır. Çünkü hegemonya, rasyonalist bir tarzda, önceden oluşmuş faillerin 'çıkar'larının çatışması değildir, bizzat toplumsal kimliklerin kurulmasını varsayar. Üçüncüsü, temsil etme temsil edilenin doğasını değiştirdiğine göre, politika alanı 'çıkarların temsil edilmesi' olarak görülemez. Ve dördüncüsü, toplumsal faillerin kimlikleri artık tek başına üretim ilişkileri içindeki yerleri tarafından belirlenmediği ve birçok özne konumu arasındaki kararsız bir eklemlenme durumuna geldiği ölçüde, zımnen meydan okunan şey toplumsal faillerle sınıflar arasındaki özdeşliktir.

Şimdi, Türk solu'nun Leninist hegemonya pratiğinin reddedilip bunun yerine Gramsci'nin politik pozisyonuna yakınlıklar kuran damarının izlerini sürmeye başlanabilir. Bu çalışma bu kapsamlı ve zor görevi, Attilâ İlhan'ı merkeze taşıyarak sınırlamayı önermektedir.

4.2. MİLLİYETÇİLİK VE POPÜLİZM: ATTİLÂ İLHAN

A. İlhan'dan aşağıya alınacak metinler, onun düşüncelerinin tamamını temsil etmektedir. Bu bölümün tamamı, bu parça/metinleri, A. İlhan'ın bütün çalışmalarından yararlanarak açmaya çalışmayı deneyecektir. Amaç A. İlhan'da milliyetçilik ve popülizmin izlerini sürmektir. Diğer bir deyişle A. İlhan'ın 'Ulusal Sentez Tezi'nin motivasyonu ve içeriğindeki niteliğe ilişkin bir yorum ilkesi geliştirmeyi önermektedir. Bundan önceki çalışmalar vakayı sadece hikaye etmiştir.[7] Dolayısıyla bu çalışma arkasından takip edeceği bir örneğe sahip değildir.

---

[7] A. İlhan üzerine birçok çalışma vardır, ve iki kulvardan gelmektedirler. Bunlardan ilki üniversitelerde, siyaset, sosyoloji ve edebiyat kürsülerinde yapılan çalışmalardır ve başlıcaları şunlardır: Pei-Lin Li, **Attilâ İlhan'ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007. Muzaffer Taşdemir, **Sosyal Düşünce Tarihinde Attilâ İlhan ve Ulusal Bileşim Düşüncesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995. Serhat Işık, **Attilâ İlhan ve Batı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Kendisine sürekli dönüşler yapılacak metinler aşağıya alınmıştır:

"…, ben bundan Türkiye sosyalistleri için de bir hisse çıkarmak eyilimindeyim, kim bilir belki de bu yüzden ***yeni TİP'ten*** *son zamanlarda sezdiğim* ***'yumuşama'yı****, yeni kongrenin açış konuşmasında,* ***bütün öteki sosyalist partileri, anti/emperyalist kuruluşlara ve akımlara, hatta bağımsızlık ve sanayileşme yanlısı Müslümanlara el uzatacak kadar geliştirmesini beklerdim****, galiba yanılmışım, yeni TİP, CHP/AP eleştirisi ile yetindi, böylelikle bir ara fena halde dadandığı CHP kuyrukçuluğundan kurtulmuş olduğunu belli etti, ne var ki, öteki sosyalistlere elle tutulur bir yakınlık göstermedi: Hiç değilse, şu satırları yazdığım dakikaya kadar ben böyle bir şey duymadım.*

Oysa Tük sosyalist hareketinin*, CHP sol kanadından kaptığı* ***üstyapısal ilericilik*** *(taklit batıcılık)* ***illetinden kendini kurtarması****, Ortadoğu' daki son gelişmeler üzerine büsbütün zorunlu bir hal almaktadır. Evet,* ***ülkemizde sanayileşme olmadığı, proleterya harekete bütün anlamıyla ağırlığını koyamadığı için, sosyalizm daha başlangıçta (Selanik'te) komprador kültürü çerçevesinde bir hareket olarak belirmiştir, ama, artı orada mıyız, bugün çarpık da olsa sanayileşmiş, seçim demokrasisini benimsemiş***

İzmir, 2006. Suat Soydemir, **Erol Güngör ve Attilâ İlhan'da Aydın Sorunu**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2007. Cemal Salman, **Attilâ İlhan'da Doğu-Batı Sorunu ve "Ulusal Kültür Bileşimi": "Gazi" ve "Milli Şef" Dönemlerine Karşılaştırmalı Yaklaşım**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007. İkinci kulvar, röportaj ve anı başlığındaki çalışmalardır. Bunların entelektüel ve literatüre katkı değerleri son derece tartışmalıdır. Hazırlanma ve basımlarında 'A. İlhan' isminin pazar kıymetinin etkisinin oldukça fazla olduğu anlaşılıyor, bunun böyle olduğuna ilişkin bir kanıt, bu tarz çalışmaların A. İlhan'ın ölümünden hemen sonra mantar gibi türemesidir. Konular genelde aşkları, Paris hayatı, ve kişisel anılardır. En niteliksiz olanlarına bir örnek için bkn: Erol Manisalı, **Attilâ İlhan'la Hayatın İçinden**, Truva Yay., İstanbul, 2006. A. İlhan ile yapılan röportaj, sohbet ve makalelerin son derece iyi bir seçimle bir araya getirildiği çalışmalara örnek olarak bkn: Attilâ İlhan, **"Açtırma Kutuyu…"**, Röportajlar 1 (1946-1983), der. Belgin Sarmaşık, Bilgi Yay., Ankara 2005. Attilâ İlhan, **"Söyletme Kötüyü…"**, Röportajlar 2 (1983-1987), der. Belgin Sarmaşık, Bilgi Yay., Ankara 2005. **"Yalnız Şövalye" Attilâ İlhan**, Haz: Zeynep Ankara, Bilgi Yay., 1996. Dikkatli bir söyleşi için bkn: Selim İleri, **Nâm-diğer Kaptan: "Attilâ İlhan'ı Dinledim"** , İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002.

***sosyalist partilerin bu ortamda anti/emperyalist İslam ilericiliği dahil bütün öteki eyilimlere el uzatmaması, kendi gelişmesini kösteklemesi olmaz mı?*”** [8]

*“Eski bir tartışmadır bu, son dünya savaşından ülkelerinin en güçlü partileri olarak çıkmış bulunan komünist partileri, Fransa’da ve İtalya’da Stalin’ci merkeziyetçiliğe boyun eğdikleri için sürekli oy kaybetmişler, önemli partiler olarak kaldılarsa bile, doğru dürüst hiçbir zaman iktidara oynamamışlardır. Niçin? Bazı sosyalistlere göre bunun nedeni basit ve açıktı: **Marksizm, endüstri ülkelerinde burjuvazi sonrası iktidarını tasarlayan bir ideolojiydi, buysa demokrasinin topluma getirip kattığı özgürlükçü değerlerini sürdürmeyi, hatta zenginleştirmeyi gerektirir; oysa Marksişzmin Bolşevik yorumu, hele bunun Stalinciliğe dönüşen dogmacı biçimi, proleterya diktası kavramına, Marks döneminde olmayan bir anlam veriyor; kimseye nefes aldırmayan bir diktatörlüğü, sosyalizm diye insanlara sunarak özgürlükleri silip atıyordu**.*

***Batı Avrupa ülkeleri, demokrasiyi ve burjuva kültürünü yaşamış ülkeler. Özgürlükçü gelenekleri var**! Sosyalist ya da komünist partiler ne kadar ilerici, ne kadar sağlam ekonomik önerilerle gelirlerse gelsinler; proleterya diktası kavramına Rusların verdiği anlamı verdikçe bu gelenekleri bozuyor, seçmenlerin çoğunu ürkütüyorlar. Peki bu işin çaresi? **Çaresi basit, sosyalizmi asıl yerine oturtacak, özgürlükçü niteliğini kazandıracaksın, bak halk nasıl geliyor**.*

Geldi de! Önce İtalya’da geldi, biliyorsunuz, seçimlerden en kazançlı çıkan parti Berlinguer’in partisi olmuştu, şimdi Fransa’da geliyor: Belediye seçimlerinin sonuçları, komünist/sosyalist işbirliğinin başarısını vurgulamaktadır.

…

Peki nasıl değiştiler?

…

Arkasından ortak programı gerçekleştirdiler.

[8] Attilâ İlhan, “İslam Ülkelerinde ‘Geniş Cephe’ Zorunluluğu”, 28 Şubat 1979, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 86-7. Vurgular bize ait.

*Belediye seçimlerinde **solu ciddi bir başarıya ulaştıran bu ortak programdır**, ama bunun kadar, -belki bundan da önemli olarak-, Fransız Komünist Partisi'nin; radyoda televizyonda, basın organlarında, hanidir sürdürdüğü, demokrasiye bağlılığı bilinmekteydi, ama Marchais?... Şimdi anlaşılıyor ki, epeydir Machais'nin giriştiği **özgürlük kampanyası, bağımsızlık gösterileri, nihayet etkili olmuş, Fransız seçmeni ülkesindeki komünist partisinin de özgürlükçü ve demokrat olduğuna inanmıştır**.*

***Bu vesile ile sık sık tekrarladığım ana konuya dönüyorum: Sosyalizm demokrasinin anti-tezidir, diyalektik yasalara göre, onu içerir; burjuva demokrasisinin insanlığa kazandırdığı bütün iyi şeyleri koruyacak, onlara daha iyilerini katacaktır. Aksi halde, toplumsal ilerlemeden nasıl söz edilebilir? Avrupa'da gelişmekte, aşama aşama, iktidara yaklaşmakta olan gerçek sosyalizm, bu dediklerimi tarih önünde kanıtlıyor**. Amerika'nın da Rusya'nın da bunu kaygıyla izlemesi nedendir sanırsınız?"* [9]

"Seçimler yaklaşıyor, ülkenin siyasi tablosuna bir bakınız: Harıl harıl, birbirini kötülemeye uğraşan siyasi parti ve liderlerinin pek çoğu, dün değilse evvelsi gün, yan yana, omuz omuza değimliydi? O halde, 40'lı yıllarda beni dehşete düşüren o sosyalist solun bölünmüşlüğü, (beş ayrı 'parti' vardı, hepsi de 'gizli') ve liderlerin birbirini karalaması, sosyalistlere mahsus bir zaaf olmaktan çok; ülkenin henüz gerçek anlamda aydın politikacı üretmemesinin; bir de, aydınlarımızda görülen büyüklük (aslında aşağılık) kompleksinin bir sonucuydu.

Türkiye bundan çok çekmiştir, görünüşe göre, çok da çekecek!

*Sosyalist Sol yerel seçimlere, en az iki blok halinde (İşçi Partisi, Birleşik Sosyalist Parti) katılacağa benzer; bu da, eski 'kuyruk acılarının' hâlâ sürdüğünü gösterir; **oysa gerçekçi olmak lazım, Türkiye'de, sınıfsal zeminine bir türlü oturamadığı için, sosyalizm, 'marjinal' bir aydın hareketi olarak kalmıştır; bir ara, kitlesel kimliğe bürünen, sadece iki kuruluşu var: Aybar'ın TİP'i ve DİSK! Bu iki, örgüt, hele yekdiğerine destek olurlarsa, yekpare ve güçlü bir Sosyalist Partisi'nin temelini oluşturabilirlerdi; olmadı,** bir yandan*

[9] Attilâ İlhan, "Sosyalizm Asıl Yerine Oturunca", 27 Mart 1977, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 128-9. Vurgular bize ait.

Kısm-ı Siyasi, öte yandan kısır içi çekişmeler, ikisini de bin parçaya böldü, ufaladı; sosyalizmi eskiden olduğu gibi 'mikroskopik' ve 'marjinal' duruma düşürdü. ***Öteden beri bunda, Türkiye'de sosyalistliğin, Tanzimat batıcılığının bir sonucu olarak, 'alafranga' bir hareket sayılmasının*** *(objektif neden), etkisini de görmüşümdür: 'Alafranga'yı liberal olarak kabul etmeye yanaşmayan bir halk, sosyalist olarak niçin bağrına basacak ki? İşçi Sınıfı'na gelince, onun bağımsız örgütlenmesi engellenmiş, İsmet Paşa'nın 'keyfine göre' şekillendirilmişti.*

Askeri müdahaleler, getirdikleri yasal kısıtlamalar, dağıtmış olsa da; TİP ve DİSK'ten kalmış, sosyalist bir birikim mevcuttur; Occhetto'nun dediği gibi, üstelik 'doğru zamanda, doğru yerde, doğru önerilerle' gelebilirlerse, önü de açıktır; nasıl açık olmasın ki, halkın yüzde ellisinin Bangladeş yoksulluğu içinde yaşadığını, resmi istatistikler belirliyor. Mesele sosyalistlerin kapsamlı ve kapsayıcı bir platformda birleşebilmeleri meselesi; sağcı liberaller gibi, aralarında atışıp durmaktan vazgeçmeleri, şahsi ikballeri için, hareketi birlikten alıkoymamaları!

Türkiye'de sosyalizm gelişecekse, elbette ulusal ve özgürlükçü gelişecektir; dünyanın içinde bulunduğu şu koşullarda, başka türlüsünün yürümeyeceğini tarih göstermiştir; bu yüzden de partilerin ve liderlerin, eskiden kalma saplantı ve alışkanlıklarını bırakıp; ulusal, demokratik, laik, ve anti/emperyalist bir zeminde birleşmeleri zorunlu görünüyor: merkez sağın 'vahşi' liberalliği, merkez solun 'tatlısu' solculuğu, toplumda büyük tahribat yapmış, gerçekte sosyalistlere geniş bir hayat sahası ve manevra imkânı yaratmıştır; bundan yararlanmasını bilmek lazım.

Zira Refah Partisi, pusudadır." [10]

[10] Attilâ İlhan, "Sosyalist Sol Birleşebilirse!...", 25 Ocak 1994, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 304-5. Vurgular bize ait.

4.2.1. Attilâ İlhan'da Toplumun Antagonistik Bölünmesi Ve Popüler Kamp

Tekrar etmek gerekirse yukarıdaki üç metin A. İlhan'ın düşüncelerinin büyük bir kısmını temsil etmektedir. Bu metinlerden hareket ederek ve onlara sürekli dönüşler yaparak Ulusal Sentez Tezi anlaşılmaya çalışılacaktır.

A. İlhan'ın düşüncelerinin, etrafında döndüğü esas miğfer şudur: Hegemonize edilen görevle onu hegemonize eden sınıf arasındaki ilişki ve hegemonize edilen görevle onun 'doğal' faili arasındaki ilişki arasındaki gerilimi ortadan kaldırmaya çalışmak. Bu, bu çalışmada önerilen, popülizmdir.

Bir hegemonik sınıf ile bir demokratik görev ya da talep arasındaki ilişki ancak, bu görev farklı bir sınıfa ve evrimci bir paradigma içindeki zorunlu bir aşamaya bağlandığı sürece dışsal, manipülatif bir karakter kazanır. Bunun tersine, demokratik potansiyel de ancak bu bağ koparıldığı ve kitleler içinde önderler ile önderlik edilenler arasındaki katı bir ayrım yapılmasına olanak veren koşullar ortadan kalktığı takdirde geliştirilebilir.

Diğer deyişle sosyalist pratiğin yalnızca işçi sınıfının talep ve çıkarları üzerinde odaklanmış olmaktan kurtulabilmesi hegemonyaya bağlıdır. Fakat aşamaların yerinden-oluşu işçi sınıfını bir kitle zemini üzerinde hareket etmeye zorladığı ölçüde, onun da sınıf gettosunu terk etmesi ve kendisini kendi ötesine uzanan bir antagonizmalar ve talepler çokluğunun eklemleyicisi haline getirmesi gerekir. O halde öncücü manipülasyondan ve sınıf hegemonyası ile demokratik görevler arasındaki ilişkinin dışsal bir şekilde anlaşılmasından (Leninist otoriter hegemonya pratiği) kaçınan demokratik bir kitle pratiğinin derinleştirilmesi ancak, bu görevlerin zorunlu bir sınıf karakterine sahip olmadıkları kabul edildiği ve aşamacılık tamamen terk edildiği takdirde sağlanabilir. Demokratik görevlerin burjuva bir aşamaya bağlı oldukları görüşü bir yana bırakılmalıdır.

A. İlhan'ın politik pozisyonu Leninist pratiği yadsıyan son derece güçlü bir vurgu taşır. Bu mesele üçüncü bölümün son altbaşlığında ayrıntılı olarak işlenmişti. Şimdi ise yukarıda anlatılan bir demokratik hegemonik pratiğin, yani popülizmin izini sürmek gerekiyor.

Popülizm öncelikle son derece güçlü bir iç-dış ayrımı üzerine inşa olur. Bir dış olmadan bir içi yaratmak imkânsızdır. Bunun için düşman sahip olduğu bütün ‘şeytanlaştırılmış’ vasıflarıyla tanımlanır. A. İlhan’ın metinlerinde düşman, A) ‘Sistem’ (Küresel Kapitalizm) ve ‘Emperyalizm’idir. Çünkü amacı *“‘milliyetçi’ ülkelerin temsil ettiği geniş ‘pazarı’ çok uluslu tekellere açmak; bunun için de ‘milliyetçi’ yönetimleri yıkmak, bu maksatla halkı ve aydınları ekonomik darboğazlara sokup sonunda rahatlıkla denetleyebileceği ‘liberal’ yönetimler tesis etmek ve ilh.”* [11] B) Bu ‘Sistem’ ve emperyalizmi karşısında a) yurttaşlarının koruyamayacak kadar çaresizleşmiş ve b) Düyun-u Umumiye, Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların önceden belirledikleri politikaları kabul etme çaresizliğine düşen, dolayısıyla modernleşme/milliyetçilik süreçlerini akamete uğratan hükûmetlerdir.

A. İlhan’a göre öykü, İngiliz hâkimiyetini yerleştiren 1838 Ticaret Anlaşması’ ile başlamış, Atatürk ve Cumhuriyet modernleşmesini ‘değil sürdürmeyi, anlamayı bile başaramayan ve böylelikle Kemalist Projenin temadisini akamete uğratan’ İsmet İnönü dönemi totaliterliğinden geçmiş, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) nüfuzunun hissedilmeye başladığı Demokrat Parti (DP) iktidarı, Turgut Özal’ın liberalizmi ve Gümrük Birliği ile devam etmiştir. A. İlhan’ın metinlerinden, bu sürekliliği takip etmek mümkündür:

““Gümrük Birliği, ‘Rüya’ değil, ‘Kâbus’!” Başımıza açtığımız ‘bela’nın ve türlü ‘seyyiatı’nın tek cümleyle özetlenmiş şeklidir! ‘Yüz yıllık bir rüyanın gerçekleştiğini ‘ yazan, şaşkınlar çıkıyordu da!... O da bir şey mi, hiç utanıp sıkılmadan, “Ekonomik Misak-ı Milli’ ye son” demişler; Gümrük Birliği sayesinde, nihayet ‘yerli malı’ ile ‘yabancı malı’nı ‘mukayese’ imkânını bulacağımızı belirtip, sevinç çığlıkları atmışlardı.

Doğrusu, ‘mukayese’ fikri, hiç de fena bir fikir gibi görünmüyordu; bana sorarsanız, ‘karar mekanizmalarına dahil olmadan, Gümrük Birliği’ne girmek; Devlet-i Aliyye’nin 1838 ticaret anlaşması’nı imzalamasından çok da farklı bir şey sayılmazdı: çünkü her iki

[11] Attilâ İlhan, **“… bir sap kırmızı karanfil…” “Cumhuriyet” söyleşileri 1**, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s. 103.

anlaşmanın 'esasları' arasında yapılacak ciddi bir mukayese, daha işin başında, ne büyük bir 'enayilik' yaptığımızı gösterecekti." [12]

1838 Ticaret Anlaşmasından Gümrük Birliğine doğru giden sürecin iki halkası Marksist sol popülizm açısından önemlidir. İlki İsmet İnönü ve CHP hükûmetleri: İ. İnönü dönemi A. İlhan'ın ifadeleriyle '40 karanlığı'dır ve bu iki bakımdan böyledir. Birincisi İ. İnönü, Atatürk döneminin temel kazanımlarını muhafaza etmek ya da devam ettirmek bir tarafa büsbütün tersine çevirmiştir:

"'Müdafaa-i Hukuk' nedir? Neresinden bakılsa, anti-emperyalist, son derece 'katılımcı' bir Ulusal Demokratik Devrim hareketi; cuntacı değil, 'sivil' özelliği başat; hareketi oluşturan ve geliştiren, kongreler, şuralar, nihayet Meclis; TBMM Hükümeti, 'katılımcı' bir yönetim, savaşa rağmen düpedüz 'sivil'; '1924 Anayasası', 'ilmiyye' ve 'seyfiyye' sınıfının (bürokrasinin) yönetim üzerindeki kontrolünü engelliyor; bakanlar bile, Meclis vasıtasıyla seçilmektedir. Gazi'nin cumhurbaşkanı olduğu, Türkiye Cumhuriyeti, 'Mazlum Milletler'in savunucusu, anti-emperyalist, dolayısıyla 'tam bağımsız'; ekonomisi ve dış politikası tamamiyle 'ulusal' laik ve 'otoriter' -bir manada, Jakoben- bir cumhuriyet!

İnönü Cumhuriyet'i, çok farklıdır; hâkimiyet, sözde halkta bırakılmış; iktidar, bürokrasi+burjuvazi denklemi üzerine oturtulmuştur; 'silahlı tarafsızlık' dış politikada lafta kalmış, ülke yeniden 'Düvel-i Muazzama' ('sistem') çarkına sokulmuştur: devletçilik, açık bir devlet kapitalistliğine dönüşüyor. II. Dünya Savaşı ertesinde demokrasiye geçiş, iktidarın temel denklemini değiştirmeyecek, ikili bir siyaset tahteravallisi olarak takdim ediliyor. Zurnanın zırt dediği yer neresidir, derseniz; sanırım, bu 'totaliter' devlet ve yönetim idrakinin, 'Atatürk İlke ve İnkılapları' olarak ilan edilmesi; Gazi Mustafa Kemal dönemiyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bu tutumun, daha da sonra -açıkça Bonapartist- bir darbeciliği benimseyebilmesidir." [13]

---

[12] Attilâ İlhan, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 283.

[13] Attilâ İlhan, **"… ufkun arkasını görebilmek…" "Cumhuriyet" söyleşileri 2**, Bilgi Yay., Ankara, 1999, s. 113.

İkinci bakımdan İsmet İnönü Atatürk'ün 'çağdaşlaşmak' ilkesindeki 'özgünlüğü' ve 'milli sentez' fikrini anlayamamış, onu 'batıcılığa' ve 'taklitçiliğe' tahvil, daha doğrusu irca etmiştir:

"İnönü'nün faşizan CHP diktası döneminde, Mustafa Kemal Paşa'nın 'çağdaşlaşmak' ilkesi (muasır medeniyet seviyesine ulaşmak), gayet ustalıkla 'Batılılaşmak' biçimine dönüştürülmüştür. Nasıl ki dış politikada, Mustafa Kemal'in ölümüne kadar Batılı emperyalist ülkelerle ittifaklara girmeyen Türkiye, İnönü döneminde İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşmaları imzalamıştır. Daha 1937'de Mustafa Kemal Paşa'nın Hatay dolayısıyla savaşmaya kalkıştığı Fransa ile.

Kültür düzeyinde yozlaşmayı bir iki alıntıyla gözden geçirmek olasıdır. Önce Mustafa Kemal'in iki küçük metnini okuyalım: a/ "Efendiler, bir şeyin zararıyla, bir şeyin imhasıyla yükselen şeyler, bittabi, o şeylerden mutazarrır olanı alçaltır. Ve filhakika Avrupa'nın bütün terakkisine, tealisine ve temeddününe mukabil, Türkiye bilakis tedenni etmiş ve sükût vadisinde yuvarlanadurmuştur. Artık ıslah-ı hal etmek için, insan olmak için, mutlaka Avrupa'dan nasihat almak, bütün işleri Avrupa'nın amaline göre tedvir etmek, bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi birtakım zihniyetler küşayiş buldu. Halbuki hangi istiklal vardır ki, ecnebilerin nesayihiyle, planlarıyla yükselebilsin? Tarih böyle bir hadise kaydetmemiştir." (6 Mart 1922) b/ "Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatındayım. Onun için milli bir terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garbten gelen bilcümle tesirlerden uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millimizin inkişafı, ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Laalettain bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takib olunan yabancı kültürlerin tahrib edici neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraset-i fikriye) zeminle mütenasiptir, o zemin milletin seciyesidir." (Temmuz, 1921)

Şimdi isterseniz, İnönü döneminin kültür önderlerinden Nurullah Ataç'ın Türkiye için çıkar yolu nerede gördüğüne geçebiliriz. Ataç İnönü'nün gözde bir adamıydı […], İnönü dönemi ulusal eğitim politikası hatırlanırsa, Ataç'ın sözlerinin, o dönemin eğilimini

yansıttığı hemen fark edilir. Bu eğilim, Mustafa Kemal düşüncesinin tam karşıtıdır. Ataç diyor ki: a/ " Bizim devrim dediğimiz hareketin amacı bu ülkeyi Batı ülkelerine benzetmektir; devrimcisi ile gelenekçisi ile." b/ "Biz görüyoruz eksiğimizi, Yunanca öğrenmedik, Latince öğrenmedik, Avrupalıların eğitiminden geçmedik, onun için ne denli uğraşsak Avrupalılar gibi olamıyoruz. Buna üzülüyoruz." c/Gençleri, kendilerine hür edebiyatı öğreterek kurtarabiliriz. Eski Yunaneli'nin, eski Roma'nın edebiyatı. Platon'u, Aristophanes'i, Euripides'i, Horatius'u, Vergillius'u okusunlar. Yalnız birini değil hepsini okusunlar. Onların etkisi ile yetişen Avrupa edebiyatlarının eserlerini okusunlar. Onların etkisi ile yetişen Avrupa edebiyatlarının eserlerini okusunlar." Buna karşılık, Ataç, 'halk musikisini sevenleri' uygarlığa düşman saymakta, aydınları bu 'laubâlilikten vazgeçirmek' gerektiğini ileri sürmektedir. 'O zaman alaturka musikiden de belki kurtulur'muşuz. Divan şiirini okumamak gerekirmiş, onun için de 'severekten, yüreğimiz kanayaraktan kapatacağız divan şiirini' dememiş midir?" [14]

İkinci halka Demokrat Parti iktidarıdır. A. İlhan'a göre Demokrat Parti, *"gerçekte, CHP'nin sivil/liberal kanadından başka bir şey değildir."* [15]

Dolayısıyla CHP zihniyeti ile DP politikaları arasında süreklilikler mevcuttur: A. İlhan bu temayı, yani sürekliliği, işlediği metinlerinden biri çok ilgi çekicidir:

"Yazılmıştır: 1950 seçimlerinden sonra iktidarı devralacak DP'nin genel başkanı Celâl Bayar, İsmet İnönü'yü ziyaret ediyor; cevabını çok merak ettiği soru şudur: "…neden NATO'ya girmediniz, Paşam?" İsmet Paşa'nın cevabı da bir soru, hem de ilginç bir soru: "…onlar aldılar da, biz mi girmedik Celâl Bey?"

Türk tarafı, en çok da DP, ABD ile yakın işbirliğinin 'deli gömleğini giymek' anlamına geldiğini henüz bilmez; Celâl Bayar, ülkenin 'Küçük Amerika' olacağını millete müjdeler; Akdeniz'de ABD'nin 6. filosu var diye, donanmayı geliştirmek istemeyi lüzumsuz görür; DP iktidarı, mahiyeti şüpheli 'Kore Savaşı'na gözünü kırpmadan girecektir.

---

[14] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 63-4.

[15] Attilâ İlhan, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 293.

Oysa ABD, niyetini daha 1947'de belli etmişti. Şu haberi okur musunuz lütfen: "…ABD Hey'eti, incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye geldi; heyetten bir ilgili: 'Türkiye'ye her şeyden evvel, her türlü kalkınma planından evvel, yol ve liman lazım olduğuna inanmak icabeder' dedi…" (Cumhuriyet, 15 Haziran 1947)

DP iktidarı, 'Küçük Amerika' olmak hayaliyle, ülkeyi ABD ('sistem') için kârlı bir pazara dönüştürecek bu telkinlere kapılmış; Menderes'in 'Görülmemiş Kalkınması', Türk pazarının bütünleşmesi, ithalatın iyi işleyebilmesi için limanlar ve karayollarının inşasına girişilmiştir. Netice malum: yurt sathında onbinlerce ithal malı otomobil ve traktör, ulusal demir ve deniz yollarının devre dışına itilmesi, ekonominin iki seçim dönemi sonunda, iflası!" [16]

CHP ile DP'nin sürekliliği, 'demokrasi'nin bir kenara bırakılıp, otoriterlik ve tahakkümün öne çıkarılmasında da mevzubahistir:

"Demokrat Parti, halk yığınlarının mutluluk özlemlerine somut cevaplar üreteyim derken, ciddi surette 'teklemişti'; bu da 'mayasındaki' [17] *otoriterlik eğilimini öne çıkarmış, sivil destekli parti örgütü, gittikçe Menderes'in 'şahıs tahakkümünün' 'aygıtı' halini almıştı.*

…

Demokrat Parti Yönetimi, 'Tek Parti' döneminden kalma, sağı solu 'budamak' politikasını, 'olduğu gibi' uygulayacaktır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Nazilere yakınlığıyla tanınmış olan Cevat Rifat, o ara, 'İslam Demokrat Partisi' diye bir parti kurmuştu; bu parti derhal kapatılıyor: 3 Mart 1952. Bunu İşçi Sendikaları Birliği'nin kapatılışı izler: 20 Nisan 1952. Hemen arkasından, faaliyetini güç bela sürdürmeye çabalayan Türkiye Sosyalist Partisi'nin 17 üyesini tutuklarlar; bunun arkasından da, ünlü bir şairin (Necip Fâzıl) yargılanıp cezaevini boylaması gelecektir: 12 Aralık 1952.

---

[16] Attilâ İlhan, **"… bir sap kırmızı karanfil…" "Cumhuriyet" söyleşileri 1**, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s. 154.

[17] 'mayasındaki' ifadesiyle A. İlhan, Demokrat Parti siyasal elitinin zihniyetinin CHP saflarında iken olgunlaşmış olmasına işaret ediyor.

Diyeceksiniz ki bunlar, 'rejim düşmanı'; peki, Osman Bölükbaşı, Hüseyin Cahit gibi demokrasiye 'sadakatı müsellem zevatın' uğradıkları akıbete ne demeli? Bölükbaşı, Cumhuriyetçi Millet Partisi gibi önemli bir partinin, sözünü sakınmaz lideridir, 'TBMM'ye hakaretten yargılanır, tutuklanır: 24 Haziran 1952. Hüseyin Cahit Bey, ilerlemiş yaşına rağmen başyazılarıyla yaptığı sert muhalefet yüzünden, hapishaneye gönderilecektir: 1 Aralık 1954.

[…] Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın […] Vatan Partisi'nin kapatılıp, kurucularının derdest edilerek cezaevine gönderilmesine şaşar mısınız? […] 23 Mart 1959

Demokrat Parti, kaçınılmaz sonuna doğru yaklaşırken, bir 'sivil toplum örgütü' olmaktan çıkmış; ceberut, astığı astık, kestiği kestik bir 'tahakküm aygıtı' kimliğine bürünmüştü. Bir bakıma, hem içinden çıktığı 'totaliter, tek partiden' farkı kalmamıştı..." [18]

O halde, CHP ile DP ardışıklığı ve sürekliliği ile;

a) Kemalist bağımsızlık ilkesi tamamen terk edilmiştir:

"Savaş ertesi […] demokrasilerin zaferi, totaliterliğin pabuçlarını dama attı; galipler, 'tek parti' Türkiye'sine dayatırlar: demokrasiye geçiniz! Rusların dengesizliği, ülkeyi NATO'yla bütünleştirecek, ortaya 'komünizm düşmanlığına' ağırlık veren, yeni bir 'Soğuk Savaş Atatürkçülüğü' çıkacaktır; elbette, 'küçük Amerika olmak' hayali, tekelci devlet kapitalizminden, kozmopolit (yabancı sermayeci) bir liberalliğe geçişi zorunlu kılıyor.

Yeni model, bir öncekinden farklı; onun tersyüz edilmiş biçimi: altyapıda ne kadar kozmopolit ve liberalse, üstyapıda o kadar 'milliyetçi ve muhafazakâr görünüyor: laiklik, Müslümanlık lehine yorumlanmaya başlamıştır, öte yandan 'ecnebi sermayeye' yaltaklanıyoruz; 'tam bağımsızlık ilkesi tedavülden kaldırılmış çünkü […] yüzyılımız bağımsızlıklar yüzyılı değil, karşılıklı bağımlılıklar yüzyılıymış […]

Daha da müthişi, ikisinin de kökenleri, gizli sömürge Osmanlı döneminde olan, son iki modelin; aralarında 'Atatürkçülüğü', bir türlü paylaşamayışlarıdır: kim unutabilir, 60'lı

[18] Attilâ İlhan, **"… bir sap kırmızı karanfil…" "Cumhuriyet" söyleşileri 1**, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s. 154-6.

yıllardan itibaren, her askeri müdahale seçim iktidarlarını böyle suçlamış, uygulamada 1920'lerin anti/emperyalist devrimciliğine değil, 1940'ların faşizan totaliterliğine heveslenmiştir; her 'ara rejim sonrasında ise inanılmayacak derecede yeni Tanzimat'çı liberallikler yaşarız; ortalıkta bir 'Ulu önder' edebiyatıdır, gider; nedense hiç kimse, Milli Mücadele döneminde yapılanları ve söylenenleri hatırlamaz ve hatırlamak istemez.

Görünen nedir? İktidarı muhalefeti -dönüşümlü olarak- ikinci ve üçüncü dönemi 'Atatürkçülük' sayanların oluşturduğu, dört dörtlük bir Filipin demokrasi modeli'

('Sistem' yarım yüzyılda maksadına nail olmuş, Ankara Hükûmeti'ni nihayet evcilleştirmiştir.)" [19]

b) benimsediği taklitçi kültür ve eğitim politikalarıyla halk-elit ayırımını derinleştirmiş ve kökleştirmiş, dolayısıyla Atatürk'ün milliyetçilik (uluslaşma) /modernleşme projesini temelinden sakatlamışlardır.

"Anadolu İhtilâli, ulusal demokratik bir devrimdir: 'Hâkimiyet, sultanın elinden, 'bilâ-kayd ü şart' milletin eline geçer! Bunun olağan sonucu, kültürün (bilim ve sanat) aynı şekilde, saray ve çevresindeki 'münevveran'dan, halka dağılması değil midir? Galiba işte orada iki hata yapmışız: Birincisi kuramsal (teorik) bir hata, sanıyoruz ki saray ve çevresindeki kültür Doğu/İslâm skolastiğine bağlı olduğundan, toptan reddedilmelidir; bu bizi, kültür emperyalizmlerinin gönüllü kurbanı yapıyor; ikincisi pratik bir hata, öğretimi demokratikleştirmek, kültürü halka yaymak sanılıyor; bu da, sözgelişi 'yükseköğrenimi imtiyazlı çevrelerin hakkı olmaktan çıkarıp, halka mal ettin mi, kültür sorunu çözümlenir' yanlışını getiriyor.

Bunun sonucu, Devlet-i Aliyye'den beri, 'malumat sahibi, milletten kopuk, nispeten imtiyazlı Batı taklitçisi' bir aydın kesiminin yaratılmasıdır. İmtiyazlı dedim, imtiyazları, bütün 'teceddüt hareketlerinin' başını çekmelerinden, bu yolda bürokrasiyle bütünleşmelerinden doğuyor; gel gör ki, 'taklit' bir komprador kültürünün taşıyıcısı

[19] Attilâ İlhan, **Aydınlar Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004, s. 185-6.

olmaları, onları sürekli halka (millete) yabancılaştırıyor. Çözümlerinin, kurumsal önerilerinin, siyaset düzeyinde bir türlü dikiş tutmaması, bundan!

Cumhuriyetin ilk yıllarında, ulusal bir aydın tipi yaratılmaya çalışılmamış denemez! Ulusal bir bileşim kaygısı da görülüyor! Ne var ki, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, Türk kültürünü Yunan/Latin tabanına oturtmak eğilimi, 'aktarmacı ve malumatfuruş' aydın türünü yeniden tedavüle çıkarıyor. Üstelik, bürokrasiyle âdeta özdeşleştirerek! Sonucunu görüyoruz: yarım asrı geçen Cumhuriyet tarihinde, kültür hayatı, elli milyonluk ülkede, yüz, bilemedin beş yüz bin kişiyi ilgilendiren bir darlıkta kalmıştır. Cumhuriyetin en büyük başarısızlıklarının birisi bu! orijinal ulusal kültür bileşimi yapamıyor, bir, eldeki taklit kültürü de -halka yabancılaştığından- kesinlikle demokratikleştiremiyor, iki! Bu ikisi, birbirinin sebep ve sonucu mudur, düşününüz!" [20]

4.2.2. Atatürk Modernleşmesinin Ruhu: Kuvay-ı Milliye ve Üç Misak-ı Milli

4.2.2.1. *Tanzimat Modernleşmesi Versus Atatürk Modernleşmesi*

A. İlhan milliyetçilik-öncesi yani bir milliyetçilik geliştirebilmek amacıyla sağlıklı bir zemin inşa etmenin rasyolarını bağımsızlık, kalkınma ve kültür sorunlarının çözümünde görür. Bu onun neden öncelikle bir moderleştirmeci olarak görülmesi gerektiğini açıklar. Dikkat edildiğinde bir sosyalist olarak A. İlhan'ın problemi bir işçi sınıfının kurtuluşu değildir. Ya da işçi sınıfı ile burjuvazi arasında bir çatışmadan da bahsediyor değildir. Ama bir modernleştirici olarak talebi, bağımsızlık, sanayileşme ve 'milli' bir kültür üzerinde billurlaşmıştır. A. İlhan'a göre Osmanlı-Türk modernleştiricileri, Mustafa Kemal Atatürk'e kadar, milliyetçilik/modernleşme süreçlerinin sağlam bir zemin üzerinde inşa edecek ekonomi-siyaset mimarisini kavrayabilmiş değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı bu kavrayış eksikliğinde aranmalıdır, başka bir yerde değil. O halde milli idbar tarihimizin sembolü olan Sevr Anlaşması, Tanzimat 'batıcılığının' tabii sonucudur:

---

[20] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı***,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 111-2.

"19. yüzyılda Devlet-i Aliyye eski satvetini kaybetmiştir. Birbirini izleyen askeri yenilgiler, hepsi mülkün aleyhine Karlofça, Pasarofça, Kaynarca anlaşmaları; Osmanlı askeri üstünlüğünün artık sona erdiğini gösteriyor. Öyle ki, Hıristiyan, kapitalist ve emperyalist Batı için, eski Şark tehlikesi, yavaş yavaş paylaşma anlamına gelen Şark Meselesi'ne dönüşecek; gerçek tehlikeyi gittikçe yayılan, yayıldıkça güçlenen Rusya oluşturacaktır.

O zaman Batı'nın yapacağı basit: Güçten düşen Devlet-i Aliyye'yi denetim altıda tutarak, Rusya'ya karşı kullanmak! Osmanlı'ya kabul ettirilen Tanzimat fikrinin ardında yatan stratejik hesap budur; nitekim, Reşit Paşa'nın özel 'katibi' M. Cor bunu saklamıyor, diyor ki: "…Fransa ve İngiltere için Türkiye'yi, Rusya2ya karşı bir engel teşkil etme zorunluluğu içinde düşünüyoruz…" Bunun pratikteki sonucu, 18. yüzyıla kadar, savaşlarını Batı'da Avusturya/Macaristan, Doğu'da İran'a karşı yürüten Osmanlı Devleti'nin, artık "münhasıran" Rusya ile savaşması olmuştur.[…]

Peki, ya denetim altında tutmak? Gülhane Hatt-ı Humâyûn'unu okudunuz mu? Bu aslında, bir yandan ülkenin, tam bir açık pazar olmasının koşullarını sağlamak, bir yandan Müslümanlığa karşı Hıristiyanlığın ağır basması için 'elverişli' koşulları gerçekleştirmek anlamına gelir. Taner Timur, hedefi şöyle anlatıyor: "…Osmanlı bütünlüğünü korumak; fakat Osmanlı Devleti içindeki Hıristiyanların durumunu giderek düzeltip sonunda onları iktidar yapmak!" […] Bu kadar mı, hayır! Demirtaş Ceyhun, 'Haçlı Emperyalizm'de şunları yazıyor: "…Hatt-ı Humâyûn'un okunmasından , (…) Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yarım yüzyıllık sürede tam 69 adet yabancı (misyoner) okulun açılması, Batılı kapitalist devletlerin, Anadolu'da ne denli bir kültürel sömürgeleştirme hareketine giriştiklerini açıkça göstermektedir." […]

Üstünkörü yaklaşılırsa Tanzimat, Devlet-i Aliyye'de kulun tebaya, hâttâ eşit haklara sahip vatandaşa yükselişidir; herkes için mal mülk güvencesi, kazanma ve gelişme imkanlarıdır; soyut olarak alınırsa, gerçekten böyledir bu, daha çok, Osmanlı Avrupa'sında yaşayan Hıristiyan kalabalığın, 'ayrıcalıklı'bir statüye geçmesi sonucunu getirir; ticarette var olan sınırlamaların kaldırılması, gümrüklerin açılması yerli sanayii mahvetmiştir. […]

Avrupa fabrikalarının rekabetinden, önce, pamuklu sanayi zarar görmüştür. İstanbul ve Avrupa Türkiye'sindeki bu sanayi zayıflamıştır. Fakat pamuğu aile içinde işleyenler, sefalete düşmek pahasına dayanmışlardır. […] Fakat zamanla sanayinin çöküşü hızlanmış ve yaygınlaşmıştır. Önce pamuk sonra ipek sanayii buhrana sürüklenmiştir. […]

Daha da müthişi, açık pazar siyasetinin, çok sistemli bir borçlandırma politikasıyla birlikte yürütülmesi idi. Çoğumuz bilmez, ünlü Osmanlı borçları, ilk defa Tanzimat yıllarında alınmaya başlamıştır; yanılmıyorsam, hem de Koca Reşit Paşa'nın borçların, sonunda Osmanlı Maliyesi'nin iflasına, onun da başımıza Düyun-u Umumiye belâsını musallat ettiğine, kim hayır diyebilir ki! […]

Hayır, bu kadarla kalmaz; döner dolaşır, sonunda iş 'ecnebi'nin Silahlı Kuvvetler'e burnunu sokmasına varır. 'Satvet Devri'nde kendi teknolojisi, kendi askeri ve kumandanlarıyla, 'yedi düveli' dize getiren Osmanlı Silahlı Kuvvetleri, Tanzimat sonrasında, ıslah projeleri çerçevesine uyularak, düpedüz ecnebi mütehassıs, -daha da beteri- ecnebi kumandanların yönetimine verilmiştir. […] tarih gözüyle bakıldı mı Tanzimat'ın tabii ve kaçınılmaz sonucu, Sevres Anlaşması olarak görünür: Tanzimat, Devlet-i Aliyye'nin, önce gizli bir sömürge olmasını hazırlamış, sonra da paylaşılmasını sağlamıştır." [21]

Oysa ki, A. İlhan'a göre Mustafa Kemal'in tavrı Tanzimat ile birlikte gelen modernleşme anlayışına taban tabana zıttır. A. İlhan bu temayı Atatürk'ten yaptığı bir alıntıyla destekler:

"…hasis menfaatlarını kutsal duygulara tercih edip, gücünü halktan almayan 'resmi' bir kuvvetle, bunun gücünden yararlanan çıkarcı, duyguları bakımından yozlaşmış bir azınlığın dışında, bütün millet ve memleket, Anadolu'nun sinesinden verilen bir işaret üzerine, yığın halinde kıyam etmiş, birleşmiştir. İşte 'hareket-i milliye', bugünün en büyük sorunu olan, ulusal bütünlüğü ve tam bağımsızlığı korumak için, bütün milletin azim ve imanından doğdu…"

---

[21] Attilâ İlhan, **Hangi Batı***,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002, s. 231-6.

"…bu ayaklanma, yalnız hamiyetsiz bir iktidarı bulunduğu yerden düşürmek değil, memleketin mukadderatını belirlemede ulusal iradeyi egemen ve 'milleti âmil' kılmak; ve şu anda, dışarıdan da varlığımıza yöneltilecek saldırıları, red, iptal ve sonsuz olarak halk egemenliğini sağlamak gibi, üç cepheli bir sahnede, mücadeleyi göze almıştır…"

Demiştim size 'Kemalist' ne 'alaturka'dır, ne 'alafranga', o 'çağdaş'tır, 'ulusal'dır, 'tam bağımsız'dır…" [22]

4.2.2.2. *Atatürk ve Üç Misak-ı Milli*

Bu noktada A. İlhan Atatürk'ün düşüncesi üzerine ilgiler geliştirir. Ona göre Atatürk'ün inkılap düşüncesinde 'Üç Misak-ı Milli' birbirini tamamlamaktadır. Birinci misak-ı milli Anadolu'nın toprak bütünlüğünü muhafaza etmek, Osmanlı mülkünün, üzerinde yaşayan insanlara bir 'vatan' olmasını temin etmektir. Dolayısıyla birinci misak-ı milli teritoryal bir coğrafi bütünlük üzerinde bir başka ulusun egemenlik ya da toprak arzularının reddedilmesi anlamına gelir ve bir ulus olarak kendini ispat etmenin ilk şartıdır.

Öte yandan, A. İlhan'a göre, bir vatan üzerinde yaşayan heteredoks kitlenin bir 'ulus' hüviyeti kazanabilmesi için Atatürk iki misak-ı milli daha ilan etmiştir. Bunlardan birincisi 'sây misak-ı milli'sidir, ikincisi Maarif Misak-ı Milli'sidir. A. İlhan'a göre Atatürk, ilkinden İzmir İktisat Kongresi'nde enine boyuna söz açmıştır. A.İlhan'a göre Atatürk'ün Sây Misak-ı Milli'si ile kastettiği şudur:

"…anti- emperyalizmin 1920'ler aşamasında Mustafa Kemal, 'mazlum milletlerler'de sınıfsal çelişkinin ikinci plana itilebileceği kanısında, Sultan Galiyev'le beraberdir; nasıl ki; Türkiye'deki sınıfsal durumun irdelenmesinde Şefik Hüsnü ile beraberse. 1920'ler Türkiye'sinde, gayr-ı Müslim ve komprador burjuvazi tasfiye edilir, hele Rum, Ermeni tüccar ve ağalarının Anadolu'da bıraktığı mal ve mülk, ahaliye paylaştırılırsa, klâsik anlamda bir sınıfsal karşıtlıktan söz edilebilir mi, şüpheli. Mustafa Kemal Balıkesir'deki bir söylevinde siyasal partilerin, gerçekte, sınıfsal çıkarları 'temsilen' kurulduklarını belirtmiş, Anadolu'da bu bağlamda çıkarları çatışan toplumsal sınıfların tam

[22] Attilâ İlhan, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 255-6.

anlamıyla oluşmadıklarını, bu yüzden de hepsinin 'halk' kavramının kapsamı içinde düşünülebileceğini varsaymıştı. Başka deyişle, emperyalizme karşı 'ulusal kurtuluş cephesiyle' kazanılan siyasal bağımsızlık savaşından sonra, 'ulusal emek cephesiyle' (Sây Misak-ı Millisi) ekonomik bağımsızlık savaşına yönelmek istemiştir.

[…] İzmir İktisat Kongresi'nde şunları söyler: "…Geçmişte, özellikle Tanzimat döneminden sonra, ecnebi sermayesi memlekette ayrıcalıklı bir yere sahip oldu. Ve bilimsel anlamda denilebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık, her uygar ülke gibi, yeni Türkiye'de buna muvafakat edemez. Burası tutsaklar ülkesi yapılamaz." Peki buna nasıl karşı konulabilecektir, nasıl bir programla? Cevap hazır: "…Programdan söz edildiği zaman, âdeta denilebilir ki, bütün halk için bir sây misak-ı millisidir. Ve böyle bir Sây Misak-ı Millisi etrafında toplanmaktan hasıl olacak siyasal şekil ise, alelâde bir parti niteliğinde düşünülmemek lâzım gelir." Son cümleye dikkat isterim. Ulusal Emek Cephesi şundan belli ki, her türlü halkın toplanacağı örgütü, 'alelâde bir parti niteliğinde' düşünmüyor; karşıtlıkları aşırı keskinleşmemiş toplumsal sınıfların, emperyalizmle savaş halinde bir ülkede, birleşecekleri ortaklaşa bir cephe olarak düşünüyor. Bu tavır ve bu tutum, yeryüzündeki bir sürü 'ilerici' liderin, kırk yıl kadar sonra, zar zor ulaşabildikleri bir bilinç aşamasıdır.

Bize övünmek düşer." [23]

İkinci Misak-ı Milli ise 'Maarif Misak-ı Milli'sidir ve Atatürk bunu Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile gerçekleştirmiştir:

"Tam bağımsız, lâik ve demokratik Cumhuriyet'in kültür politikasında, aynı 'ulusal cephe' Tevhid-i Tedrisat (öğretimde birlik) Kanunu ile oluşturuluyor.

Neden Öğretimde birlik? Tanzimat sonrası Osmanlı'sı, ciddi, üstelik birbirine karşıt, bir kültür 'ikiliği' yaşıyor: Bir yandan mahalle mektepleri, tekke, medrese ve zaviyeler, harıl harıl 'ümmet aydını' yetiştiriyorlar; bir yanda ecnebi dille öğretim yapan, çeşitli Hıristiyan tarikatlarının 'misyoner' okulları, harıl harıl, 'komprador' aydın üretiyorlar. Bunlardan ilki,

[23] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 25-6.

Osmanlı'yı geleceğine değil, geçmişine çekmek meraklısıdır; ikincisi ise, geçmişi 'külliyen' reddedip, Batılı 'metropol' ülkelere menzemeyi marifet sanıyor. Osmanlı'nın son iki yüzyılı, Tanzimat ve Meşrutiyet, çağdaş ve ulusal kültür sentezini başaramamış, bu iki aydın türünün çatışmasıyla geçmiş; neticede, Devlet-i Aliyye batmıştır. 'Sistem' bu çatışmayı, hem tahrik ediyor, hem de hınzırca kullanıyordu.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, bu zararlı 'ikiliği' tasfiye edecekti; ulusal, demokratik ve laik Cumhuriyet'in, bu vasıfları taşıyan çağdaş aydınlarını yetiştirmek için tasarlanmıştı: Medrese, tekke ve zaviyeler kapatılıyor; bunların yerine 'münhasıran' din adamı yetiştirecek imam-hatip meslek okullarının kurulmasını öngörüyordu; onun dışında, Cumhuriyet'in kültür kaleleri liseler, çağdaş Türk toplumunun aydın fidelikleri olarak, eğitim tarihimizdeki şerefli yerini alıyordu.

…

[…] 1920'li yıllar. İzmir'deki İktisat Kongresi'nin sona erişinden -yani Sây Misak-ı Millisi'den- sadece dört gün sonra, Maarif Vekili İsmail Safa Bey, bilahare Misak-ı Maarif diye vasıflandırılacak bir 'tamim' (genelge) yayınlıyor; bu tamime göre 'Cumhuriyet Maarifi', tedrisatta şu maksatları güdecektir:

"…1) Ulusal duygular güçlendirilmeli, değişik görüşlere, ancak ulusal varlığa zarar vermemeleri koşuluyla saygılı davranılmalı. 2) Yeni kuşaklar, çalışma ve üretici olma düşünceleriyle yetiştirilmeli. Ülkenin kalkınması ancak böyle sağlanabilir. 3) uygar dünyada, uygar ve insancıl (hümanist) ülküler taşımak gereklidir…"

İsmail Safa Bey, tamimimde iki müthiş söz etmiştir ki, birisi aynen şudur: "…geleceği uzak geçmişte değil, yarının gelişmelerinde aramalıdır."; ikincisiyse Condorcet'den bir alıntı: "…bana hakkımı verin! Fakat ondan nasıl yararlanacağımı bilmiyorum. Ben halkım!" […]

Gâzi Mustafa Kemal, Meclisi açış konuşmasında, hassas noktanın üstüne dikkatle basmıştır:

"…Milletin ârâ-yı umûmiyesinde tespit olunan, terbiye ve tedrisatın tevhidi umdesinin, bilâ-ifate-i an tatbiki lüzumunu müşâhâde ediyoruz…" (1 Mart 1924)

Ertesi gün Halk Fırkası grubunda, […] ünlü Tevhid-i Tedrisat […] Kanunu'nun lâyihasını vereceklerdir […]

Kanunun gerekçesinde, bugün bile hepimizin, en çok da siyaset esnafının okuması gereken, şu satırlar yer almıştır:

"…1839 Gülhâne Hattı Hümâyûnu'ndan sonra başlayan Tanzimat döneminde sona eren Osmanlı Saltanatı, öğretimin birleştirilmesine başlamak istemişse de, bunda muvaffak olamamış ve aksine bu hususta 'ikilik' bile meydana gelmiştir. Bu ikilik eğitim ve öğretim birliği bakımından zararlı sonuçlar doğurdu. Bir milletin fertleri bir eğitim görebilir, iki türlü eğitim bir memlekete iki türlü insan yetiştirir; bu ise duygu ve düşünce birliği ve dayanışma amaçlarına tamamiyle aykırıdır." […]

TBMM'nin 3 Mart 1340 (1924)'ta kabul ettiği Tevhid-i Tedrisat Kanunu, böylece öğretim ve eğitimini bütünüyle Cumhuriyet Maarifi'ne emânet ediyordu. 4. maddesi, ilahiyat fakültesi ve imamlık/hatiplik konusunu çok açık bir şekilde çözmüştü." [24]

4.2.2.3. *Bir Anti-Emperyalist Milliyetçi/Modernleşmeci Olarak Atatürk ve Türk İnkılabı*

O halde, denilebilir ki A.İlhan'a göre Kuva-yı Milli ve Misak-ı Milli, sadece bir ihya ya da yenileşme pratiğinin parçaları olarak görülemezler, ait oldukları düşünsel kaynakları, tarihi anlamı ve gelecek 'ufku' hesaba katıldığında 'Türk İnkılabı, ihtilâlden de vâsi bir tahavvüldür'.

Bu birkaç bakımdan böyledir.

Bir kere, Atatürk'ün önderlik ettiği Kurtuluş savaşı emperyalizme karşı yapılmış bir kurtuluş savaşıdır. O halde (yani A. ilhan'ın akıl yürütmesine göre) Kuva-yı Milliye, aslında

[24] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 402-5.

XX. yüzyılın gördüğü ilk 'Halk Kurtuluş Ordusu'; 'Müdafaa-i Hukuk', 'mazlum milletler'in hepsi için ilk kurtuluş öğretisi; Bandung Konferansı'nın ya da Sultan Galiyev'in tasarladığı 'Mazlum Milletler Beynelmineli'nin ilk bildirgesidir. Savaşın emperyalizme karşı verilişi, 'ulusallık' bilincini pekiştirmiş; Padişah ve Halife'nin emperyalizmle işbirliği yapmış olması hareketi demokratikleştirmiştir. Dolayısıyla A. İlhan'a göre Atatürk, İstanbul hükûmetine başkaldırdığında bu onu ihtilalci, devraldığı toplumu dönüştürmeye çalışması onu inkilapçı yapmıştır. Fakat devrim, kurtuluş savaşıyla eşzamanlı yürüdüğünden onun 'kurtarıcılığı' ağır basmış, 'devrimciliği' unutulmuştur.

Bu bakımdan A. İlhan'a göre, Atatürk ve öncülük ettiği Kurtuluş Savaşı ve 'İnkilaplar'ın kendisine dayandığı öğretinin, Müdafaa-i Hukuk'un, önemi ve anlamı, öncelikle, (A. ilhan'ın 'sistem' adıyla karşıladığı) küresel emperyalizme karşı alternatif bir kurtuluş stratejisi ve bir enternasyonel teklif etmiş olmasındandır. Bu aşağıdaki alıntıdan takip edilebilir:

"Sosyalist Enternasyonal'ler nedir, işçi sınıflarının tek örgütte birleşmesi, yâni küreselleşme teşebbüsleri değil mi? Komünist Manifestosu'nun ünlü sloganını bir hatırlayın […] "Dünyanın bütün işçileri zincirlerinizden başka kaybedecek şeyimiz yoktur, birleşiniz!" Karl Marks, XX. yüzyılı enternasyonelleşmiş bir yüzyıl olarak selâmlıyordu. Yâni 'küreselleşmiş' bir yüzyıl, onca sömürgenin ulusal kurtuluş hareketlerine uyanacağını, bağımsızlık savaşlarının gündeme geleceğini hesaplayamamış demek!

Bildiğiniz gibi yüzyılımız […] bir 'milliyetçilikler' yüzyılı oldu, böyle olacağı, zaten daha yüzyılın başlangıcından iki önemli hareket tarafından, haber verilmişti: birisi Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk hareketiydi bunun, ötekiyse Sultan Galiyef'in 'Mazlum Milletler Enternasyonali' teşebbüsü! Sultan Galiyef diyor ki:

"…en gelişmiş olanını, İngiliz Proleter sınıfını ele alalım. İngiltere'de devrim zafer kazanacak olursa, bu proleterya sömürgeleri ezmeye devam edecek ve bugünkü burjuva hükûmetin politikasını izleyecektir: çünkü sömürgeciliği sürdürmeye niyetlidir." […]

Daha sonra şöyle demiştir: "…SSCB formülüyle gelişmesini sürdüren eski Rusya, sonsuza dek ayakta kalamaz. Sovyet Rusya geçici bir olaydır. […] Rus halkının öbür halklar

üzerinde hegemonyası, zorunlu olarak, bu halkların Rus halkı üzerindeki hegemonyasıyla yer değiştirecektir."

Anadolu Hareketi, liberal küreselleşmeye, Galiyef Hareketi Stalinci komünist küreselleşmeye karşı çıkmışlardı." [25]

İkinci bakımdan, Atatürk'ün 'eylemi' [26], Kurtuluş Savaşı ve inkılapları, Osmanlı-Türk modernleşme tarihi içerisinde, kendisini bir parçası hissettiği evrenseller açısından 'büyük'tür. Çünkü 'teokratik' bir iktidarı halk egemenliği biçimine dönüştürmüştür. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in devrimciliği, egemenliğin kayıtsız şartsız halkın olacağı 'yeni bir devlet' kurmak tasarısında yatmaktadır. [27] Bu anlamda Atatürk'ün eylemi bir 'milli demokratik devrim'i gerçekleştirmeye matuf bir devrim hüviyetini taşır:

" Bir önceki iktidarın hâlâ teokratik bir düzenin üzerinde oturduğu hatırlanırsa, "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" ilkesinin ne büyük bir devrim sloganı olduğu şıp diye anlaşılır. Sosyalist bir devrim değildi elbette olmayı da düşünmedi, Jöntürkler'in (ne yazık ki biraz da Batılı emperyalizm adına) başlatıp da gerçekleştiremedikleri ulusal demokratik devrimin anti-emperyalist bir platformda gerçekleştirilmesinden ibaretti. " [28]

Burada bir soru öne çıkmaktadır. Jöntürklerin başlattıkları fakat gerçekleştiremedikleri bir 'milli demokratik devrimin anti- emperyalist bir platformda gerçekleştirilmesinin' a) anlamı nedir b) bu adlandırmayı hak eden ya da bize bunun böyle olduğunu düşündürtecek başarıları nelerdir?

Açıktır ki burada 'Milli demokratik devrim, Milliyetçilik/modernleşme süreçlerinin üzerine inşa olduğu iki inşa pratiğine işaret etmektedir. Bunlar devlet-inşası (state-building) ve ulus-inşasıdır (nation-building). Devlet ve onun 'ulus'unun inşa edilmesi anlamında, Avrupa-Amerika Modernleşme/Milliyetçiliği, tamamlanması yüzyılları alan bir dizi süreçler bütününe gönderme yapar. Coğrafya ve kültüre göre farklılaşmakla ve son

[25] Attilâ İlhan, **Hangi Küreselleşme***,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 126-7.

[26] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk***,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 15.

[27] a.g.e., s. 46.

[28] a.g.e., s. 60.

derece karmaşık ve farklı merhalelere sahip olsa bile sonuç olarak moderleşme/milliyetçilik, 'Eski Rejim'den (ancien regime) şu bakımlardan farklılaşmaktadır.

Teritoryal bir coğrafya üzerinde politik iktidarın egemen olması; bu egemenliğin kilise ya da aristokrasi karşısında bağımsızlaşmış olması; düzenli ve adil bir vergilendirme yapabilmiş, bu düzenli gelirler üzerinden sağlam bir maliye sistemi kurmuş olması, düzenli ve her an savaşa hazır bir orduya sahip olması; insan ve malların taşınmasını kolaylaştıran yollarla birbirlerine bağlanmış ve malların gümrük kotaları olmadan serbestçe dolaşabildiği bütünleşik bir iç (ulusal) pazarın kurulmuş olması, yaygın ve ulusal bir eğitim sistemine sahip, adil ve eşit dağıtılan bir hukuk ve sağlık sistemini hayata geçirebilmiş olması, politik hak ve yükümlülüklerin sınırlı bir azınlıktan kitlelere doğru genişletildiği, politik özgürlüklerin hak ve yükümlülüklerle son derece sıkı bağlarla birbirine bağlandığı ve birlikte düşünüldüğü bir yöneten-yönetilen(merkez-çevre) mimarisinin inşa edilmesi.[29]

Politik iktidar çoğulluğunu tek ve egemen bir politik iktidara tevhid eden; etnik, dini ya da dilsel aidiyetler çoğulluğunu tek ve meşru bir ulusal üst kültür altında törpüleyen; muhtelif lehçe, aksan ya da dil çoğulluğunu ulusal bir dil karşısında görelileştiren, muhtelif din ve mezhepleri egemen bir din ve mezhep karşısında heteredoks ilan eden ulus-devlet'in inşası şüphesiz ki son derece uzun ve iç savaşlarla ihtilaller, isyanlar, başkaldırı ve müdahalelerle dolu kanlı bir tarihin ürünüdür.

---

[29] Bu model aşağıdaki çalışmalarda önerilmiştir. Burada, ayrıntıya girmeden özetlemeyi yeğledik, Batı Avrupa modernleşme/milliyetçilik tarihi ile ilgili ayrıntılı bir model önerisi neredeyse klasikleşmiş şu çalışmalarda mevcuttur: Stein Rokkan, "Dimensions of State Formation and Nation-Building: A Possible Paradigm for Research on Variations within Europe", **The Formation of National States in Western Europe**, ed. Charles Tilly, New Jersey, 1975, ss. 562-600. Charles Tilly, "Western State Making and Theories of Political Transformation", **The Formation of National States in Western Europe**, ed. Charles Tilly, New Jersey, 1975, ss. 601-640. Batı Avrupa modernleşmesi ile Rusya ya da Japonya gibi Avrupa-dışı modernleşmeleri arasında karşılaştırmalı bir çalışma için bkn: Samuel P. Huntington, **Political Order in Changing Societies**, Yale University Press, New Heaven and London, 1968. Theda Skocpol, **States and Social Revolutions: A Comperative Analysis of France, Russia and China**, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.

A. İlhan'a göre Atatürk son derece çatışmalarla dolu ve uzun soluklu bu süreçler bütününü, Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi ve politik kültürel mirası üzerinde, mümkün çatışmaları veya toplumsal bölünmeleri asgariye indirerek ve kısa bir süre içerisinde inşa etmeye çalışan bir modernleştirmecidir. A.İlhan'ın şu mukayesesi çok dikkat çekicidir:

" Fransız İnkıabı da, Anadolu İnkılabı da iktidarın yapısını değiştiren ihtilallerin sonucudur: 'hâkimiyet' […] bir hanedana ait olmaktan çıkar, 'kayıtsız şartsız milletin' eline geçer; her iki inkılap da erdem[…], ve dehşet […] prensiplerine uyarak, 'meşruluklarını' tarihe dayamışlardır; şu var ki Fransız İnkılabı'nın uyguladığı şiddetin yanında […] Anadolu İnkılabı'nın […] uyguladığı […] son derece hafif kalmaktadır. Ortada bir antiemperyalist kurtuluş savaşı, bir ulusal demokratik devrim vardır; Türkiye bu badireden mümkün olabilecek en az zararla sıyrılmıştır." [30]

"Kemal Paşa'nın en büyük hizmetlerinden birisi, Cumhuriyet'in ilk kuşaklarını etnik ya da benzeri ayrılıklardan uzak yetiştirmesini bilmesi olmuştur." [31]

"Sanaiin, dolayısıyla proleteryanın yeterince gelişmemiş olması, elbette, sanayicinin de […] gelişmemiş olmasını gerektiriyordu; buysa işçi […]partilerin gerekli tabanı bulamayacağını gösterdiği gibi burjuva (muhafazakâr, liberal demokrat) partilerin de, 'askıda' kalacağına işaretti. Gazi, belki de bu yüzden, 'Halk Fırkası'nı tesis ederken, 'sıradan bir parti' düşünmemiş; bütün halk kesimlerini içerecek, Türk modeli bir 'halk cephesi' tasarlamıştı." [32]

Bu noktadan itibaren Ulus-inşası ve Devlet inşası anlamında 'ulusal demokratik devrim'e ilişkin yukarıda sorulan sorunun ikinci kısmı yanıtlanabilir. Hatırlarsak sorunun ikinci kısmı şuydu: Atatürk, yaptığı şeyin anlamının ne olduğunu bildiğiyle, nasıl bir devrimi tasarladığıyla ya da hangi ihtilâlden esinlendiğiyle değil, neyi yapmakla bir milli demokratik devrimin mimarıdır? A. İlhan bu soruyu bir yazısında şu şekilde cevaplar:

---

[30] Attilâ İlhan, **"… bir sap kırmızı karanfil…" "Cumhuriyet" söyleşileri 1**, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s. 28.

[31] Attilâ İlhan, **Batı'nın Deli Gömleği**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002, s. 342.

[32] Attilâ İlhan, **"… ufkun arkasını görebilmek…" "Cumhuriyet" söyleşileri 2**, Bilgi Yay., Ankara, 1999, s. 189.

“Emperyalizmin Tanzimat’la birlikte ekonomimizi nasıl duman ettiğini […], Mustafa Kemal Paşa 1922 Mart’ında bunu ne güzel anlatıvermiş:

“…Tanzimat’ın açtığı serbest ticaret devri, Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemeyen iktisadiyatımızı bir de iktisadi kapitülasyon zincirleri ilebağladı. Teşkilât ve ferdi kıymet nokta-yı nazarlarından iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar, memleketimizde, bir de fazla olarak, imtiyazlı mevkide bulunuyorlardı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şerait tahtında memleketimize sokuyorlardı. bütün iktisat şubelerimizde bu sayede mutlak hâkim olmuşlardı.

“Efendiler! Bize karşı yapılan rekabet hakikaten çok gayr-ı meşru, hakikaten çok kahir idi. Rakiplerimiz bu surette inkişafa müsait sanaiimizi de mahvettiler. Ziraatımızı da rahnedar eylediler. İnkişaf ve tekâmük-ü iktisadi ve maliyemizin önüne geçtiler.”

[…] Mustafa Kemal için […]Avrupa ve Amerika, ‘rakiplerimiz’dir, ‘inkişafa müsait sanaiimizi mahvedenler, ziraatımızı rahnedar edenler’dir. Bunun nedeni de, yine 30 yıldır, Tanzimat’ta olduğu gibi ‘yabancı sermayesini’ memleketimizde imtiyazlı kılmamızdır.

Bu bir.

Gelelim sanayiye, sanayileşmeye! 1 Kasım 1937’de şunları diyor:

“…Endüstrileşmek en büyük milli davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük küçük her çeşit sanaii kuracağız, işleteceğiz. En başta vatan müdafaası olmak üzere, mahsullerimizi kıymetlendirebilmek ve en kısa yoldan, en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşabilmek için, bu bir zarurettir. Bu kanaatle, beş yıllık ilk sanayi planının geri kalan ve bütün hazırlıkları bitirilmiş olan birkaç fabrikasını da süratle başarmak ve yeni plan için hazırlanmak icabeder.

…Bundan sonrası için, bütün tayyarelerimizin ve motörlerinin memleketimizde yapılması ve harb hava sanayimizin de bu esasa göre inkişaf ettirilmesi iktiza eder.”

…

Peki, sanayileşeceğiz de bunu yaparken demokrasiden, özgürlükten vaz mı geçeceğiz? Hayır, ikisi de bir arada, aynı önemde olacaktır. Çünkü bir kere nasıl demiş, "Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir"; sonra şu çok anlamlı sözleri söylemiş:

"Fransa ihtilâli bütün cihana hürriyet fikrini nefheylemiştir ve bu fikrin hâlen esas menbaı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri beşeriyet terakki etmiştir. Türk demokrasisi Fransa İhtilâlinin açtığı yolu takip etmiş, lâkin kendisine has vasf-ı mümeyyizle inkişaf etmiştir. Zira her millet inkılâbını içtimai muhitinin tazyikat ve ihtiyacına tabi olan ve hal ve vaziyetine ve bu ihtilâl ve inkılâbın zaman-ı vukuuna göre yapar."

Kökeni itibariyle Türk devriminin demokratik bir devrim olduğunu söylemekle bırakmış mıdır, hayır, 4 Aralık 1923'te demiştir ki:

"…Cumhuriyet serbesti-i efkâr taraftarıdır. Samimi ve meşru olmak şartıyla her fikre hürmet ederiz. Her kanaat bizce muhteremdir."

"Hâkimiyet-i milliye esasına müstenid ve bilhassa Cumhuriyet-i idareye malik bulunan memleketlerde siyasi fırkaların mevcudiyeti tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de yekdiğerini mürakip fırkalar tekevvün edeceğine şüphe yoktur." [33]

4.2.2.4. *Evrensel Kültüre Karşı Ulusal Sentez*

Üçüncü bakımdan, Atatürk'ün modernleşme projesi, A. İlhan'ın deyişiyle 'toplumu ümmet aşamasından 'millet' aşamasına dönüştürmüştür. Diğer bir deyişle Atatürk teritoryal bir coğrafyada yaşayan heterojen bir kitleden homojen bir 'ulus' inşa etmeye çalışmıştır. A. İlhan' a göre bu iki taraflı bir çabadır. İlk tarafıyla dünyevileşme süreçlerinin tamamlanmasını; ikinci tarafıyla 'kök'lü bir geçmişe sahip bulunan Türk kültürünün

---

[33] Attilâ İlhan, Hangi Atatürk*,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 67-9.

derinlerde bulunan izlerini bulup ortaya çıkarak; onunla, çağdaş medeniyetin bilim, sanat ve kültür ürünlerini sentezlemek suretiyle yeni bir kültürü temellendirmeyi[34] kapsar.

A.İlhan'a göre dünyevileşme Batı'da bireyselliği netice veren bir tarihselliğe işaret eder. Bilinç-inanç ya da bilim-din ayrımını belirgin bir hat üzerine yerleştiren dünyevileşme, Batı modernleşmesinin hem muhatabı hem ajanı olan parçalanamaz en küçük hücresini, yani birey ve insanı yaratmıştır:

"Feodal ümmet toplumunda başat ideoloji dindir ya, insanların metafizik niteliği 'kul'luk, toplumsal niteliği 'tebaa'lıktır. Tek tek bireylerden, onların doğal haklarından söz edilemez. Hele Avrupa ortaçağında, birey olarak insan, inanılmaz bir şekilde hiçe sayılmıştır. O toplumda ideoloji din olunca, 'aydın' kısmına düşen, 'inanmak'tır. İnanç, 'kul'un hem bu dünyadaki yerini belirler, hem öbür dünyadaki yerini. Aslolan akıl değil duygudur, inanmak da dogmatik bütün ideolojilerin başlıca koşulu. Feodal ümmet toplumunun 'aydınları', 'inanmak'ta yarış halinde olurlar; başlıca işlevleriyse, insanları ve eylemlerini, duygusal düzeyde inanç dogmalarına göre değerlendirmektir.

Akıl işe, burjuva/millet toplumunda karışıyor. Descartes'tan itibaren, sağduyu ve şüphe devreye girer. Aklın işe karışması, ister istemez, diyalektik bir rasyonelliğin bilinç halinde oluşmasına yol açacak, gittikçe 'kul'un 'birey'e, 'tebaa'nın 'sınıf'a dönüştüğü saptanacaktır. İnsan hakları, gerçekte 'bireyin hakları'ydı; 'doğal hukuk' teorileri, dogmaların değişmez katılığına karşı, özgürlükçü davranışlar getiriyordu. Bu dönemin, iktisatta 'serbest teşebbüs' çağını açtığını hep biliriz de, bunun düşünce hayatında 'serbest düşünce' çağı demek olduğunu sık sık unuturuz. Liberal/millet döneminin aydını, inanç aydını değil, rasyonel düzeyde gelişen bir bilinç aydınıdır. Başka bir deyişle, aklın ve bilimin ışığında, ulaştığı sonuçları sık sık yeniden değerlendirebilen aydın." [35]

İkinci tarafıyla ulusal kültür, A. İlhan'a göre 'ümmet kültürü'nden bir 'ulusal sentez' yapılmak suretiyle ortaya çıkar.

---

[34] Duygu Köksal, Fine-Tuning Nationalism: Critical Perspectives from Republican Literature in Turkey, **Turkish Studies***,* Sayı: 2, no2 Autumn 2001, ss. 63-84, s. 79.

[35] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı***,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 53-4.

"Ulusal kültür, ümmet kültüründen doğuyor; karşıtların birliği ilkesine uygun olarak, feodal toplum içinden! Çerçevesi feodal toplumdur ama, muhtevası feodallere karşı yükselen, yeni şehirli kesimin (burjuvazi) muhtevasıdır. […] Fransız burjuvazisi, laik/ulusal kültürünü, dinsel/feodal kültür çerçevesi içinde oluşturmuş; yeni ulusal değerlerini, eski değerlerinin üzerine oturtmuştur. Başka deyişle, bireyselleşme, rasyonelleşme, laikleşme, yabancı bir kültürden aktarılmamış, eski çerçeve içinde yaratılarak benimsenmiştir. O yüzden de benimsenmesi kolay olmuştur ya! Aristokrasinin musikisi, edebiyatı, felsefesi (hatta mutfağı) demokratikleştirilerek, millete mal ediliyor. Onlar kötü diye terk edilip, başka bir kültür dairesinden 'ecnebi' kurumları aktarılmıyor." [36]

A. İlhan dikkatle okunduğunda barındırdığı iki boyutuyla birlikte ulus ve onun kültürü problemi kendi başına çok önemli bir itirazı içinde taşır: İtiraz ya da karşı duruş evrensel kültüre ilişkin gibi görünmektedir ama dikkatle bakıldığında itirazın 'evrensel kültür' çağrısının 'Avrupa-merkezcilik'e ve (kültür) emperyalizmine yöneldiği anlaşılabiliyor. Bu açıdan A. İlhan'a göre evrensel kültür kendi içinde bir tuzak gizlemektedir:

"Kabataslak denebilir ki, evrensel kültür, yeryüzünden gelmiş geçmiş ve geçecek kuşakların, hey'et-i mecmuasıdır […] Gel gör ki, terimi ısrarla kullananlar, bunu böyle anlamıyor. Onların evrensel kültür dedikleri, birkaç yüzyıldır, Yahudi/Hıristiyan tabanlı Batılı emperyalizmin, dünyaya 'evrensel' diye, 'cebren ve hile ile' kabul ettirmeye uğraştığı, Yunan/Latin kökenli Batı kültürü- kendi kültürü.

O bunu elbette gizler, kültür değerlerini toplumsalın dışında, hatta üstünde bir değerler sistemiymiş gibi sunar. Halbuki kriter […] kendi uygarlığının kriteridir. Bu kritere uygun düşmeyen başka kültür sistemleri, o dakika geçersiz sayılıyor. 'Kültür emperyalizmi' dediğimiz, bu değilse ne? Aslında belirli bir üretim teknolojisinin sağladığı maddi güç üstünlüğüyle, tabanı dinselden 'müdevver' yöresel bir kültürü, evrensel diye yutturmak! Kabul etmek istemeyeni, hak ile yeksan etmek!

---

[36] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 16.

Birkaç yüzyıldır, yeryüzü Batı uygarlığının üstünlüğünü yaşıyor. Evrensel diye savunulan kültür değerleri, gerçekte, Batılı toplumların değerleri. Oysa gelişmeye cosmique bakarsanız görürsünüz ki, dünyada Mezopotamya, Mısır, Çin, Maya ya da İslâm uygarlıklarının egemen oldukları dönemlerde, evrensel kültür kavramı, bu uygarlıkların değer sistemlerini ifade ediyordu. Çin uygarlığının, Batı uygarlığıyla ortak hiçbir yanı yoktur; insafla düşünelim, o müthiş ve muazzam kültür, Batı kültüründen daha az mı evrensel?

…

[…] (Batılı toplumlar) emperyalist güç olarak, diyelim ki Osmanlı mülküne girdi mi, işin mahiyeti değiştiriliyor. Çünkü gittikleri yere 'medeniyet' götürüyor bunlar, götürdükleri aslında kedi uygarlıkları, ama etiketi 'evrensel kültür.' Sözgelişi Osmanlı, Fransa'daki iç gelişmeyi izleyecek olsa, ulusal/laik kültür bileşimini, kendi feodal/dinsel kültür bileşiminden üretecek. Buna müsaade yok; 'evrensel kültür'e açılması lazım, yani Batılı emperyalizmin taşıdığına! Bunun için de, Osmanlı geliştirdiği muazzam kültür sentezini tamamiyle terk edecek, Fransız'ın (ya da Alman'ın) ona taşıdığı 'ecnebi' kültür bileşiminin maymunluğuna soyunacaktır." [37]

A. İlhan'a göre Atatürk'ün ulus-inşası projesi, kültürün yabancı tesirlerden arınması ve 'kök'lerde zaten mevcut olan kültürel müktesebatın ortaya çıkarılması/canlandırılması anlamında bir kültürel milliyetçiliği vazeder[38]. Bu fikri Atatürk'ten yaptığı bir alıntıyla destekler:

"Müdafaa-i Hukuk öğretisinin kültür idraki, bir ve tekti. Mustafa Kemal, şöyle özetlemiştir. "… Milli terbiye programından söz ederken, eski devrin hurafelerinden ve evsaf-ı fıtriyemizle hiçte münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan- Batı'dan gelen bütün tesirlerden uzak, seciye-i milli ve tarihimizle mütenasip bir kültür

[37] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 15-7.

[38] Bu noktaya dikkat çeken ve bu noktadan A. İlhan'ı Cemil Meriç ve Kemal Tahir ile mukayese eden çok iyi bir çalışma için bkn: Duygu Köksal, **The Politics of Culturel İdentity in Turkey: Nationalist Perspectives in the Writings of Kemal Tahir, Cemil Meriç and Attila İlhan**, Basılmamış Doktora Tezi, The University of Texas in Austin, 1996, s. 234-5.

kastediyorum. (…) Çünkü, lâalettayin bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar izlenen yabancı kültürlerin tahrip edici neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür zeminle (haraset-i fikriye) mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir." [39]

A. İlhan' a göre Atatürk'ün bu amaçla 'Tarih Kurumu'na yüklediği ilk görevlerden birisi İslam öncesi Türk medeniyetine, ikinci olarak Anadolu coğrafyasının beşiklik ettiği medeniyetlere sahip çıkmak olmuştur. Buna mukabil Selçuklu/Osmanlı medeniyetinin birikimine diğerlerine olduğu kadar sahip çıkıldığı söylenemez. Ama, tümden reddedildiği de söylenemez. A. İlhan'a göre Osmanlı/Selçuklu medeniyetinin komponentlerinin bir parçası diğerine göre daha çok öne çıkarılmıştır. Bu, Dîvan edebiyatı ve Saray mensuplarının yaşam stiline hitab eden müsrif bir estetik karşısında 'Anadolu kokan', 'duru' bir Halk edebiyatı ve estetiğidir.

"Cumhuriyetin ilk yıllarını yaşamış olanlar, belki hatırlayacaktır. O tarihte 'devrim', Selçuk/Osmanlı ümmet sentezini görünüşte 'külliyen' inkâr ediyordu: sarhoş padişahlar, sefih halifeler, saray edebiyatı, saray musikisi eleştirileri vs. Fakat, başarılmış 'ulusal ve demokratik bir kültür bileşimi' olmadığından, yerine koydukları, aynı Selçuklu/Osmanlı ümmet sentezinin öteki yarısıdır: Dîvan Musikisine karşı 'halk' musikisi, Dîvan Edebiyatına karşı 'halk edebiyatı, 'halkçılık' etiketi altında gündeme getirilmiştir." [40]

Buradan hareketle A. İlhan'a göre Atatürk'ün 'ulusal sentez' fikri onun Modernleşme projesinin tamamlayıcı bir parçasıdır. Diğer bir deyişle Atatürk'ün düşüncelerindeki, A. İlhan'ın 'ulusal sentez' adıyla karşıladığı kültür estetiği, Atatürk'ün büyük projesi olan 'milli demokratik devrim' mimarisinin birbirlerine yapışık katlarından biridir.

Anlaşılacağı üzere zemin, emperyalizme karşı bağımsızlığını ilan etmek, vatan üzerinde emperyalizmin uzantılarını yani komprador burjuvaziyi tasfiye ederek milli bir ekonominin temellerini atmaktır:

---

[39] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 26.

[40] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 13.

"Tanzimat sonrası, ecnebi kültürlerin' düpedüz egemen olduğu bir dönem! İşte Anadolu İhtilâli ve Mustafa Kemal, bunun antitezi! Ulusal bir ekonomi, ulusal bir kültür istiyor; bunun 'istiklâl-i tam' ile gerçekleşeceğini de, biliyor: yabancı sermayeyi bu yüzden dehlemiş, komprador kapitalizmini iyi kötü tasfiye etmiştir, ulusal burjuvaziyle birlikte, ulusal bir kültür yaratmak peşindedir." [41]

Atatürk ulusal bir burjuvazi ve ulusal bir kültür yaratmak peşindedir. Çünkü 'ulusal bir kültür' yaratabilecek olan modern aktör 'burjuvazi'dir. Bu Atatürk devrimlerinin veya Türk İnkılabının, bu ikili sürecin sağlıklı bir şekilde ve en önemlisi son derece uzun bir tarihselliğe yayılarak gerçekleştiği Batı Avrupa modernleşmelerine göre, eksik kaldığı tarafıdır.

"Gelişmiş dediğimiz toplumlar, 'ulusal kültür bileşimini' ümmet aşamasından millet aşamasına geçerken gerçekleştirmiş; gerçekleştiren de ulusal burjuvazi. Bu kesimi ekonominin ulusallaşması yaratıyor, ekonomik çıkar sistemi ulusal olacak ki, burjuvazi ulusallaşabilsin! Osmanlı aksini yaşamıştır. Emperyalizm mülke çöreklenince, işine gelen (gayr-i milli) bir 'komprador' burjuvazi oluşturuyor. Bu burjuvazi hangi kültürü taşır, ulusal kültürü mü? Ne münasebet, çıkarlarıyla bağlı olduğu 'ecnebinin' kültürünü." [42]

Dolayısıyla Batı Avrupa'nın modernleşme/milliyetçilik'inin tarihi ve gelişimi, A. İlhan'ın deyişiyle klasik şemayı oluşturur (hatırlanırsa buna üçüncü bölümün son kısmında değinilmişti). Osmanlı-Türk modernleşmesi ise 'klasik şemaya' uygun gelişmemiştir. Çünkü bir 'milli' burjuvazi değil 'komprador bir burjuvazi gelişmiştir.

"Anadolu İhtilâli ulusal demokratik bir devrim. İktidarın yapısını değiştiriyor: tek kişiden alıp, bütün millete yayıyor. […] Aslında bu ülkenin feodal/ümmet toplumundan, burjuva/millet toplumuna geçişi! Böyle bir geçiş, ister istemez, toplumun bütün üstyapısal değer yargılarının (hukuk, ahlâk, estetik vb.) değişmesine yol açacaktır. Nasıl mı? Feodal/ümmet toplumu, dinsel değerleri önde tutar; oysa burjuva/millet toplumu, laik; ulusal demokratik devrim, özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkeleri yanı sıra, pozitiviste'tir,

---

[41] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 28.

[42] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 28.

öyleyse hukuka, ahlâka vs. hükmeden kurallar değişecek. Eğer Anadolu İhtilali, klasik şemaya uygun gelişse, yani padişahlık sürerken, ulusal burjuvazi gelişip, toplumu padişaha karşı örgütleyerek demokratik hakları isteyerek alsa, sorun yok: mücadele süreci içerisinde, değer yargıları zaten değişiyor, hiç olmazsa değiştirilmesi lüzumu milletin aklına yatıyor." [43]

Klasik şemaya uygun gelişmeyen Osmanlı-Türk modernleşme milliyetçiliği, diğer bir deyişle Atatürk'ün modernleşme projesi –ki A. İlhan'ın deyişiyle 'milli demokratik devrim'i, bir 'milli burjuvazinin' elinden çıkmamıştır. Bu devrimi, yani Anadolu İhtilâlini 'ulusal burjuvazi' değil,

"Aydınların, bürokrasinin, eşraf ve halkın oluşturduğu, 'tarihsel bir blok' gerçekleştirmiştir. Klasik şemaya uymuyor. Çünkü Osmanlı'da burjuvazi 'ulusal' oluşmamış, 'komprador oluşmuş; hal böyle olunca, çıkarları onu 'Müdafaa-i Hukuk'tan yana değil, Saray'dan yana kılıyor. Cumhuriyet'in ilanı, iktidarı padişahtan 'kayıtsız şartsız millete aktarsa da, burjuvazi ulusal olmadığı için, Cumhuriyet'in ulusal kültür değerlerini yaratamamış. O zaman, feodal/ümmet döneminin değerler sistemini yıkmak görevi, devrimci kadronun yasalar çıkarmasına bağlanır. Cumhuriyet'in (yani burjuva/millet toplumunun) değerler sistemi, yasaların desteğindeki bir kültür devrimiyle gerçekleştirilir."[44]

O halde A. İlhan'a göre Türk İnkılabı olmayan bir 'milli' burjuvazi adına, onun yerine gerçekleştirilmiş bir devrimdir. Bu açıdan Lenin Rusya'sı ile Atatürk Türkiye'si arasında kurulan benzerlik dikkat çekicidir:

"Mustafa Kemal'in talihsizliği, adına devrim yaptığı toplumsal sınıfın, yâni ulusal bujuvazinin henüz Türkiye'de o tarihte oluşmamış bulunmasıdır. Bilindiği gibi yabancı sermayesi Osmanlı mülküne girdikten sonra Müslüman olmayan azınlıklardan bir komprador burjuvazisi oluşmuş, Kurtuluş Savaşı tam bağımsızlık ilkesini öne alınca, bunların çoğu selâmeti Türkiye dışına kaçmakta bulmuştu. Gariptir ama, bu düzeyde,

[43] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 35-6.

[44] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 35-6.

Mustafa Kemal'in Ulusal Demokratik Devrimi işle Lenin'in Sosyalist Devrimi arasında bir kader benzerliği vardır: Her ikisi de yukarıdan aşağıya devrimlerdir, her ikisi de adına devrim yaptıkları toplumsal sınıflara tam anlamıyla sahip değildirler, her ikisi de az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilenden ister istemez merkeziyetçi bürokrasi diktalarına doğru yozlaşırlar. Ne var ki bu, her iki devrimin devrim olmak niteliğine gölge düşürmez…" [45]

A. İlhan'ın yaptığı modernleşeme diskurundan anlaşılabiliyor ki modernleşme/milliyetçiliğin dinamiklerinin bir iç bağ ile birbirlerine bağlıdır. Bu iç bağın uzun bir tarihsellikte kendini ete kemiğe büründürdüğü Batı Avrupa coğrafyasının modernleşme/milliyetçiliği A. İlhan'ın deyişiyle klasik şemadır. Bu gelişme şemasını yaşamış olan modernizmler, Marksist dilin kavramları kullanıldığında öncelikle altyapı=ekonomi=sivil toplumda yaşanan değişimin sonucu olarak bir ulusal kültür inşa edebilmişlerdir. O halde sıralama çok önemlidir. Çünkü 'özgün bir ulusal sentez'in yaratılabilmesi aşağıdan yukarıya gerçekleşecek bir hareketlenmenin sonucu olabilir:

"Batılı dediğimiz toplumlar, onlar için Batılılaşmak diye aldatıcı bir üstyapısal sorun olmadığından, ümmetten millete, burjuvalaşıp işçileşerek yani tüccarlaşıp sanayileşerek geçiyorlar […] Ülkeyi kalkındırmak, kalkınmış başka bir ülkenin kültürel üstyapısını ya da yaşama biçimini uygulamaya koymak değil; ya ne, ağır endüstrileşmenin tamamlanması, giderek sanayi toplumunun (daha sonra sanayi ötesi hoşgörü toplumunun) gerçekleşmesi! Zaten ülke sanayileşirse toplum yaşama biçimini ona göre değiştiriyor, o halde, arabayı atların önüne değil, atları arabanın önüne koyacaksın: toplumsal yaşama biçimini bir sonraki aşamaya uydurmak mı istiyorsun, önce toplumsal altyapıyı bir sonraki aşamaya ulaştıracaksın!" [46]

Türk modernleşmesi klasik şemaya uymadığı için -çünkü azgelişmiş ve yarı-sömürge olduğu için- *"Osmanlı toplumunda, burjuvazi, ancak komprador ve gayr-ı Müslim niteliklerle belirdiğinden, Kurtuluş Savaşı ve onu izleyen ulusal demokratik devrim, ülkemizde, yükselen burjuvazinin önderliğinde değil, aydınlarla, 'halkın ve eşrafın'*

---

[45] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 61.

[46] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 24-5.

oluşturduğu bir 'tarihsel blok' tarafından gerçekleştiriliyor; […] 'sultana ve komprador burjuvazisine' karşı yürütülüyor." [47]

Bu nokta A. İlhan'ın Atatürk devrimlerini neden 'otoriter' diye adlandırdığını daha iyi anlatmaktadır, Atatürk ulusal demokratik devrimin Batı Avrupa da yaşandığı gibi ontolojik temellerinden yoksun olduğunun farkındadır. Bu yüzden devrimi adına gerçekleştirdiği sınıfı, yani milli bir burjuvaziyi yaratmak amacını gütmektedir. Geçiş dönemi ile A. İlhan'ın, burjuvazinin kendine içkin bir tarihselliğin sonucu olarak gelişmediği toplumsal havzalarda, bu süreçlerin bilinçli bir müdahale ile ve politika marifetiyle gerçekleştirilmesini anladığı sonucu çıkarılabilir. Bu A. İlhandan yapılacak karşılaştırmalı alıntılarla takip edilebilir:

"[…] çünkü ülke Tanzimat'tan başlayarak sömürgeleşmiş, yabancı sermayesi komprador burjuvazisi yaratmış, bu burjuvazi göbeği dışa bağlı işbirlikçi burjuvazi, emperyalizmle birlik, zaten sultanı da, saray çevresini de kendine bağlamış, böylece teokratik feodal iktidarla emperyalizmin çıkarları çakışmış, yerli burjuvazi de olmadığına göre, devrimi kim sürükleyecek?

Cevabı biliyorsunuz, devrimi ülkemizde bürokrasi, aydınlar sürüklüyor, kavga, ceberut bir yabancı işgaline karşı kurtuluş savaşı kimliğinde başladığı için taşra eşrafından, toprak ağasından destek görüyor. Tarihsel bir blok demiştik, hatırladınız mı? aynı zamanda sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı bir kurtuluş savaşı veriyor, bu arada sömürgeci ve emperyalistlerle birlik olmuş teokratik iktidarı da deviriyorlar. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması saray, komprador burjuvasisi, yabancı bankalar egemenliğine son verecektir.

Siyasal iktidara, kim el koyacaktır peki? "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" diyen, fakat milletin bütünü olmayan bir zümre, yâni bürokratlar. Ulusal demokratik bir devrim yapılmıştır, fakat bu devrimin ekonomik düzeydeki savunucusu henüz ortada yoktur, şu halde devrimin birinci görevi bunu, yâni ulusal burjuvaziyi yatmaktır. İzmir

---

[47] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk***,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 132.

İktisat Kongresi'nde başlayarak, onlar da buna uğraşırlar ya, ülkenin ekonomisi o kadar geri, koşullar o kadar elverişsizdir ki kolay olmaz bu iş…" [48]

Bu bizi, A.İlhan'ın Atatürk'ün modernleşme projesi ve pratiğine ilişkin düşünceleri üzerine, bu çalışmanın ileri sürdüğü bir milliyetçilik/popülizm kavramları muvacehesinde çok önemli bir sonuca ulaştırmaktadır: A.İlhan'a göre Atatürk miliyetçilik/modernleştirme süreçlerinin birbirine son derece sıkı bir bağ ile bağlı komponentlerini ve bunlar arasındaki ilişkinin rasyolarını kavramış ilk modernleştirmecidir. Diğer deyişle Atatürk, kapital birikim, sanayileşme ve burjuva sınıfının doğuşu ile bu toplumsal dönüşümün politika ve kültür dünyasındaki karşılıklarının tarihsel ilişkiselliğinin farkındadır.[49] Fakat en az bu kadar farkında olduğu şey ise Batı Avrupa modernleşme/milliyetçiliğinin ontolojik karşılıklarının Osmanlı-Türk toplumunda mevcut olmadığı gerçeğidir. Dolayısıyla bu durum karşısında bir modernleştirmeci olarak Atatürk, modernleşme/milliyetçiliği, aslında burjuvazinin hegemonyasında, muhtelif toplumsal gurupların mutlak bir düşman -aristokrasi- karşısında gerçekleşmesi gereken eşdeğerlik zincirinin, burjuvazi oluşmadığı için- 'milleti' (Halk diye okuyun) temsil eden fakat *"milletin bütünü olmayan bir zümre"* yani bürokrasi hegemonyasında gerçekleştirmeye zorlamıştır.

Bu, açıkça bu çalışmada önerilen bir 'popülizm'dir.

4.2.3. Attillâ İlhan'ın Düşüncelerinde Politik Talep ve Boş Gösterenler

A. İlhan'ın politik düşünceleri kapsamlı bir modernleşmenin gerçekleştirilmesi anlamına gelecek olan bir politik talep içerir. Bir sosyalist olarak A. İlhan Atatürk'ün başlattığı fakat İnönü CHP'si ve DP iktidarı tarafından akamete uğratılan modernleşme projesini yeniden diriltmek istemektedir. Çünkü Atatürk'ün modernleşme projesi, a) anti-emperyalist bir ruhla bağımsızlık fikrini kıskançlıkla savunmaktadır, b) ulusal bir burjuvazi eliyle yürütülecek bir kalkınma hamlesi tasarlamaktadır ve c) 'kültürel' 'üstyapı'da

---

[48] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 138.

[49] Duygu Köksal, bu çalışmada anılan doktora tezinde, aynı fikirdedir. Bkn: Duygu Köksal, The Politics of Culturel İdentity in Turkey: Nationalist Perspectives in the Writings of Kemal Tahir, Cemil Meriç and Attila İlhan, s. 240-3.

gerçekleşecek bir 'ulusal sentez'in ancak bu süreçlerin tamamlanmasıyla mümkün olabileceğinin farkındadır. Dolayısıyla bu proje yarım bırakılmış (tamamlanmamış proje) ve tamamlanması gereken bir projedir.

"Türkiye'de solcular elbetteki sanayileşmeden yanadırlar; çünkü ancak sanayileşmedir ki, ülkeyi tam bağımsızlığına kavuşturacak; hem Müdafaa-i Hukuk'un, hem de Kuva-i Milliye'nin gerçek amacına ulaşmasını sağlayabilecektir." [50]

Dolayısıyla A. İlhan' a göre amaç *"her bakımdan gelişmiş -yani ağır sanayileşmiş- bağımsız, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki ulusal çıkarlarına sahip […] bir Türkiye'dir.*

Bunun için, yani bağımsızlık, sanayileşme ve 'ulusal sentez' talebinin karşılanması için muhtelif toplumsal kimliklerin bağımsızlık, kalkınma, ulusal çıkar, güçlü ve aktif devlet, laik ve milli bir kültür boş gösterenleri etrafında bir eşdeğerlik zincirine eklemlenmeleri birleşmeleri, diğer bir deyişle 'tarihsel blok'un inşa edilmesi gerekir: Aynen Atatürk'ün yaptığı gibi.

A. İlhan'a göre yarım kalmış devrim, aynen, Atatürk'ün burjuvazi adına devrimi, bürokratlar, aydınlar, eşraf ve toprak ağasının, küçük köylülüğün, diğer bir deyişle küçük bir yönetici elit-komprador burjuvazi-taklitçi aydın gurubunun dışında kalan büyük bir kalabalığın=halk'ın oluşturduğu bir tarihsel blok=eşdeğerlik zincirinin kurulmasıyla gerçekleştirdiği gibi tamamlanacaktır:

"[…] ulusal bileşimi gerçekleştirmek görevi, karşıtlığın birliği ilkesine uygun olarak, ulusal kültürün diğer kanadına düşmeyecek midir?

Peki biz ne yapmaya çalışıyoruz?" [51]

Bu metinden açıkça anlaşılabiliyor ki hegemonize edilecek olan görevi (modernleşme/milliyetçilik) hegemonize edecek olan sınıf, A. İlhan'a göre, ulusal kültürün (ilki, yani burjuvazi oluşmadığı için) öteki kanadı, yani sosyalistlerdir.

---

[50] Attilâ İlhan, **Hangi Atatürk***,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 177.

[51] Attilâ İlhan, **Ulusal Kültür Savaşı***,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 19.

Görevi hegemonize edecek olan sosyalistler kimlerdir ve eşdeğerlik zincirini hem temsil etmek hem de ona eklemlenmek için gerekçeleri nelerdir, diğer deyişle bir Sosyalist ile bir Kemalist hangi ortak noktalarda birleşirler.

A.İlhan'a göre sosyalistler, İşçi, köylü, bürokrat, asker-sivil aydın, öğrenci gibi çeşitli toplumsal gruplar içerisinde 'ilerici' fikirlere sahip olanlardır. Dolayısı ile sosyalist 'kimlik' belirli bir toplumsal sınıf ya da grubun tekelinde değildir.

İkinci sorunun cevabına gelince, cevap çok açıktır. Birinci olarak, A. İlhan'a göre Atatürk'ün modernleşme projesi 'sosyalist bir proje değildir, ama onu kapsar. Çünkü A. İlhan'a göre Atatürk, toplumların bir aşamadan daha 'ileri' bir aşamaya doğru sürekli ilerledikleri 'pozitivist' 'hakikat'inin, toplumların kendi içinde daha ileri bir toplumun nüvelerini taşıdığının, bilincindeydi. Dolayısı ile bir sosyalistin paylaştığı hakikat dünyası ile Atatürk'ün devrim pratiğinin arkaplanını oluşturan felsefe arasında bir yakınlık mevcuttur: Bu, A. İlhan'ın metinlerinde sık sık karşılaşılan *"Kemalizm, sürekli devrimciliktir"* [52] deyişinin nedenini daha iyi açıklamaktadır. Çünkü "*Türk İnkılâbı ihtilâlden de vâsi bir tahavvüldür"*. Bunun anlamı ise Atatürk'ün, hayatta en hakiki mürşidin ilim olduğunu düşünmesidir. *"[…] ilmin ta kendisi; eğer zaman içinde […] değişiyorsa, çağdaş uygarlık düzeyi de öyle [değişecek]; [dolayısıyla] Kemalist devrim de aslına ve metoduna sadık [kalmak suretiyle] kendi kendisini sürekli yenilemek zorunda olacaktır."* [53] Bununla ilgili olarak bir metninde A. İlhan Atatürk'ten şu alıntıyı yapar:

"…millet zikrettiğim tahavvül ve inkılâpların tabii ve zaruri bir hakikati olarak, umumi idarenin ve bütün kanunların, ancak dünya ihtiyaçlarından ilham almasını; ve ihtiyaçların gelişme ve değişmeleriyle aralıksız gelişip değişmesini kabul eden, 'dünyevi bir idare' anlayışını 'hayati' saymıştır." [54]

---

[52] Attilâ İlhan, **"… ufkun arkasını görebilmek…" "Cumhuriyet" söyleşileri 2**, Bilgi Yay., Ankara, 1999, s. 14.

[53] a.g.e., s. 15.

[54] a.g.e., s. 14.

A. İlhan bu metinde Atatürk'ün 'ekonomik ve sosyal diyalektiği özetlediğini' düşünür, o halde A. İlhan'a göre Atatürk çağdaşlığı, bu bakımdan Kemalizmin Sosyalizmle tam olarak buluşacağı zemindir.

"[…] hâkimiyetin halka intikâli, hiç kuşkusuz bir çağdaşlık hamlesidir; o düzey, dün 'cumhuriyet'ti, sonra 'demokrasi' oldu, bugün 'sosyal demokrasidir', yarın 'sosyalizm' olacaktır: ulusal demokratik devrimin (Kemalizm'in) sosyalizmle buluşacağı yer, işte burasıdır." [55]

İkinci olarak Sosyalizm ile Kemalizm anti-emperyalist olmakla, ortak bir noktayı daha paylaşmaktadırlar. A. İlhan'a göre Türk sosyalizmi, daha en başından beri Atatürk ve mücadelesinin anti-emperyalist niteliğini takdir etmişlerdir. Mesala Emekçi Partisi'nin yayın organı Yığın dergisinde Atatürk'ün tarihi rolünün anti-emperyalist bir mücadele kahramanı olduğu, Osmanlı İmpaartorluğu'nun yıkılışıyla Türkiye'yi bir sömürge durumuna düşüren Batılı sömürgecilere karşı koymuş milli bir isyanın temsilcisi olduğu vurgulanmaktaydı.[56] Komintern'in ve hatta Lenin'in düşünceleri bile bu yöndedir. Mesela Zinovyef 1 Ekim 1920'de Bakû'de yaptığı konuşmada Mustafa Kemal'in yürüttüğü siyasetin İngiliz hükûmetinin aleyhine yürütülen bir inkılap mücadelesi olduğunu teslim eder.[57] Lenin'de aynı şekilde Mustaf'a Kemal için, Ankara Büyükelçisi Aralof'a, istilacılara karşı kurtuluş savaşı yaptığını, emperyalizmin onurunu kıracağına inandığını söylemiştir.[58]

O halde A. İlhan'a göre Atatürk bir sosyalist değildir ama, Müdafa-i Hukuk öğretisi ile Sosyalizmin programı arasında inkar edilemez ve güçlü bir bağ vardır. Bu, 'anti-emperyalizm'dir:

"Gazi Mustafa Kemal -İngiltere Kralı VIII. Edward, ayağına kadar geldiği halde- vefatına kadar 'sistem'le hiçbir anlaşmaya girmedi. Tam tersine Musul yüzünden İngiltere,

---

[55] a.g.e., s. 15.

[56] İlhan, Attilâ, **"… bir sap kırmızı karanfil…" "Cumhuriyet" söyleşileri 1**, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s. 14.

[57] a.g.e., s. 15.

[58] a.g.e., s. 15.

Hatay yüzünden Fransa, Oniki Ada yüzünden İtalya ile savaşın eşiğine kadar geldi. Bunların hiç mi manası yoktur?

Türkiye'de kapsamlı demokratik sol, en kapsamlı sosyalist sola ancak bu platform üzerinde el uzatabilir; sosyalist sol derseniz, Müdafaa-i Hukuk'la arasındaki o red ve inkâr edilemez 'göbek bağını' mutlaka hesaba katmalıdır. Evet Kemalizm'le sosyalizm -hatta komünizm- bir ve aynı şey değildirler: Birisi ulusal demokratik bir devrimdi, öbürü uluslararası sosyalist bir devrim; ne var ki dikkati çeken, unutulmaması gereken, acaba nedir?

Her ikisinin de antiemperyalist olması mı?" [59]

Kemalist ilkelerin (boş gösterenlerin) etrafında oluşacak eşdeğerlik zincirini, sosyalistlerin hegemonize edebilmesi için <u>öncelikle</u> 'sol'un, aralarındaki kavga ve çekişmeleri bir kenara bırakıp ortak bir program altında birleşmeleri şarttır. Bu ortak programın temel ilkeleri 'özgürlükçü'lük ve milli'lik olmalıdır.

"Askeri müdahaleler, getirdikleri yasal kısıtlamalar, dağıtmış olsa da; TİP ve DİSK'ten kalmış, sosyalist bir birikim mevcuttur; Occhetto'nun dediği gibi, üstelik 'doğru zamanda, doğru yerde, doğru önerilerle' gelebilirlerse, önü de açıktır; nasıl açık olmasın ki, halkın yüzde ellisinin Bangladeş yoksulluğu içinde yaşadığını, resmi istatistikler belirliyor. Mesele sosyalistlerin kapsamlı ve kapsayıcı bir platformda birleşebilmeleri meselesi; sağcı liberaller gibi, aralarında atışıp durmaktan vazgeçmeleri, şahsi ikballeri için, hareketi birlikten alıkoymamaları!

Türkiye'de sosyalizm gelişecekse, elbette ulusal ve özgürlükçü gelişecektir; dünyanın içinde bulunduğu şu koşullarda, başka türlüsünün yürümeyeceğini tarih göstermiştir; bu yüzden de partilerin ve liderlerin, eskiden kalma saplantı ve alışkanlıklarını bırakıp; ulusal, demokratik, laik, ve anti/emperyalist bir zeminde birleşmeleri zorunlu görünüyor" [60]

---

[59] a.g.e., s. 16.

[60] Attilâ İlhan, "Sosyalist Sol Birleşebilirse!...", 25 Ocak 1994, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 305. Vurgular bize ait.

İkinci olarak, hegemonya için sosyalist sol, diğer toplumsal kimliklere ve taleplerine ‘el uzatmalı’, kuşatıcı olmalıdır, dışlayıcı değil:

“Evet, ülkemizde sanayileşme olmadığı, proleterya harekete bütün anlamıyla ağırlığını koyamadığı için, sosyalizm daha başlangıçta (Selanik’te) komprador kültürü çerçevesinde bir hareket olarak belirmiştir, ama, artı orada mıyız, bugün çarpık da olsa sanayileşmiş, **seçim demokrasisini benimsemiş sosyalist partilerin bu ortamda anti/emperyalist İslam ilericiliği dahil bütün öteki eyilimlere el uzatmaması, kendi gelişmesini kösteklemesi olmaz mı?**” [61]

Şu alıntı ilkini destekler ve A.İlhan’ın önerdiği popülizmi açıklar ve özetler:

*“Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde olduğu gibi, Türkçüsünü, komünistini, dindarını, milliyetçisini, liberalini, demokratını içeren, anti-emperyalist yani ‘istiklâl-i tam’ taraftarı, ‘milli’ bir platform!”*un kurulması, ‘bir mandacılık dönemine sürüklenen’ Türkiye’nin ‘ikinci’ defa kurtarılması için elzemdir.[62]

Sonuç olarak, yukarıdaki kanıtlara dayanarak, A. İlhan terimin bu çalışmadaki anlamıyla bir halk inşası önerdiği söylenebilir. Bu onu ve onun düşüncelerini, bağımsızlık-kalkınma-ulusal sentez süreçlerinin tamamlanması anlamında milliyetçiliğini, bir popülizmle=hegemonyayla=halk inşasıyla gerçekleştirmeyi öneren bir modernleştirmeci olarak neden görülebileceğini açıklar ve kanıtlar.

---

[61] Attilâ İlhan, “İslam Ülkelerinde ‘Geniş Cephe’ Zorunluluğu”, 28 Şubat 1979, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 86. Vurgular bize ait.

[62] Attilâ İlhan, **Sultan Galiyef Avrasya’da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 228.

SONUÇ: HANGİ ATTİLÂ İLHAN

Ele alınan türden bir entelektüel modernleşme için söylenebilecek ilk şey karmaşıklığıdır. Bu çalışma, bu karmaşıklığı, politik kültürel analizin ya da politik kültür sosyolojisinin metotlarıyla bir derece olsun soğurmaya çabalamıştır. Çünkü haddi zatında 'görünenin arkasında, gizli, fakat asıl hareketlendirici' olanın bulunup ortaya çıkarılmasını içeren bir araştırma projesi, ele aldığı nesnenin kendisinin karmaşık olduğuna ilişkin bir ön varsayımdan hareket etmek durumundadır. Sonuç olarak bir araştırmacı için zor olan görev, 'metin'in kuşatamadığı, bütün hücreleriyle kapsayamadığı bir 'toplumsal gerçek'i zihinsel bir dünyada yeniden inşa etmek, diğer bir deyişle karmaşıklığı anlamlı bir mantık dahilinde yeniden canlandırmak (re-animation) olacaktır.

Toplumların bir aşamadan diğerine 'sınıf' savaşlarıyla geçtiği diyalektik önvarsayımı ile, çatışmanın olmadığı bir toplum varsayımı üzerinden 'devletçi' bir kalkınmayı/sanayileşmeyi/ilerlemeyi gerçekleştirme pratiği arasında ilk bakışta bir benzerlik ya da yakınlık kurmak mümkün değildir. O halde Türk solu'nun Atatürk'e ve Atatürk devrimlerine olan bağlılığını ve Kuvay-ı Milliye ruhuna sürekli ve dönüşlü referanslarını nasıl açıklayabiliriz?

Bu çalışmanın Attilâ İlhan'ı bir politik figür olarak, tartışmanın merkezine almak suretiyle cevaplamaya çalıştığı soru budur. Diğer bir deyişle bir tümevarım içermektedir, ama kendisi bir tümevarım değildir. Sonuçlarını A. İlhan örnek olayı ile sınırlandırmayı önermektedir. Cevap ise çok açıktır, A. İlhan dünya görüşü olarak bir sosyalisttir. Fakat aslında bir modernleştirmecidir. Önceleri Neo-Marksist tezlerden, birinci ve ikinci Paris seyahatlerinden sonra ise Avrupa Sosyalizminden etkilenmiş ve bu okulların kavram takımını benimsemiş olsa bile, aslında gerçek problemi, ulus ya da milliyetçilik-öncesi modernleşme süreçlerinin tamamlanmasına yoğunlaşır. Diğer bir deyişle asıl problemi/motivasyonu milliyetçilik/modernleşme süreçlerinin Türk toplumunda gecikmiş olduğuna ve hızlı bir şekilde tamamlanması gerektiğine ilişkin kanaatidir. A. İlhan bunu ifadede Marksizmin diline, onun kelime/kavram takımına başvurmayı tercih etmiştir.

Bu nokta onun Osmanlı-Türk Modernleşme tarihinde Atatürk'e neden özel bir ilgi geliştirdiğini açıklıyor. Çünkü Atatürk modernleşme-milliyetçiliğin temel-üstyapı mimarisini kavramış bir modernleştirmecidir. Bu bakımdan A. İlhan öncelikle, son derece özgün ve öncü bir Atatürk yorumcusu olarak karşımıza çıkıyor.

İkinci mesele Popülizme ilişkindir, ve yukarıdaki ilişkiyi yani modernleşme problemi-marksist dil arasındaki ilişkiyi hem açıklar, hem destekler, hem kanıtlar: Soruyu problematize edersek, Türk Marksistlerinin sınıf analizini ve burjuvazi-proleterya kavgası söylemini bir kenara bırakıp 'halk'a ilgiler geliştirmesinin anlamı nedir? Öncelikle halk kimdir? Halk 'despot ve haksız kazanç sağlayan bir avuç sömüren' karşısında korkunç büyüklükteki, çok farklı sınıf, grup, etnisite, dil, inanç gruplarından oluşan karmaşık, heterojen, dağınık, düzensiz bir kalabalıktır. Halk belirsiz ve bir araya geliş ve dağılışları düzensiz olan bir kalabalıktır.

Bu kalabalığa başvurarak bir politik eylem tasarlamanın iki yolu vardır. Bunlardan birincisi literatüre Leninist hegemonya kavramı olarak geçen 'politik ittifak' politikasıdır. Ayrıntılarıyla açıklandığı gibi bu hegemonya tanımı halk'a başvurmayı daha ileri bir toplum tasarımının amacı değil daha çok aracı olarak görür. İkinci tasarım ya da kavramlaştırma Antonio Gramsci'den türetilebilecek bir hegemonya anlayışıdır.

Sosyalist politik pratik içinde ortaya çıkan Leninist öncücü ve anti-demokratik hegemonya anlayışından farklı olarak A. Gramsci, -tarihsel blok, bütünsel devlet gibi kavramlarla değindiği- toplumsal ilişkilerin kendi yapılanışına atıfta bulunur.

Buna göre sosyalizm ile demokrasinin birbirine kalıcı bir biçimde eklemlenmesini önleyen engelin ortadan kalkması için demokratik görevlerin burjuva bir aşamaya bağlı oldukları fikri bir yana bırakılmak zorundadır. Bundan dört temel sonuç çıkar. Birincisi sınıfların kendi üzerine aldıkları hegemonik görevler onların kimliklerini dönüştürür. İkinci olarak kitlelerin demokratik talepleri zorunlu sınıf karakterlerini kaybettikleri için, hegemonya alanı artık, sınıflar arasındaki sıfır-toplamlı oyunu gereğince her sınıfın kendi etkisini azamiye çıkarmasını gerektirmez. 'Sınıf ittifakı' nosyonu da artık açıkça yetersiz kalmaktadır. Çünkü hegemonya, rasyonalist bir tarzda, önceden oluşmuş faillerin

‘çıkar’larının çatışması değildir, bizzat toplumsal kimliklerin kurulmasını varsayar. Üçüncüsü, temsil etme temsil edilenin doğasını değiştirdiğine göre, politika alanı ‘çıkarların temsil edilmesi’ olarak görülemez. Ve dördüncüsü, toplumsal faillerin kimlikleri artık tek başına üretim ilişkileri içindeki yerleri tarafından belirlenmediği ve birçok özne konumu arasındaki kararsız bir eklemlenme durumuna geldiği ölçüde, zımnen meydan okunan şey toplumsal faillerle sınıflar arasındaki özdeşliktir.

Şimdi, eldeki teorik çerçeveyi A. İlhan’ın politik görüşlerinde sınamak mümkün hale geliyor. Öncelikle A. İlhan’ın modernleşme-milliyetçilik süreçlerinin emperatiflerini son derece iyi kavramış olduğundan bahsedilmişti. Ama bunu Marksist bir dil içerisinde dile getiriyordu. Bu yüzden sosyalizmden anladığı, liberal demokrasisinin tam zıttı bir demokrasiden kastettiği, ‘burjuva’ niteliğini yitirmiş bir demokrasidir. Böyle bir demokrasi fikri aşama fikrini değil ıslah fikrini içinde barındırır. Yani burjuva demokratik devrim burjuvazinin geliştiği bir tarihselliğin ürünüdür. Burjuva demokrasisi de bu tarihselliğe bağlı olarak gelişen üstyapısal karşılığıdır. Bu klasik şemadır. Oysa ki Atatürk Devriminde olduğu gibi bu süreçler, Batı Avrupa Modernleşme tarihinde görüldüğü kadar kanlı, isyanlı, toplumsal/ekonomik birikimin yeterince adil paylaşılmadığı, haksızlıklarla dolu bir tarihi yaşamak zorunda değildir. Dolayısıyla modernleşme için batı Avrupa tarihi klasik bir şemadır ama o tarihin haksızlıklarla geçen tarihi pas edilebilir. Kapitalist Olmayan Yol’ deyişinde anlatılmak istenen tam olarak budur. O halde Kapitalist olmayan bir modernleşme, liberal olmayan bir demokrasi arzusu, A. İlhan’ın politik görüşlerinde bir aşamacılık fikrini taşıdığını değil ıslah fikrini taşıdığını gösterir.

Buna bağlı olarak ‘halk’ hem kendisi için hem de kendisiyle birlikte gerçekleştirilecek bir modernleşmenin esas failidir. Bu bakımdan halka başvuru Lenin’in ‘bütün iktidar sovyetlere’ sloganından çok daha temelli bir anlam içerir. Halk bu anlamda bir modernleşmenin hem mimarı hem de binasıdır. Bir sınıf içeriği yoktur. Muhtelif ve heterojen bir kalabalıktır. Bir araya geliş ve dağılmaları, a) mutlak bir düşmana b) bu düşmanın düşmanlık vasıflarındaki inandırıcılığa bağlıdır.

Sonuç olarak Modernleşme milliyetçilik süreçlerinin tamamlanması yönündeki bir politik talebin varoluş koşulu ve ayakta kalması hegemonya anlamında bir popülizme

bağlıdır. A. İlhan'ın hayatı böyle bir popülizmin imkanları üzerinde düşünmekle, yazmakla ve konuşmakla geçti. Kim bilir, belki de bu açıdan Atatürk'ü en iyi o anladı.

KAYNAKÇA

ANDERSON Perry, **Batı'da Sol Düşünce**, çev. B. Aksoy, Birikim Yay., İstanbul, 1982

AYBAR Mehmet Ali, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, C. III., BDS Yay., İstanbul, 1988

AHMAD Feroz, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, der. Mete Tunçay - Erik Jan Zürcher, çev. M. Tunçay, İletişim Yay., İstanbul, 1995

AVINERI Shlomo, **The Social and Political Thought of Karl Marx**, Cambridge University Press, New York, 1968

BELGE Murat, **Sosyalizm Türkiye ve Gelecek**, Birikim Yay., İstanbul, 1989

------ ------, "Sol", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick - Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul, 1998

BATTELHEIM Charles, **Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları**, çev. K. Somer, Bilgi Yay., Ankara, 1973

BEST Steven - KELLNER Douglas, **Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar**, çev. M. Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998

BORATAV Korkut, "Sosyalizm, Emperyalizm, Din ve Marx", **Marksizm Ve…**, der. Barış Ünlü - Cem Eroğul ve diğerleri, İmge Yay., Ankara, 2003

BİLA Hikmet, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999

BATES David; **Once More on Laclau and Mouffe**, Political Studies Association Konferansında sunulan tebliğ, University of Swansea, 1-3 Nisan 2008, s. 6, http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2008/Bates.pdf

BOTTOMORE Tom, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, *'Sınıf' maddesi*, çev. M. Tunçay, İletişim Yay., İstanbul, 2001

BELLİ Mihri, "Mili Demokratik Devrim", **Yazılar 1965-1970**, Sol Yay., Ankara, 1970

------ ------, **İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000

------ ------, "Devrimci Hareketimizin Özeleştirisi", Rasih Nuri İleri, **Mihri Belli Olayı**, C:III, Anadolu Yay., İstanbul, 1976

------ ------, "Türkiye'de Karşı Devrim" , **Türk Solu**, sayı: 64, 4 Şubat 1969

İMZASIZ (Mihri Belli), "Milli Demokratik Devrim" (Dergiye ait broşür olarak yayımlandı), **Türk Solu**, Sayı: 53, 19 Kasım 1968

AYDINLIK (Mihri Belli), "Örgüt ve Devrimde Hegemonya Üzerine", **Aydınlık**, Sayı 16, Şubat 1970

E. TÜFEKÇİ (Mihri Belli), "Demokratik Devrim: Kimle beraber, Kime Karşı?", **Yön**, Sayı: 175, 5 Ağustos 1966

CLAUDIN Fernando, **Komintern'den Kominform'a: Komünist Enternasyonalin Bunalımı**, cilt 1, çev. Y. Alogan, Belge Yay., İstanbul 1990

ÇULHAOĞLU Metin, “Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı”, **Praksis,** Cilt 6, 2002

DAVIS Horace B., **İşçi Hareketi Marksizm ve Ulusal Sorun**, çev. Y. Alogan, Belge Yay., İstanbul, 1994

EDDY W.H.C, **Understanding Marxism**, Basil Blackwell, Oxford, 1979

EDGELL Stephen, **Sınıf**, Çev. D. Özyiğit, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 1998

ERDOST Muzaffer, **Türkiye Üzerine Notlar**, Sol Yay., Ankara, 1971

EROĞUL Cem, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick - Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul, 1998

FEMIA Joseph V., **Marxism and Democracy**, Clarendon Press, Oxford, 1993

GARAUDY Roger, **Sosyalizm ve İslamiyet**, çev. Doğan Avcıoğlu - E. Tüfekçi, Yön Yay. İstanbul, 1965

GERAS Norman, “Post-Marxism?”, **New Left Review**, sayı: 163, May–June 1987

-------- ------, “Ex-Marxizm Without Substance: Being a Real Reply to Laclau and Mouffe”, **New Left Review**, sayı: 169, May–June 1988

GOULDNER Alvin W., **The Two Marxisms**, Macmillan Press, London, 1980

HUNTINGTON Samuel P., **Political Order in Changing Societies**, Yale University Press, New Heaven and London, 1968

IŞIK Serhat, **Attilâ İlhan ve Batı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006

İLERİ Selim, **Nâm- diğer Kaptan: "Attilâ İlhan'ı Dinledim"** , İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002

İLHAN Attilâ, **Aydınlar Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004

------ ------, **İkinci Yeni Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2004

------ ------, **Batı'nın Deli Gömleği**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002

------ ------, **Sağım Solum Sobe**, Bilgi Yay., Ankara, 2000

------ ------, **Hangi Sol**, Bilgi Yay., Ankara, 1996

------ ------, **Hangi Küreselleşme**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003

------ ------, **Hangi Batı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002

------ ------, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000

------ ------, **Sosyalizm Asıl Şimdi**, Bilgi Yay., Ankara, 1995

------, ------, **Faşizmin Ayak Sesleri**, Bilgi Yay., Ankara, 1997

------ ------, **Hangi Atatürk**, İş Bankası Kültür Yy., İstanbul, 2003

------ ------, **Ulusal Kültür Savaşı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005

------ ------, **"… ufkun arkasını görebilmek…" "Cumhuriyet" söyleşileri 2**, Bilgi Yay., Ankara, 1999

------ ------, **"… bir sap kırmızı karanfil…" "Cumhuriyet" söyleşileri 1**, Bilgi Yay., Ankara, 1998

------ ------, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Bilgi Yay., Ankara, 2000

------ ------, **Dönek Bereketi**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2005

------ ------, **"Açtırma Kutuyu…"**, Röportajlar 1 (1946-1983), der. Belgin Sarmaşık, Bilgi Yay., Ankara 2005

------ ------, **"Söyletme Kötüyü…"**, Röportajlar 2 (1983-1987), der. Belgin Sarmaşık, Bilgi Yay., Ankara 2005

------ ------, ***"Yalnız Şövalye" Attilâ İlhan***, Haz: Zeynep Ankara, Bilgi Yay., 1996

KALAYCIOĞLU Ersin - SARIBAY Ali Yaşar, "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der. Ersin Kalaycıoğlu - Ali Yaşar Sarıbay, Der Yay., İstanbul, No.: 157, s. 24.

KANSU Aykut, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 2, İletişim Yay., İstanbul, 2002

KARSAN Gökhan, **1960'lı Yılların Politik İkliminde Mihri Belli'nin Politik Düşünceleri Üzerine Bir Analiz**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2003

KEYDER Çağlar, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick - Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yay., İstanbul, 1998

KISAKÜREK Necip Fazıl, **Türkiye'de Komünizma ve Köy Enstitüleri**, Doğan Güneş Yay., İstanbul, 1962

KOÇAK Cemil, "Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, cilt: 4, İletişim Yay., İstanbul, 2002

KÖKSAL Duygu, Fine-Tuning Nationalism: Critical Perspectives from Republican Literature in Turkey, **Turkish Studies***,* Sayı: 2, no2 Autumn 2001, ss. 63-84, s. 79

------ ------, **The Politics of Culturel İdentity in Turkey: Nationalist Perspectives in the Writings of Kemal Tahir, Cemil Meriç and Attilâ İlhan**, Basılmamış Doktora Tezi, The University of Texas in Austin, 1996

LACLAU Ernesto, "Faşizm ve İdeoloji", **İdeoloji ve Politika**, çev. H. Sarıca, Belge Yay., İstanbul, 1985

------ ------, "Politik Düzeyin Özgüllüğü", **İdeoloji ve Politika**, çev. H. Sarıca, Belge Yay., İstanbul, 1985

------ ------, “Boş Gösterenler Siyasette Niçin Önemlidir?”**, Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, çev. E. Başer, Birikim Yay., İstanbul, 2000

------ ------, **Popülist Akıl Üzerine**, çev. N.B. Çelik, Epos Yay., Ankara, 2007

------ ------, “Popülizm Teorisine Doğru”, **İdeoloji ve Politika**, çev. H. Sarıca, Belge Yay., İstanbul, 1985

------ ------, “Kimlik ve Hegemonya: Siyasal Mantıkların Oluşumunda Evrenselliğin Rolü”, Butler, Judith - Laclau, Ernesto - Zizek, Slavoj, **Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Güncel Diyaloglar**, çev. A.F. Yıldırım, Hil Yay., İstanbul, 2009, s. 90.

------ ------, “Yapı, Tarih ve Siyasal”, Butler, Judith - Laclau, Ernesto - Zizek, Slavoj, **Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Güncel Diyaloglar***,* çev. A.F. Yıldırım, Hil Yay., İstanbul, 2009

------ ------, “Evrenselliği İnşa Etmek”, Butler, Judith - Laclau, Ernesto - Zizek, Slavoj, **Olumsallık, Hegemonya, Evrensellik: Solda Güncel Diyaloglar***,* çev. A.F. Yıldırım, Hil Yay., İstanbul, 2009

LACLAU Ernesto - MOUFFE Chantal, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, çev. A. Kardam, İletişim Yay., İstanbul, 2008

------ ------, “Post-Marxism Without Apologies”, **New Left Review***,* sayı*:* 166, Nowember–December 1987

LEFEBVRE Henri, **Marksizm**, çev. V. Günyol, Alan Yay., İstanbul, 1990

LENİN V.I., **Collected Works**, Cilt: 21, Progress, Moskov, 1977

------ ------, **Ekim Devrimi Dosyası II. Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi**, çev. K. Somer, Ekim Yay., Ankara, 1990

------ ------, **Bir Adım İleri İki Adım Geri**, çev. Y. Fincancı, Sol Yay., Ankara, 1992

------ ------, **Ne Yapmalı?**, çev. İ. Yarkın, İnter Yay., İstanbul, 1993

------ ------, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**, çev. M. Erdost, Sol Yay., Ankara, 1992

------ ------, **Nisan Tezleri**, çev. M. Erdost, Sol Yay., Ankara, 1992

------ ------, **Proleter Devrim ve Dönek Kautsky**, çev. K. Somer, Bilim ve Sosyalizm Yay., Ankara, 1993

Lİ Pei-Lin, **Attilâ İlhan'ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007

LIEBMAN Marcel, **Lenin Döneminde Leninizm**, C. I. Muhalefet Yılları, çev. O. Akınhay, Belge Yay., İstanbul, 1990

LOWY Michael, **Dünyayı Değiştirmek Üzerine Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri**, çev. Y. Alogan, Ayrıntı Yay.,İstanbul, 1993

MANİSALI Erol, **Attilâ İlhan'la Hayatın İçinden**, Truva Yay., İstanbul, 2006

MARDİN Şerif, “Siyasal Sözlüğümüzün Özellikleri: 2- “Solcu””, **Siyaset ve Sosyal Bilimler**, İletişim Yay., İstanbul, 1997

------ ------, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yay., İstanbul, 1999

------ ------, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yay., İstanbul, 1999

------ ------, “Atatürkçülüğün Kökenleri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset,** İletişim Yay., İstanbul, 1999

------ ------, “Türkiye’de Din ve Laiklik”, **Din ve Siyaset**, İletişim Yay., İstanbul, 1995

------ ------, “Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, der. Ersin Kalaycıoğlu - Ali Yaşar Sarıbay, Der Yay., İstanbul, No.: 157

------ ------, **Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim**, İletişim Yay., İstanbul, 1993

MOUFFE Chantal, “Radikal Demokrasi: Modern mi, Postmodern mi?”, der. Mehmet Küçük, **Modernite versus Postmodernite**, çev. M. Küçük), Vadi Yay, Ankara, 1994

MOUZELIS Nicos, “Marxism or Post-Marxizm?”, **New Left Review**, sayı: 167, January-February 1988

NASH Matthew, **Interrogating Post-Marxism: Laclau and Mouffe, Foucault, and Žižek**, Virginia Polytechnic Institute and State University' de tamamlanmış Master Tezi, Blacksburg, VA, 2009, s. 27, http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-12022009-171138/unrestricted/Nash_MA_T_2009.pdf.

NIMNI Ephraim, **Marxism and Nationalizm: Theoretical Origins of a Political Crisis***,* Pluto Press, London, 1991

ÖZGEN Mahmut İhsan, **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, 14 Mayıs Vakfı Yay., İstanbul 1982.; Erer, Tekin, *Kızıl Tehlike*, Ak Yay., İstanbul, 1966

PARLA Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim Yay., İstanbul, 1989

PARTİNİN GÖRÜŞLERİ VE DİLEKLERİ, TKP Merkez Komitesi, yer belirtilmemiş, tarihsiz. özel arşiv.

POULANTZAS Nicos, **Faşizm ve Diktatörlük**, çev. A. İnsel, Birikim Yay., İstanbul, 1980

------ ------, **Political Power and Social Classes**, Verso, London, 1982

------ ------, **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, çev. Ş. Süer - L.F. Topaçoğlu, Belge Yay., İstanbul, 1992

ROKKAN Stein, "Dimensions of State Formation and Nation-Building: A Possible Paradigm for Research on Variations within Europe", **The Formation of National States in Western Europe**, ed. Charles Tilly, New Jersey, 1975

SADİ Kerim, **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, İletişim Yay., İstanbul, 1994

SALMAN Cemal, **Attilâ İlhan'da Doğu-Batı Sorunu ve "Ulusal Kültür Bileşimi": "Gazi" ve "Milli Şef" Dönemlerine Karşılaştırmalı Yaklaşım**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007

SARGIN Nihat, **TİP'li Yıllar (1961-1971)** *Anılar-Belgeler*, C. I. , Felis Yay., İstanbul, 2001

SAYILGAN Aclan, **Solun 94 Yılı**, Mars Matbaası, Ankara, 1967

SOYDEMİR Suat, **Erol Güngör ve Attilâ İlhan'da Aydın Sorunu**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2007

SKOCPOL Theda, **States and Social Revolutions: A Comperative Analysis of France, Russia and China**, Cambridge University Press, Cambridge, 1979

TAŞDEMİR Muzaffer, **Sosyal Düşünce Tarihinde Attilâ İlhan ve Ulusal Bileşim Düşüncesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995

TANİLLİ Server, **Değişimin Diyalektiği ve Devrim**, Adam Yay., İstanbul, 2002

TEVETOĞLU Fethi, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967

TILLY Charles, "Western State Making and Theories of Political Transformation", **The Formation of National States in Western Europe**, ed. Charles Tilly, New Jersey, 1975

TUNÇAY Mete; **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, cilt 1, BDS Yay., İstanbul, 2000

TURAN Osman, "Halk Partisi Solculuğu", **Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını**, özel sayı 1, Gazetecilik İşletmesi Matbaası, İstanbul, 1966

TÜRKALİ Vedat, **Güven**, 1. Cilt, Gendaş A.Ş., İstanbul, 1999

YALÇINKAYA Ayhan, *"Marksizm ve Din"*, **Marksizm Ve…**, der. Barış Ünlü - Cem Eroğul ve diğerleri, İmge Yay., Ankara, 2003

YETKİN Çetin, **Türkiye'de Soldaki Bölünmeler 1960-1970 tartışmalar-nedenler-çözüm önerileri**, Toplum Yay., İstanbul, 1970

YÜKSELİMAN Nihan, **Türk Basınında Parti Devlet Bütünleşmesi**, Gelenek Yay., İstanbul, 2002

WALLERSTEİN Immanuel, **Liberalizmden Sonra**, çev. E. Öz, Metis Yay., İstanbul, 2003

WOOD Ellen Meiksins, **Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm**, çev. Ş. Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, 2006

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Gökhan Karsan		
Doğum Yeri ve Yılı	Samsun 27 09 77		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	Upper İntermediate		
Eğitim Durumu	**Başlama - Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	1990	1994	Necatibey Lisesi
Lisans	1994	1998	Uludağ Üniversitesi, İkt. ve İd. Blm. Fak. Kamu Yönetimi Bölümü
Yüksek Lisans	1999	2003	Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2006	2011	Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum (lar)	**Başlama - Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2001		Uludağ Üniversitesi, İkt. ve İd. Blm. Fak. Kamu Yönetimi Bölümü
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	Siyasi İlimler Türk Derneği, Bilgesam		
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:	Eski Tüfek bir Sosyalistte Marksizm Milliyetçilik İkilemi: MDD ve Mihri Belli, Doğu – Batı, sayı: 31 Marksizm- Leninizm, Ulusalcılık ve Türk Sol Entelijansiya Akademik Araştırmalar sayı: 40		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	gokhankarsan@hotmail.com		
Tarih **İmza** **Adı Soyadı**	18.02.2011 GÖKHAN KARSAN		